

VIGILIA

1974
június

6

MAGYAR FERENC:

A magyar katolikus sajtó mai feladatairól

BALÁSSY LÁSZLÓ:

Katolikus élmény — katolikus irodalom

HEGYI BÉLA:

Beszélgetés Thurzó Gáborral

VASADI PÉTER:

A szó válságáról, a szó örömről

GILYÉN NÁNDOR:

Kondor Béla pályakezdése

P. HORVÁTH LÁSZLÓ:

Mária Magdolna (drámarészlet)

LOTZ ANTAL:

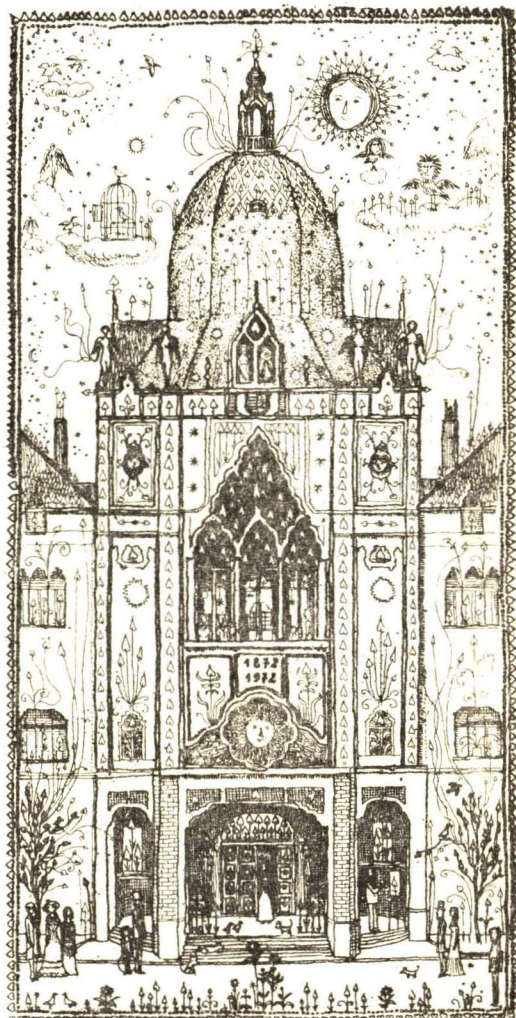
A Történelmi Adattár

Szarka Géza útirajza, Siklósi János, Pusztai Sándor, Tűz Tamás és Ölvey Irén versei

KRITIKA

Vasadi Péter és Tamás Menyhért versesköteteiről — A nagyhét egyházzenejéből — Vedres Márk firenzei szobrai, Czöbel Béla és Gross Arnold tárlata — Vampilov: A múlt nyáron történt — Az imádság már nem elég (chilei film) — Lemezfgyelő

MÜMELLÉKLET

**Iparművészeti Múzeum
GROSS ARNOLD GRAFIKÁJA**

* *	Számunk elé... — — — — — — — — — —	361
MAGYAR FERENC	A magyar katolikus sajtó mai feladatairól — — — — —	362
VASADI PÉTER	A szó válságáról, a szó öröméről — — — — —	367
BALÁSSY LÁSZLÓ	Katolikus élmény — katolikus irodalom — — — — —	370
* *	Zsinatutáni értelmező kisszótár — — — — —	374
BOTTOS GERŐ	Pünkösd, Magvető (rajzok) — — — — —	384, 391
* *	P. Horváth László drámája elé — — — — —	385
P. HORVÁTH LÁSZLÓ	Mária Magdolna (drámarészletek) — — — — —	385
GILYÉN NÁNDOR	Kondor Béla pályakezdése — — — — —	392
PUSZTA SÁNDOR	Egyre hátrálsz (versrészletek) — — — — —	394
KONDOR BÉLA	Csendélet (reprodukció) — — — — —	395
SZARKA GÉZA	Hollandiai mozaik (útirajz) — — — — —	396
SIKLÓSI JÁNOS	Falu Tamás, Piros barackvirágok (versek) — — — — —	400
LOTZ ANTAL	A Történelmi Adattár — — — — —	401
TŰZ TAMÁS	Vincent, Paul (versek) — — — — —	403, 413
BORSAI ILONA	A kisebb keleti egyházak liturgikus zenéjének zenetudományi jelentősége — — — — —	404
FARKAS GYÖRGY	A mogyoródi apátság (1074—1481) — — — — —	410
B. KISS ÉVA	Kner Imre (1890—1944) — — — — —	414
ÖLBÉY IRÉN	Örök csúcsok, Irónia, Tündéri éj (versek) — — — — —	432
MAGYAR GÁBOR	Illusztrációja — — — — —	432

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

Thurzó Gáborral (*Hegyi Béla*) — — — — — 375

NAPLÓ

Siki Géza: Könyvek között (Vasadi Péter: Jelentés Babylonból; Tamás Menyhért: Szövetségben a fákkal) — 416; Tóth Sándor — R. L.: Zenei jegyzetek (A nagyhét egyházzenejéből; Az Állami Hangversenyzenekar koncertje; Lemezfigyelő) — 419; D. I.: Képzőművészet (Budapesti és vidéki kiállítások) — 422; Possonyi László: Színházi krónika (A múlt nyáron történt) — 424; Balássy László: Filmek világából (Az imádság már nem elég) — 426; Idegen nyelvű tartalomjegyzék — 433; Tájékozódás c. rovatunk a hátsó I. borítón. A hátsó II. borítón Berki Viola munkája (Prófeta), a műmellékleten Kondor Béla festményeinek reprodukciói.

Felelős szerkesztő: RONAY GYÖRGY

Felelős kiadó: VARKONYI IMRE

Laptulajdonos: Actio Catholica

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V., Kossuth Lajos u. 1. Telefon: 188-088, 185-414. Postacím: 1364. Budapest, Pf. 111. Terjeszt. előfizetés és templomi árusítás: Vigilia kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A Vigilia csekk száma száma: OTP 37.343-VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hírlapiroda. Budapest, V., József nádor tér 1. Postacím: 1900 Budapest. Külföldön terjeszti a Kultúra Könyv- és Hírlap Kúkereskedelmi Vállalat, H-1389 Budapest, Pf. 149. Nyugati országokban az évi előfizetési ár: 5.00 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Atutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H-1850) a Kultúra 024-7. sz. csekk számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigilia című lapra vonatkozik. A szocialista országokban előfizethető a helyi postahivatalokban is. Egyes szám ára: 9.— Ft. Előfizetés: egy évre: 100.— Ft, félévre: 50.— Ft, negyedévre: 25.— Ft. Megjelenik minden hónap elején. Index-szám: 26.921.

Számunk elé...

A katolikus irodalom kérdései, melyekkel számunk egy része foglalkozik, legújabbán ismét bizonyos érdeklődést keltettek. A magyar olvasó is értesülhetett Heinrich Böll nézeteiről (Valóság, 1974. 3. sz. 124. l.), valamint Graham Greene álláspontjáról, és arról a tanulmányról, amelyben — még mielőtt Greene és Böll nyilatkozott volna, s inkább némely korábbi, negatív megállapításokra reflektálva — Ernst Josef Krzywon próbálta a „Stimmen der Zeit” hasábjain a „keresztény birodalom” fogalmát és ismérveit meghatározni (Mérleg, 1974. 1. sz. 9-11. l.). Van-e egyáltalán „katolikus”, vagy mint újabban jelölni szeretik, „keresztény irodalom”? Ha van, milyen? Miben különbözik, ha egyáltalán különbözik, attól, amit minden megkülönböztető jelző nélkül egyszerűen irodalomnak nevezünk? Krzywon tanulmánya, valljuk meg, nem sokkal viszi előre a kérdés megoldását; s érzésünk szerint egyetlen lépéssel sem sikerült tovább jutnia annál, amit sokkal kevésbé „skolasztikus” pedantériával, sokkal inkább „belülről”, gyakorlatból Sik Sándor már 1935-ben leszögezett lényegében máig is érvényes „Egyetemesség és Forma” című esszéjében. Erre az alapvető műre egyébként számunk többszörösen is hivatkozik: s aligha lehet eleget hivatkozni rá, mert hiszen — a tapasztalat mutatja — még ma is vannak (s még a Vigilia olvasói között is), akik ennek az immár negyven esztendeje megjelent munkának az eredményeit egyszerűen hallatlanra veszik, s továbbra is csak azt tekintik „elfogadhatónak”, ami lehet ugyan tökéletesen jó szándékú, de — Sik Sándor formuláját megfordítva — se nem irodalom (mert nem felel meg az irodalmi követelményeknek), se nem katolikus (mert nem „igaz”: mert, noha lehet, hogy bizonyos — téves — pedagógiai vagy erkölcsi törekvések jegyében, hamis képet fest a valóságról). S ha már az ún. „erkölcsösség”, illetve „erkölcsi nevelő hatás” kérdésénél tartunk, a Sik Sándoré mellett egy másik modern katolikus esztétikai alaplámra is utalhatunk: Jacques Maritain — szokása szerint ezúttal is rendíthetetlen tomista megalapozottságú — művére, az „Art et Scolastique”-ra, mely tizenöt évvel még az „Egyetemesség és Formá”-t is megelőzi, és teljes (tomista) világossággal választja széjjel az erkölcs és pedagógia (agere) meg a műalkotás (facere) más és más célú, más és más eszközökkel rendelkező birodalmát.

Hogy a kettő összekeverésének káros zűrzavara — amit a középkor és keresztény művészete még egyáltalán nem ismert — voltaképpen honnét, miből, milyen mentalitásból származik, arra a maga német, de az egykori magyartól alig különböző viszonylatai között igen megszívlelendően mutat rá említett nyilatkozatában Heinrich Böll. Abból azonban, ha valaki nem vállalja, sőt elutasítja a — Böll szavaival — „minden irodalmi törekvést akadályozó katolikus miliőt”, még egyáltalán nem következik, hogy hitét, vallását, egyházát, kereszténységét s az irántuk való személyes elkötelezettségét utasítaná el. Éppen ellenkezőleg: a legtöbb esetben áttör egy (olykor kollektív hipokrizisből emelt) falon, hogy eljusson az „élő vizekig”, az Isten, a lét, a világ és az ember egyetemes (vagyis katolikus), és nem méricskélően pedagógikus, hanem szenvedélyesen és felelősen elkötelezett megélésig, megragadásig és kifejezésig. Egy mű keresztény volta — mint már számtalanszor elmondták — nem erkölcsi-pedagógiai célzatosságán, hanem az író hitén, hitének minőségén múlik. Érthető, ha korunk köztudottan keresztény írói, egy Greene, egy Böll, egy Emmanuel tiltakoznak az eredeti értelmével ellentétben leszűkítő értelművé lett „katolikus” jelző ellen, s egyszerűen írónak vallják magukat, anélkül, hogy ezzel hitüket (ami nyilván egyik meghatározó, de nem elkülönítő jegye világlátásuknak) megtagadnák.

*Van azonban a „katolikus irodalom” kérdésének egy konkrétabb, megfoghatóbb, irodalomtörténeti oldala is. Vannak az irodalom életében korszakok és helyzetek, amikor a „katolikus irodalom” világosan látható szervezeti formákat ölt, programmal lép föl, hangsúlyozza saját minőségét. Így volt ez többé-kevésbé minden „áttörésnél”: ahol arról volt szó, hogy az írók — többnyire bizonyos társadalmi taburendszerrel együtt — megdöntsék a jámborsági-nevelési szempontok egyeduralmát, a klerikális igényekkel szemben kivívják az irodalom, művészet szabadságát (mint a francia *Renouveau Catholique*-ban); így volt olykor — de többnyire meglehetősen törékeny érvénnyel — némely keresztény vagy katolikus társadalmi-politikai mozgalmakkal párhuzamosan (mint nálunk a század elején) — s ilyenkor történeti szempontból tagadhatatlan a „katolikus irodalom” létezése. Végigtekinteni történetén, külső és belső vitáin, harcain, lehetőségein, időnkinti fölszabadulásain, „nyitásain” s ezekre majdnem törvényszerűen következő bezárulásain, az egyetemes irodalomhoz való mindenkori viszonyán: mindez fölöttébb tanulságos lenne. Sajnos, eddig csak elszórt részlettanulmányaink vannak; bár ezek néha nem várt meglepetésekkel is szolgálnak. Érdemes lenne minden apologetikus elfogultság nélkül, tudományos alapossággal és tárgyilagossággal, modern történeti és egyházi (azaz zsinati) szemlélettel folytatni a ritka kezdeményeket és legalább az anyagot kimunkálni egy majdani okos és objektív szintézishez.*

MAGYAR FERENC

A magyar katolikus sajtó mai feladatairól

Mindenfajta újság információs szolgálatot végez, tájékoztatja a világ és a szűkebb környezet eseményeiről olvasóit. Aki azonban a sajtó — és általában a hírszolgálati eszközök — történetébe mélyebben tekint, megállapíthatja, hogy a tájékoztatás sohasem volt ilyen egycélú. A jól szerkesztett újság még a legkisebb hírével is valami módon befolyásolni kívánta olvasóját. Nem pusztán informálni kívánt tehát, hanem formálni is. Manapság fokozottabban érvényes ez mindenfajta hírközlő orgánusra. Legjobb példa erre a kimondottan hírszolgálati irodáknak gyakran nem is burkolt tendenciája, holott ezeket eredetileg azzal a céllal alapították, hogy kiszolgálják értesüléseikkel a különböző sajtótermékeket. Azaz, nyersanyagot szolgáltatassanak a hírszerkesztéshez, kommentárokhöz, publicisztikához. Mégis — ha figyelmesen lapozgatjuk ezeket a pártatlannak mondott hírszolgálati kiadványokat — meg kell állapítanunk, hogy valamilyen pártosság irányában elkötelezettek.

Napjainkban tehát az információs eszközök tevékenysége sokkalta inkább jellemezhető a formálásra való törekvéssel, mint az egyszerű tájékoztatással. Áll ez a mai magyar katolikus sajtó esetében is, bár az Új Ember például, elsősorban nem ennek a világ-divatnak kíván hódolni, amikor egész tevékenységében kisebb jelentőséget és oldalain kevesebb helyet szán a kifejezett információnak és többet a formálásnak. Egyszerűen egy szükségletet igyekszik szolgálni, mégpedig a helyi egyház szükségletét.

Ha ugyanis a magyarországi katolikus sajtó számszerűségi helyzetét nézzük — összehasonlítva azt a nem vallásos sajtóval és hírszolgálati eszközökkel — azt kell mondanunk: nagyképesség nélkül aligha lehetne arra vállalkozni, hogy ez a kis létszámú és kis példányszámú katolikus sajtó informálja a katolikus közönséget a világ eseményeiről, a hazai történésekről. De teljesen irreális volna ez a vállalkozás még a mainál bővebb lehetőségek esetén is, hiszen ma már a katolikus olvasó sem egyedül a vallásos lapokat olvassa, hanem legalább egy napilapot, egész sereg más sajtóterméket, nem is beszélve a rádióról és a televízióról.

Igen, mondhatja valaki, csakhogy ezek a lapok nem tájékoztatnak sem a világegyház, sem pedig a helyi egyház 'eseményeiről. Ez igaz, és nem is térhetünk ki ez elől a kemény kérdés elől. Szüksős körülményeink között is feladatunk, hogy a világegyház és a helyi egyház eseményeiről tájékoztatást adjunk. Ez igénye olvasóinknak is. Ebben a vonatkozásban azonban figyelembe kell vennünk a lap terjedelmét. A szükségös négy oldal kényszerít arra, hogy ezeket az információkat is szűrjük. Mégpedig annak az elsőrangú szempontnak a rostáján, amit a fentiekben már hangsúlyoztam: mik azok az itthoni és világegyházi hírek, események, amelyek jótékonyan formálják olvasóink tudatát, tudását (informáltságát), mennyiben táplálják Krisztus egyházához való tartozásuk családias érzelmeit; vagy pedig mennyire képesek mozgósítani az olvasót a katolikus aktivitásra.

Az információ azonban sohasem lehet egyoldalú, különben nem előre visz, hanem félrevezet. Mint minden új, az egyház megújulása is fájdalmas vajdások között születik. A válság jelenségei között vannak olyanok, melyek az elavult, az elhasználódott, a felbomló szerkezetek menthetetlen pusztulását jelzik. Arra mutatnak, hogy az egészséges — vagy éppen gyógyuló szervezet — kiveti magából az elhalt és idegen anyagokat. De vannak olyan válság-jelenségek is, amelyek az élet jelei, a változás szimptomái, amelyek az előrehaladást jelzik. Ezek tehát semmiképpen sem hallgathatók el, nem takargathatjuk a gyulladós göcöket. Az egyháznak elég baja származott már abból, hogy nem akarta bevallani bűneit, betegségeit, eltévelyedéseit. A következmény az lett, hogy egy idejében még orvosolható lokális fertőzés szétszívárgott az egész organizmusba, vagy éppen robbanásszerűen következett be a baj. Az egyház mai tájékoztatási szolgálatai végzetes mulasztást követnének el, ha nem jeleznék idejében a különböző lázakat, gyulladós jelenségeket. A diagnózist nyíltan, de a gyógyító kéz óvatos tapintásával, a beteg iránti gyengéd szeretettel, valóban a szolgálat szellemében kell közölnünk, ügyelve arra, hogy a pánik, a stressz, a válság vak lármája senkit zavarba ne ejtsen. Hogy ugyanolyan folyamat induljon meg az egyház szervezetében is, mint az emberi test vérkeringésében, sejtjeiben, ideg-gócaiban és mikróbatelepeiben, amikor valahol sérelem éri a testet. Minden gyógyító elem oda igyekszik, ahol felbomlott a harmónia. Tudjuk, hogy a bajok feltárása mindig hordoz magában valamit a provokációból. Ez a szolgálatunk olyan legyen, hogy az egyház iránti hűséget provokálja, azt a szeretetet, amely a szeretett lényt hibáival, szepülőivel, fogyatékoságával együtt is szereti.

Ez az informálva formáló szolgálatunk nem igényli — sőt bizonyos mértékig ki is zárja — az előre tervezést, hiszen magukat az eseményeket sem lehet előre tervezni. Sokkalta inkább igényli az előre átgondolt, a helyi egyház szükségleteihez és igényeihez mért tanító, felvilágosító, a hit vitalitásához táplálékot nyújtó szolgálatunkat.

Olyan világban élünk, amelyben szinte semmi sem segíti az embert abban, hogy vallásos legyen, egyedül Isten kegyelme. Az emberre szinte pillanatonként rázuhanó különböző behatások, értelmi és érzelmi csatornákon érkező manipulációk állandóan azt suttogják fülünkbe, hogy ha birtokolni akarod az életet, a földet, tagadd meg az eget, mely csak eltávolít földi boldogulásodtól. A természetfeletti világ csak illúziókba kerget. Megszűntek azok a körülmények, amikor a bölcsőtől a koporsóig szinte minden segítette az embert a hit útján Isten felé. A családi környezet, az iskola, a társadalom, az egyértelműen vallásos ünnepek, a művészetek, az irodalom, sokszor még az egzisztenciális érdekek is. Ma ez egészen másként van. Még inkább így lesz a jövőben, amikor — messzire látó valláspszichológusok szerint is — inkább az élet útvesztőin, kritikus helyeinken, kételyeken és konfliktusokon át vezet a hit útja a vallás felé. Nagyon is el kell gondolkodnunk azon a jelenségen, hogy már ma is egyre kevesebben lesznek, akik az Istent önmagáért az Istenért keresik, tehát megelégszenek egy szokványos vallásossággal, mely csak a mankó szerepét játszhatja az ember életében.

Meg kell mondani, hogy az egyház hosszú időn keresztül úgy beszélt az emberekhez, mintha azok könnyen, szinte magától értetődően vallásosak lennének. Motiválja ezt az általános helyzetet — s a mi esetünkben döntően motiválja —, hogy ma már másként látjuk az egyház missziós küldetését, mint a múltban, amikor ez a missziós küldetés gyors eredményeket akart elérni,

minél több új báránykát akart beterelni az akolba, de nem rendezkedett be arra, hogy tartósan együtt kell élnie a nyájba be nem terelhetővel, azokkal, akik az evilági boldogulás útját Isten és a vallás nélkül keresik. Krisztus azonban nemcsak azokhoz szól, akik hisznek benne, hanem az egész világhoz. Így küldte a világba tanítványait, így küld minket is. Ez a küldetés ma semmivel sem nehezebb, mint a kereszténység első századaiban, igaz, nem is könnyebb. Csak sokszor a könnyebb végét igyekszünk megragadni ennek a küldetésnek, amikor azt hisszük, hogy kizárólag a „vallásos alkatú” emberekhez lehet szavunk. Vagy: egy újabbán igen felkapott jelszóval azt hangoztatjuk unos-untalan, hogy elégedjünk meg a belül szorongók bátorításával, erősítgetésével; csak a meglehetősen lecsökkent rezervátummal törődjünk, vesszen a többi, ha veszni akar.

A mi felfogásunk ebben a kérdésben teljesen világos: a krisztusi tanítást, a keresztény igazságokat, az egyház tanítását minden ember felé, az egész ember felé és a teljes létet átfogó emberi egzisztencia felé közvetíteni. Még hozzá erőszakmentesen, egyáltalán nem a bevetés és a becsalás szándékával és fogásaival, hanem egyedül az igazság erejével. Mindig számolva azzal, hogy a hit kegyelme, mint lehetőség, mindenki számára adva van, s hogy a hit útjára senkit sem lehet elvezényelni, csak megmutatni ezt az Istenhez vezető utat. Ezt a jó útra vezető kalauzólást kell felajánlanunk mindenkinek, hívőnek és nem hívőnek a krisztusi küldetés komolyságával.

A másik emberrel való kapcsolatunk mindig is lényegesen befolyásolta az életnek azt a rendjét, nyugalomát és biztonságát, amelyet Szent Ágoston így határoz meg: „tranquillitas ordinis”. Ma pedig ez a kérdés minden igazi nagy problémánk homlokterében áll.

A modern lélektan újra felfedezte — mégpedig teljes részletességgel —, hogy az emberi egzisztencia egészsége függ azoknak a kapcsolatoknak őszinteségétől, amelyek bennünket másokhoz fűznek. Ennek az őszinteségnek titka: tudnom kell, hogy a másik ember is személyiség, azaz a világ életének, alakításának és képviselésének egy sajátos központja, akinek megvannak a maga elképzelései, tervei, örömei, vágyai, sikerei, csalódásai, önmaga kifejezésének, állításának és megvalósításának erőterei. A világ — és benne az ember — életének egészsége attól függ, hogy úgy tekintünk-e a másikra, mint egyenrangú félre, és kapcsolatunkat vele a testvéri szeretet, valamint a szabadság jellemzi-e.

Másrészről azt is megfigyelhetjük, hogy manapság megnagyobbodott a személyek elfogadó képessége, vagyis az a tudatunk, hogy a létnek és szándékoknak mindannyian sajátos alanyai vagyunk. Ugyanakkor viszont a világ mintegy megkisebbedett: az emberek fizikailag közelebb kerültek egymáshoz, sokkal gyakrabban találkoznak és érintkeznek egymással. Amikor azonban a világ ezáltal egységesebbé válni látszik, a kollektívizmus korszakában az „individualizálódás” jelenségei olyan előjelekkel kísértének, mint a közöny, az önzés, elszigetelődés, szembefordulás a másik emberrel, a társadalommal, sőt a szellemi és erkölcsi értékekkel is.

Feladatunk rámutatni arra, hogy merre visz ez az út, ugyanakkor az emberi személyiség teljesebb kibontakozásának távlataiban kell felmutatnunk azokat az erőket, amelyek a közösséggel együtt élő embert segítik előrehaladásában.

Itt nemcsak a kifejezetten szociális témakörre gondolok, a szocializálódás programatikussá előmozdításának agitatív gondolataira, hanem az olyan tapasztalati tényekre, mint például az, hogy ma már senki sem tud félrevonulni a saját, különbejáratú hitével, magánerkölcsével és személyiségére öltöztetett hitével. Mert, ha visszavonul, akármilyen rendíthetetlen hite van is, ennek az elvonulásnak kizáró jelei vannak abból a közösségből, amit egyháznak nevezünk. De fel lehet vetni ezt az elvonulást az üdvözülés távlataiban is; csak a magam üdvözülésével törődjem? (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy a liturgikus reform nagyon élesen exponálta ezt a problémát. Sokan azért nem szeretik még ma sem az új liturgiát, mert nem ad lehetőséget a mise alatt végzett magánajtatosságra, a saját-imára.)

Nem lehet eléggé hangsúlyozni a család közösségi életre nevelő, szoktató jelentőségét. De ne kergessünk illúziókat, mert a családnak azt az idillikus képét, amely még a mi gyermekkorunkat jellemezte, ma már hiába erőltetnénk. A

„családi szentély” illúziója helyett sokkal több sikerrel kecsegtet az otthon varázsának megteremtése. Az otthon azonban nemcsak a lakás berendezése, a kulturált elrendezése alakítja vonzóvá, hanem sokkalta inkább annak jó légköre. Az otthonnak — ha valóban otthon akar lenni — meg kell teremteni a maga sajátos életét. Különbözik nem több, mint egy pályaudvar, vagy akármi más hely, ahol ugyanazok az emberek rendszeresen találkoznak. Bizonyos, hogy a család régi modelljével többé már nem számolhatunk; de ha valahol el akarunk indulni a keresztyény család új modelljének megteremtése felé: az út a vonzó, hazahívó, együttartó otthonon keresztül vezet.

Megdöbbenő a kép, ha vizsgálódásainkkal a rokon kapcsolatok felé fordulunk. És hiába okoljuk a városiasodást, a belső vándorlást, a régi falu és város-közösségek zárt egységének felbomlását. Kétségtelen, hogy mindezek is okai lehetnek a rokon kapcsolatokban történt fellazulásnak, mégis beljebb kell keresnünk a döntőbb okokat, amiktől egy faluban vagy városban lakó szülők és gyermekeik sokkalta ritkábban találkoznak, mint egy jól összehozott kártyaparti. A testvérekről nem is beszélve. A kereszti- és bérmaszülői rokonságnak meg mára már szinte csak egy alkalomra szóló jelentőségét tudjuk. Pedig ezekre már nem illik rá az a mondás, hogy a rokonokat öröklé az ember, a barátait választhatja. S ha már kimondtam a szót, a barátságoknak is van egy nagyon mély keresztyény értelmezése. S ha ismét a szólásmondáshoz fordulok — hogy többet ér egy jóbarát, mint száz rossz rokon —, már utaltam is arra, hogy a barátság is olyan szál, mely a közösséghez kapcsol.

Az egyházat alapítója az emberi egység összefogó erejének szánta a hit és a szeretet kötelékében. A történeti, hierarchikus, látható egyház szükséges ahhoz, hogy összefogja azokat az erőfeszítéseket, amelyek a megváltás művét konkretizálják a világban. Ennek az összefogásnak első láncszeme a liturgikus (eucharisztikus) közösség. Ennek a liturgikus közösségnek a belső élete, amihez nemcsak a templom eseményei tartoznak, hanem az is, hogy a helyi egyház alapsejtjének, az egyházközösségnek tagjai milyen viszonyban vannak egymással. A lekipásztorokkal folytatott beszélgetéseinkből az tűnik ki, hogy ezen a területen valami kétségbeesítő ötletségénységgel állunk szemben. Csak panasz van, de az egyházközösség és a templomi élet aktivizálására alig van elképzelés. Segítenünk kell ötletekkel, megvalósult gyakorlatok felmutatásával azokat a lekipásztorokat, akik úgy ülnek ott plébániájukon, mint egy panaszkodó mesterember, akitől a szolgáltató-hálózat elvette a munkát, vagy úgy, mint egy Gelka-szervíz főnöke, akinél legfeljebb a garanciális javításokat rendelik meg.

Hadd idézek néhány sort az *Octogesima Adveniens*-ből: „Az egyház valójában együtt menetel az emberiséggel és megosztja sorsát a történelem folyamán. Meghirdetve az embereknek Isten szeretetének és a Krisztusban való üdvözülésnek jó hírét, megvilágítja az emberi tevékenységet az evangélium fényével, ezáltal segítve őket abban, hogy megfeleljenek a szeretet isteni szándékának és megvalósítsák törekvéseik teljességét.

A keresztyény közösségekre tartozik, hogy tárgyilagosan elemezzék országuk helyzetét, hogy megvilágítsák azt az evangélium megváltozhatatlan szavainak fényénél, hogy a gondolkodás elveit, a megítélés kritériumait és a cselekvés direktíváit az egyház társadalmi tanításából merítsék.

A keresztyény közösségekre tartozik, hogy — a Szentlélek segítségével, a felelős püspökökkel egyesülve, más keresztyény testvéreinkkel és minden jóakarú emberrel párbeszédben — meghatározzák azokat a választásokat és feladatokat, amelyeket sok esetben sürgősnek és szükségesnek mutató társadalmi, politikai és gazdasági átalakulások érdekében végre kell hajtani.

Az előmozdítandó változások vizsgálatában a keresztyényeknek meg kell újítaniuk bizalmukat az evangéliumi követelmények erejében és eredeti voltában.”

Íde tartozik annak az egészen új jelenségnek a tudatosítása, mely nemcsak nemzetközi, de hazai vonatkozásban is észlelhető, mégpedig az európai és nemzetközi politikai enyhüléssel kapcsolatban. Kétségtelen, hogy okunk van az optimizmusról, de az optimizmus egyik félrecsúszása az elbizakodottság. Tudnunk kell, hogy az enyhülésnek és a békének akadnak ellenségei sajnos az egyház soraiban is, és ezek ma már nem a háborúra spekulálnak, hanem a szellemi-lelki-idegzeti konfliktusokra. Magyarán szólva: kiélezni, ami elválaszt. Figyel-

jük csak meg, hogy az egyházi haladás hazai ellenzői is taktikát változtattak. Milyen diadallal terjesztik a Világosság egy-egy cikkének mondatait. Legutóbb például Majtényi László cikkének ezt a mondatát: „A vallás megszűnése a hívők aktív közreműködése nélkül nehezen képzelhető el.”

Az antikommunizmus nemzetközi erői is lázas tevékenységbe kezdtek. Az ő dolguk és a kommunizmus erőié — mondhatja valaki. Csakhogy támadásukba belekeverik a mi hazai fejlődésünk egyházi érdekeit is, elképzelhetően nem úgy, hogy rajtunk segítsenek, hanem hogy ártsanak és előrehaladásunkat gátolják.

Helyezkedhetnénk arra az álláspontra is, hogy nem figyelünk ezekre a zavaró mozzanatokra, megyünk a magunk útján, következetesen azon az úton, melyen egyházunk, vallásunk minél nyugodtabb életének lehetőségeit keressük az adott helyzetben. Tudva azt is, hogy ezeket a lehetőségeket nem mások, hanem mi magunk teremthetjük meg a magunk számára. Ahol azonban az egyház és a vallás védelmének, szabadságának hangzatos jelszavával úgy lépnek fel és úgy avatkoznak kívülről a mi belső dolgainkba, hogy a fáradtságos, nehéz és áldozatos munka árán megteremtett nyugalmunkat veszélyeztetik, ott ezt le kell leplezni, és rá kell mutatni arra, hogy kinek vagy kiknek, milyen csoportoknak miféle érdeke fűződik ahhoz, hogy az állam és egyház viszonyát konfliktusok jellemezzék.

„A mi népünk lassan halad előre, mivel nehéz cipőkben jár. És többnyire gyalog. Ezért nem is tudja követni a műveltség tempóját és a nagy gondolatok röptét. Az eszmék is elmellőzik őt, mert azok nem gyalog járnak, azonkívül első ízlelésre úgy érzi a műveletlen ember, hogy megemészthetetlenek az egyoldalú koszthoz szokott gyomornak.”

Egy brazil teológus szavai ezek, abból a memorandumból, melyet az ottani lelképásztorkodás felelőseihez intézett.

Sokan vélekednek így nálunk is. Különösen a papság körében hangzik el gyakran az a vád, hogy túl magasra toljuk a nívóléceket. Azt ajánlgatják nekünk, hogy igazodjunk jobban a „nehéz cipőjű”, egyszerű hívők járásához, a szegényes és egyoldalú szellemi koszton élők teherbíróképességéhez.

Véleményem szerint még Braziliában is helyesebb volna arra az álláspontra helyezkedni, hogy inkább a nehéz cipőtől kell megszabadítani a népet, semmint igazodni a nehéz cipőjűek járásához. Nálunk azonban ma már más a helyzet, mert azt a bizonyos „egyszerű” népet egyáltalán nem a szellemi igénytelenség jellemzi. Tessék csak utánanézni a falusi könyvtárak forgalmának: mit és mennyit olvas ez az egyszerű nép, mennyit tanul, milyen magas színvonalú előadásokat hallgat a művelődési házakban. De nemcsak hallgatja a különféle tanfolyamok, előadássorozatok előadásait, hanem már vitatkozik, érvel, kritizál is. És így van ez helyesen, mert ha azt akarjuk, hogy népünk nagy alkotásokat hozzon létre, előbb meg kell tanítani helyesen látni, jól ítélni, hogy aszerint tudjon cselekedni is. Senkisémmé állíthatja, hogy államunk és társadalmi rendünk művelődéspolitikája évről évre lejjebb, nem pedig feljebb állítaná a közművelődési igény nívóléceit. S vajon okos dolog-e, ha ebben a társadalomban a hívő ember műveltségét az igénytelenség jellemzi? Ha a vallásos emberek tömegeit mi magunk akarjuk besorolni a műveletlen csodabogarak karámjába? Ha csak annyi műveltséget szánnak a hívő embereknek, amennyivel a templom négy fala között boldogulnak? Nem lehet, hogy a vallásos ember kevesebbet és zavarosabban lásson a világ dolgaiból. Ellenkezőleg: lásson mindent, amit a nem hívő is lát, de annál még többet és messzibbre! Tágabb horizontot, teljesebb színeképet!

Amit műveltségnek nevezünk, annak jó része a vallásból csirázott ki. Lemondhatunk-e arról, hogy a vallás továbbra is csirázató talaja, hordozója és közvetítője legyen az emberi művelődésnek?

De talán mégiscsak ott kellene kezdenünk, hogy vajon a mi vallásos tömegeink, a templombajáró emberek, rendelkeznek-e azzal a fajta műveltséggel, annak a műveltségnek mai, korszerű fokával, amely műveltséggel egyáltalán még a templom falain belül is boldogulni lehet? Bizonyára nemcsak nekem vannak olyan tapasztalataim, hogy vallásos kötelezettségeiknek példamutatón eleget tevő felebarátaink ma sokkal többet tudnak a világ, a haza, a község, a tudomány, az irodalom, a lakáskultúra, a napi és világpolitika dolgairól, mint a vallás és az egyház dolgairól. Tájékozottabbak a közel-keleti válság és az olajkérdés ügyeiről, mint akár a helyi, akár a világegyház dolgairól.

Arra, hogy a vallásos emberek nálunk lépést tudjanak tartani az általános műveltséggel, minden lehetőség biztosítva van. Ebben a vonatkozásban csak az ellen a káros szemlélet ellen kell küzdenünk, hogy a hívő embernek ajánlatos valami jólékony sötétségben maradnia, ha meg akarja őrizni hitét. Ezzel a szemlélettel közvetve azt a tézist erősítjük, hogy a vallás mégiscsak ópium, mely annál jobban kábít, minél tudatlanabb valaki.

A hitben való műveltséget azonban nem biztosítják a mi közművelődési intézményeink. Ezt nem is várhatjuk tőlük. Éppen azért nekünk kell helytállnunk ebben a küldetésben, szorosan és tervszerűen együttműködve minden olyan egyházi intézménnyel, amelynek eredendően is ez a hivatása.

VASADI PÉTER

A szó válságáról, a szó örömről

Mi a szó? Gondoljuk el, hogy nincs szó, nem létezik betűkből vagy hangokból összeálló képződmény. Öröktől fogva tartó csönd van, ami teljes, de nem mozdulatlan. Lassan betelik időtlenségének ideje. Formálódik, fölsűrűsödik ez a csönd, már-már szétrobbantja a mondat — hallgat benne Valaki. És ott, ahol a csönd a legkoncentráltabb, és akkor, amikor a legtarthatatlanabb, elhangzik az első szó. A szó tehát nem kevesebb a csöndnél, a csönd alakváltozósa; az *igazi szó!*

Ahogy az időtlenségben megérett az idő, úgy érett meg a csöndben a szó. Idő; lehet, hogy nem is más, mint a szó fészke. Az alkalom megteremtése a megszólaláshoz.

Mi a szó? A kijelentett lét. A csönd forráspontja. A szó a Teremtő makrokozmoszából érkezett. Az ember szavának az ember mikrokozmoszából kell érkeznie. Ha a ma kimondott szavainkon nem lehet fölfedezni a szó geneziséjét, ha szavaink mögött nem érezzük a szülő csönd emlékezetét, akkor nem szavakat mondunk, hanem — többé-kevésbé jól begyakorolt — betű- vagy hangjeleket. Pedig a szótól az út egyenesen a szívig vezet.

A szó tehát a csönd gyermeke — Istennél bizonyosan az. De Istennél nemcsak egyszerűen szó, hanem Ige. És lehetetlen, hogy más szófaj legyen, mint ige; vagyis a szó előtti csend és a szó utáni szellem állítása. A kinyilatkoztatás igékkel él. Isten a létigében értelmezi magát, — nem más, Ő az, aki *van*. Lehetetlen, hogy bármelyik szófaj még csak megközelítően is ki tudná fejezni az Abszolút Létezőt, és a Fiát; a főnév kevesebb lenne az igénél és valamiképpen személyre szólóan lehatárolt. A melléknév elmosná öröklétét. A határozószó bezárná az időbe. A kötőszó kigúnyolná. Isten szava élő Ige, mert a legmélyebb cselekvés. Igeideje az örök jelen. Ami csak ige, az önmagának pusztá állítása. Ha Isten az, aki önmagát állítja, akkor a Teljességet állítja. Innen jött az Ige, maga is Teljességként. — Ezt tudnia kell az embernek, ahhoz, hogy megszólaljon, vagy hogy ne szólaljon meg.

De az embernek hívása van, az ember „meg van szólítva”; épp, hogy ember lehessen, megszólíttatott. Fölébredt benne a szó, és ő fölébredt a szóban. A Nagy Csönd esélyei eldőlték az ember megszólalásával. Ahhoz, hogy az ember megszólalhasson, Istennek el kellett csöndesednie. Az ember szájában a szó forrósága megennyhült, egyértelműsége skálát bontott, eláradt, mintegy vízszintes fajokra osztott, szófajokra, szókapcsolatokra, mellé- és alárendelt mondatviszonyokra, mint maga a teremtett világ, annak megfeleléseképpen.

Az emberi ige is egyértelműsége törekszik, de ennek ára van: a szellem irányításába, a gazdagság egyszerűsítésébe, a rendezés művészetébe kerül. Az ember igéje maga köré gyűjti a szavak családját; így akar emlékezni a paradicsomra. A szavak családja kifejezi, megnevezi a teremtett világot. S kapcsolatainak végtelen lehetőségével tovább teremti.

S miközben az ember szava ezt teszi, maga a szó is teremődik; a szellemnek, mert élő organizmus, szómolekulái vannak. Az ember szava tehát ember-teremtette lény. Nem a szellem öltözéke, maga a szellem. Mire irányul ez a szellem? A világra, vagy a csöndre? Amikor az ember szelleme a végtelen csöndre irányul, megteremti a vallást. Amikor a világra irányul, a világ realitására, megteremti az

irodalmat. De a teremtett világ csak a végtelen előterében igazán realitás. Nincs realitás, a végtelen csöndje nélkül. A világ és a végtelen közti összefüggésekre irányított emberi szellem megteremti a tudományt. És amikor az ember szelleme a szóra, a világra és a csöndre irányul, megszületik a költészet.

Ha az élő emberi nyelv nélkülözi a valóságos, tehát arányított világot és a végtelent — üres héj csupán. Az ilyen nyelv, még ha a világ lesz is a tárgya, adattá silányul, lefokozódik térképészeti segédeszközzé, vagy az ember megbízhatatlan közérzeti hőmérőjévé. Koordinátáival hamisan fejti meg a tárgyi világot is, és tömegesen zörej benyomását kelti. Világjelenség ma a lágy fecsegés vagy az agresszív lárma.

Pedig az emberi szó beszédre való, s a beszéd igénye nem más, mint vágyódás a másik ember után. Hogy a másikban őt találjam meg, de benne magamat is. Hogyan, ha beszéd helyett kavicsokat csörgetünk fadobozban? Beszélni annyi, mint tudósítani. Igazzal megörvendeztetni. Szellemben megölelni. A beszéd lehet hangos is, de ha a szavai *telve* vannak, megtalálja a szívünket. A beszéd embertől emberig, csöndtől csöndig csített eleven híd, hallatlan teherbírású híd, ha valóban az. S mivel az emberi személyiség legmélyén csönd, nemcsak odaulajuk igazi szavainkat, hanem maguk a szavaink is oda hátrálnak vissza, eligazodni, megmérteni és feltöltödni. *Annnyiban irányul az emberi beszéd az emberre, amennyiben a csöndjét keresi.*

Az igazi beszéd tehát a legszemélyesebb csöndek cseréje, mert szavainkban a szellemünk testesül meg. S minél gazdagabb egy szellem, annál tágasabb szellemi tájakat tud a másik számára érzékelhetővé tenni, annál nagyobb kaput nyit meg személyisége végtelen kerítésén.

Az igazi beszéd, mint valami fényes csőrendszer, az emberi lét bonyolult közlekedési hálózata. Titkok keringenek ezekben a csövekben, talán nem is a szavak kimondásakor, utána, vagy előtte; halljuk finom surranásukat. Ha válságba kerül a szó, ezek a kapuk csukódnak be. Ezek a csövek tömődnek el. Ezek a csöndbarlangok válnak pókhálóssá odukká.

Antoine de Saint-Exupéry szerint az igazság a világ megismerésének a nyelve. Vagyis a nyelv, amely — akár többszörös rejtettségben is — nem elkötelezettje az igazságnak, nem tud megismertetni a való világgal. Helyesebben, nem a való világgal ismertet meg. Hogy mivel? Ezen a ponton az egység helyébe a szándékok ellenőrizhetetlen sokasága lép, s kitapinthatók a válság jelei.

Világirodalmi alapismeret, hogy az a világ, ami van, egységben a látható, és a láthatatlan világ, a mában gyökeret eresztő jövőbelivel együtt — csakis az igaz szellemű nyelvnek nyílik meg. Ugyanakkor a nagy alkotók nyelve igazolja: nemcsak a Teremtő befoghatatlan a nyelv ölelésébe, hanem a teremtett világ és az ember is. Ezek az alkotók is csak *bepillantanak* a létbe. Csak fényt villantanak az egyetemes mozgásra. Csak rámutatnak a kulisszái mögül előléptetett emberre; ők azonban *bizonyosat sejtene*k. Azt, amit fölfedtek, kitarotnak követik, mint szelíd ragadozók s van erejük ahhoz is, hogy a titkot titoknak nevezzék a névosztogatás elharapózott szenvedélyében is. Az igaz nyelvnek megnyílik a lét. Az igaz nyelv bátorsága erkölcsi erejében van.

Azt kérdeztük az imént: mivel akar megismertetni a válságba került szó s a nyelv? Minthogy az egyetemes világ néma tömegként magasodik elébe, nem tud vele mit kezdeni; születésre ingerli lehangolóan páratlan világát, amelynek nincs égi vagy földi megfelelője, vagy ami a valódinak csak töredéke. Az ilyen fogásra vagy termékenyítésre gyöngye nyelvi világok fonnyadt gyümölcsöt hoznak; inkább utólérhetetlen ötletességgel festik magukat, hogy paradicsomnak tessenek. Nem az a baj, hogy részletjelenségeiket nem leljük meg a való világban, hanem, hogy *mást, többet, az egész egységét* nem sugározzák részletjelenségeik. Ez a nyelv, ez a szó a *részt* abnormissá növeli, hogy káprázatában *egésznek* higgyük; elvesztette az egység iránti érzékenységét. Nincs, nem is lehet hitele.

A művészet minden ágában, és a beszédben is találkozunk ezzel a színes és elszomorító ürességgel, ezzel a villámlo tehetetlenséggel, az egymástól ellesett formák ideges egyénítésével; mintha az idő lenne a legfenyegetőbb ellenfelünk, nem pedig a hazugság.

A hitelét veszített nyelv mélyen szeretetlen. Nem a világ magányosnak látó drámájára figyel, nem arra, hogy az igaz szó gyógyít, elsősorban azzal, hogy föltár; hanem a szót, a nyergeletlen lovat betöri, nyeret rak rá, abba beleül a szó szülője s vágtazni kezd érdeke felé. Holott az igazi szó nem tűri a nyeret,

nem a *súlyos* lovast akarja hurcolni a hátán, hanem a *könnyű* angyalt; a lovasnak az a dolga, hogy kantáron fogva vezesse lovát a hegyvidék felé. A nagy nyelvek valóban páratlanok. Mégis, éppen a nagy nyelvek testvériségében fölismerhető az emberi egyetemesség.

*

A szűkkeblű nyelvek elszegényítenek. Az új nyelv okozta válság azonban kívánatos. Amikor megérkezik egy igazán új nyelv, nagy csetepaté kezdődik. Az új nyelvnek meg kell vívnia a maga háborúját. Persze, ha szellemének szokatlan felhangját, szavait s gondolatait úgy rendezné, mint elődei, nem lenne semmi baj. De ríktó színekkel szövöget, haragszik a nyugalomra, mindent jobban tud, látomásos, délceg kakasként masírozik az elfoglalt hulladékdombocskák között! Mindjárt megvan az ítélet, — okoskodik, gyökértelen, vulgáris.

Valódi oka a csetepaténak az, hogy az új nyelv mást mond, másként mondja a mást, az új szellem másképpen lát, mert más szemekkel néz. Az új módon használt szavak új erővonalak mentén rendeződnek. Ha nem is teremt új szavakat, addig ismeretlen haladási irányokat jelez, és új asszociációs lehetőségeket teremt. Így vezeti másfelé a vele és az utána érzőket, magasabbra vagy mélyebbre. Vannak szavak, amelyeket sohasem vesz a szájára, mert a mögöttük lévő fogalmakat nemlétezőknek tartja, s azokat, akik élnek e fogalmakkal — okosan, de türelmetlenül — „álklasszikusoknak.” Így lassan megrendül — meg is akarja rendíteni — az ellustult gondolkodási formákat, s a szavak ürügyén tulajdonképpen előregegett emberi magatartásokkal tusakodik.

Akik gondolkodnak, le tudják mérni az új nyelv igazságait. Akik azonban megszokták, hogy mindig a legkisebb szellemi erőfeszítést fejték ki, kétféle módon reagálnak: vagy szolgálai szajkózni kezdik az újat, ami alapjában véve megvetésük jele, s ettől nyelvük, szavuk esetlenebb és zavarosabb lesz, mint volt; vagy az új szót, az új szellemet ellenségként kezelik. Mindkét magatartás veszteséges. Nincs más lehetőségünk: figyelünk, tanulunk s értékelünk kell.

A szó, a beszéd válságának okozói között vannak a modern társadalmi hatások is. A társadalmi átalakulás szükségképpen magával görget sok új szót, kifejezést, szókapcsolatot, mert másképpen használja a nyelvet; *de a nyelvet használja!* Ha az új kifejezést földolgozzuk, azaz elfogadjuk vagy elvetjük, leleményekkel gazdagodhatunk. Ha azonban passzívan vele sodródunk, derékig állunk a hordalékanyagban. A nyelvvédelem jelenthet elutasítást is. A beszélt nyelv tragikus elszegényedésének fő oka (azt hiszem) az, hogy aki beszél, nem törődik sem a szájában megforgatható nyelv szépségével és tisztaságával, sem azzal, hogy van választási lehetősége.

Ami bizonyos: a társadalmi hatás oly nagy, hogy ostromával már-már lenyűgöz és a nyelvi kifejezés sokoldalúságát elműszakiasítva, az élő szavakat paraméterekké lélekteleníti. És a hideg szölemek közé szorult ember — nyegleségből? ellenhatásként? — a töredékes, parlagi tolvajnyelvet választja önmaga kifejezésére. Mi ez? Ennyi lett az ember? Zsugorodik, mint a szavai? *A társadalmi érintkezés mai nyelve a fogalmak, a szavak tekintetében tátongó hiányokat mutat, és mivel a nyelv mutatja e hiányokat, ebből a tudat hiányaira kell következtetnünk.* Egyáltalán, nyelv az még, szó az még, amiben a beszélő nincs jelen, vagy kihúzódik belőle?

Tanúi vagyunk annak, hogy a beszélő nem vállalja azokat a szavakat, amik elhagyják a száját. Ez az elidegenedés tünete. Az elidegenedett nyelv beszélőit nem lehet megkülönböztetni egymástól. Sem a szavaikat, sem a kifejtés pózait. A nyelvből kivonult ember beül a fotelba, s diktált képet néz, diktált szót hall, de beszélni még azt sem beszéli — önmagával csak homályos érzetekben tart fenn laza kapcsolatokat. Nem ura és nem alkotója szellemének.

A szó a csönd gyermeke. A csönd nélküli embernek azonban nemcsak csöndje nincs, de igazi szava sincs. Pedig az emberi szellem nagyjai mindig igazolják, hogy a nyelv hihetetlen változatossága magán viseli a személyes csönd karakterét. Gondoljunk Homérosz, Dante, József Attila, Rimbaud, Illyés Gyula, vagy Einstein nyelvére. Az ember szelleme a szó forrása, műhelye, kiállító csarnoka.

*

Van egy hely, egy könyv, egy csöndesség, amelyben megmerített szavaink előbbek, soványabbak s élesebben ragyogók lesznek. Ez a hely az evangélium. Nem azért, mert a szavak fémjének kohója. Az evangélium nem „direktben” hat a sza-

vainkra, nem tanulunk belőle korszakos mondatfűzést, találó jelzőket, kitűnő irodalmi szerkesztést. Sőt, mondatai esetlenek, tényközlők, nem törődnek a szépség követelményeivel. Az evangélium nem ad nyelvtant a szóhasználatra, nem nyújt alkotásra való esztétikát.

Nem a gyümölcs a gondja, nem az ágak ábrája, hanem a *fa léte*. Ezért, amit ad, az a gyökerek tápláléka. De a gyökereket keresve s táplálva a lényegét adja: élénk állítva a látható Istenben a láthatatlan Istent, az életben a létezést, az embert folytonosan önmaga próbájára, önmaga átértékelésére bocsájtja. Azt sugallja: alkossd meg szellemedet. Isten majd egységessé teszi. Szellemed, így hoz gyümölcsöt. Készíts fészket szellemedből. Isten madara oda költözik s lerakja benned tojásait. De te vagy, te maradsz *az, aki* termi a gyümölcsöt, kikölti a tojást.

Az evangélium titka Isten odaadásának a titka. Általa, miatta szellemünk egyes pontjain, talán éppen a döntések, a megvallások, a remény kritikus pontjain kiütközik az isteni. Másutt pedig, a lélegzetvétel, a tétovaság, az elernyedés hézagain „beszivárog” a kegyelem s megkeresi elsötétülő gyökérzetünket. *Ezért szeretni az evangéliumot annyi nekünk, mint élni akarni*. Annyi, mint újjászületésünket szeretni. A bennünk megjelenő váratlannak, a „beleillőnek”, a fölénk boltozódónak a szeretete. Az isteni behatolás szellemünkbe megteszi a maga végtelenül gyöngéd, de kiszámíthatatlan lépéseit, ám időszámításunkhoz tartja magát. Ha eliramodik bennünk, bevár. Alapmunkát követel: kutatást, ásást, éberséget, alázatosságot, önátadást. Miénk a nekifutás gondja, de az ugrás pillanata tarthat öröké is.

A hit szenvedély — mondja Kirkegaard. A hit szellemünk tüze. Meg kell kímélnie bennünket attól, hogy az evangéliumnak kinevezett professzionistái legyünk. Választott gyermekeinek kell lennünk, akik mernek csodálkozni. Égesse ki ez a tűz belőlünk a közhelyeket s teremtsen bennünk helyet az egyetemesnek. Tegye szavainkat pontossá és forróvá. Irányítson a mélység fölé, s reményeinket erősítse meg a magassággal. Tágítsa körkörösén emberi szellemünket, hogy megkíséreljük az egészet befogadni. Visszaeséseinkből serkentsen új kísérletekre. Értesse meg velünk, hogy az igazi tudás a szeretet erősödő vonzásában áll.

Így a szó „egy lépés” lesz a szeretet felé, és az öröm forrása. A prózai mű a szavak hosszú gyaloglása. A költészet a könnyű futás, és repülés, szüneteivel. S amikor a repülés megszakítatlan lesz, a misztikus hallgatásba belevész a szó is, az öröm is. Ez a hallgatás nem hagy nyomokat. Jeleit fölszívja a csönd.

Elmélgésünk során Csöndnek neveztük, akiből kiindultunk. S most, hogy visszaérkeztünk hozzá, Szeretetnek kell őt neveznünk. A szó volt az, ami Hozzá irányított.

BALÁSSY LÁSZLÓ

Katolikus élmény — katolikus irodalom

Sík Sándor *Egyetemesség és forma* című tanulmányában olvassuk: „A katolikus irodalom mindenekelőtt: irodalom. A katolikus írónak tehát semmi jussa más elbírálásra, mint más írónak, a mesterembertől sem fogadnának el silányabb munkát, ha tudnók róla, hogy napi áldozó.” Ebből egyenesen következik, hogy a katolikus író nem azért író, mert katolikus (és ha történetesen katolikus vallású dilettánsról van szó, vallása nem szolgálhat menlevélül, hogy helyet követeljen magának az irodalomban). Az írot az elhivatottsága teszi íróvá: az a belső parancs, amely valóban művészi megnyilatkozásra készíti. „Nincs katolikus író, csak író van, aki katolikus. Az író legelső kötelessége tehát: írónak lenni, s az már *magánügye*, hogy milyen módon nézi és éli a világot” — írja Graham Greene. Vagyis: a katolikus fogalom — mint jelző — jelölhet egy vallást, egy embert, de semmiképpen sem jelölhet vallási értelemben vett esztétikai fogalmat, mert ilyen nincs. Ha „a katolikus irodalom mindenekelőtt: irodalom”, akkor a katolikus irodalomhoz tartozni annyit jelent, mint hozzátartozni az *irodalomhoz*. A katolikus írók alkotásai nem egy másik bolygóról, nem is egy másik világból, elkülönült kasztból, esetleg elefántcsonttoronyból küldött üzenetek, hanem onnan és abból a korból valók, ahol

és amikor létrejötték: szerves részei egy adott nép irodalmának és — népünk irodalmával együtt — szerves részei az egyetemes irodalomnak. És ahogy ebben a közös, nagy egészben, irodalmi együttesben is különféle nézőpontok, vélemények, stílusok, irányzatok érvényesülnek, éppúgy érvényesülnek mindezek a katolikus irodalomban is. Mégpedig szabadon — a keresztények nagykorúsága szellemében kell érvényesülniük, minden irodalomra illetéktelen gyámkodás nélkül. „Az egyház elsőrendű hivatása a világban — írja Nyíri Tamás —, hogy a szabadság tekintélyét képviselje mind *függőleges*, mind *vízszintes* irányban. Mit jelentenek ezek az irányok? A szabadság tisztelete függőleges irányban azt jelenti, hogy az egyház fölfelé tisztelettel Istent korlátlan szabadságát, lefelé pedig a nagykorú keresztények lelkiismeretének jogait. A szabadság tiszteletének vízszintes vetülete abban áll, hogy kölcsönösen elismerjük és biztosítjuk egymás jogait arra, hogy különféle nézeteket képviselhessünk az egyházon belül is” (*Tekintély és engedelmisség az egyházban*, Vigilia, 1968 augusztus). Ez pedig gyakorlatilag voltaképpen nem más, mint egyfajta párbeszéd: az *egyházé* és az *irodalomé*. A párbeszéd pedig eleve föl-tételezi, hogy a benne résztvevő feleknek saját véleményük van, és ezt kölcsönösen tiszteletben tartják, semmilyen formában sem akarják a maguk véleményét egymásra ráerőszakolni. Bernanos írja *A francia kereszténységről* szóló tanulmányában: „Sohasem kívántuk, hogy úgy bánjanak velünk, mint a csecsemővel. Mi a jó Isten szabad gyermekei vagyunk, akiknek együtt szabad enni a családi asztalnál, ha néha össze is törünk egy-egy poharat. Mi a kereszténységben elsősorban nem tilalmakból és korlátozásokból álló bonyolult rendszert látunk?” (*A holnap ti vagytok!* Bozoky Mária ford.). „Növelheti-e dicsőségemet a szolgálai, a rabszolgai imádat?...” — kérdezi Isten Marie Noël *Naplójában*. És így válaszol: „Tereld felém az embereket, irányítsd felém őket, hogy Engem válasszanak. De ha te kedvük ellenére tiszteletemre, vagy akárcsak térdhajtásokra, szavakra kényszerítetted őket ígéretekkkel és fenyegetésekkel, ha lelküket szolgámód leigázod, ellene mondasz Leheletemnek, lealacsonyítod a hatodik napon alkotott művemet” (Vigilia, 1970 március, Pápay Klára ford.). A párbeszédben az író — „Isten szabad gyermeke” — nem kényszerből mondatott szavakat ismétel. „Az írónak, amikor ír, legelső katolikus kötelessége: a tőle telhető legjobb művésznak lenni” (Sík Sándor: *Egyetemesség és forma*). „Az író is köti az egész erkölcsi törvény, de amikor alkot, akkor író módjára tartozik megvalósítani ezt a törvényt. Írói moráljának fő-törvénye azt parancsolja neki, hogy mondja, amit Isten mondanía adott, tükrözze, amit a valóságból lát, fejezze ki, amit érez és gondol; és pedig — minthogy a tiz-parancsolat tiltja a hazugságot — mondja, tükrözze, fejezze ki híven és becsületesen, megalkuvás és színelés nélkül azt és úgy, amint látja és érti és gondolja. Hát ha szennyest lát? a világ tele van szennnyel! Akkor is: rossz, hazug, erkölcs-telen tükröz volna, amely a tükrözött világnak csak bizonyos vonásait mutatná, — és aki ír, tükrözni tartozik. Ha bűnösöt érez? — az eredeti bűn óta hajlunk a bűnre! Akkor is: szentségtörést követne el, aki a gyónásból kihagyná, amit szégyellnie kell — és aki költ, az gyónik. Ha téveset gondol? — gyarló szerszám az emberi ész! Akkor is: az igazság útja a tévedések rögein át vezet, és a kutatás magában foglalja a tévedés lehetőségét. Márpedig az író (a maga módján) igazságot keres, és mesterségével jár mélyre ásni a lélekben. Mindent szabad látnia, meg is kell látnia, amit meg tud látni; mindent meg szabad mondanía, meg is kell mondanía, amiről van mondanivalója” (Sík: i. m.). Nincs tehát külön katolikus téma, nincsenek külön katolikus szereplők, nincsenek előregyártott katolikus elemek: „A mű katolikus volta nem az író katolikus *szándékából*, hanem katolikus *élményéből* következik” (Rónay György: *Modern katolikus irodalmunk kérdésehez*, Vigilia, 1947 április).

Dehát mit értünk azon, hogy „katolikus élmény”? Azt, amit maga a szó kifejez és amit idézett tanulmányában Sík Sándor így fogalmaz meg: „Katolikus annyit jelent, mint egyetemes („közönséges” — mint a régiek mondták)”. A katolikus irodalom *egyetemes* irodalom, a katolikus élmény *egyetemes* élmény. Minden beletartozik, ami a külső és belső — az embert körülvevő és az emberben lévő — világban van és történik: „Katolikus élmény lehet a szenvedés, a küzdelem, a sóvárgás élménye is, lehet a jellegzetesen babitsi nosztalgia élménye is, lehet az a reménytelennek tetsző éjszaka is, amelyben úgy vágyunk Valakire, hogy nem is tudjuk még. Kire vágyunk; csak a lelkünkben fájó hiányt érezzük, s ez a fájdalom, a hiánynak ez a szenvedése: ez nemcsak hogy katolikus élmény, hanem a legnagyobb katolikus élmények egyike” (Rónay: i. m.). És hogy mi *nem lehet* az?

Nem szép szó, de ez fejezi ki a legtalálóbban: a „csináltság”. Bernanos *Egy falusi plébános naplója* című regényében Torcy plébánosa mondja: „Volt az én időmben, a nagy szemináriumban, egy kánonjogi tanár, aki költőnek hitte magát. Csoda szerkezeteket fabrikált neked, verslábakat, rímeket, cezurákat és mindent, szegény ember! még a kánonjogot is versbe öntötte volna. Csak egy dolog hiányzott belőle, nevezd, ahogy akarod, az ihlet, a génusz — ingenium — mit tudom én, mi?” (Bozóky M. ford.) Amiben nincs jelen a valóságos élmény — a valóság élménye — az csak töredék. „A költészet tárgya — állapítja meg Claudel — nem álmok, képzeletek és eszmék, mint oly gyakran állítják, hanem a szent Valóság, mely egyszer s mindenkorra adva van, és melybe bele vagyunk helyezve. A látható dolgok világa, melyhez a hit hozzácsatolja a láthatatlan dolgok világát.” Ami pedig érvényes a költészetre, az érvényes az irodalom egészére is. Az írónak hivatásából következő feladata: az élmény művé formálása, az alkotás. „Kinek-kinek saját ajándéka van Istentől”, mondja az apostol, mindenkinek másként méretett a tehetség foka és másként az élet-tartalom gazdagsága, amelyből az alkotás anyagot merít; azért senkinek sem korlátlanok a lehetőségei, sem a művésziek, sem az élménybeliek. De azt, amit Isten élni adott, megélni a maga módján és a maga mértéke szerint egész-ember módra, és abból, amit megélt, megalkotni a Művet a maga módja és mértéke szerint legtökéletesebben: ez az író dolga — nemeslevele és felelőssége” (Sík: *Levél Takács Ernőhöz*, Vigilia, 1964 január).

Ha a katolikus íróra, mint íróra az irodalom törvényei a kötelezőek, akkor eleve jogosulatlan másféle szabályokat kérni számon a műtől, amelyet létrehoz. A művészet területe szuverén terület, nincsenek benne „csak katolikus írók számára” fenntartott helyek, mint ahogy nincsenek „katolikus írók számára tilos” helyek sem (ahová némelyek szerint csak felügyelet mellett volna szabad belépniök, mert minden önállóságuk egyet jelenthet „a katolikus tanítás és erkölcs megsértésével”). A művészet területén azonban, ahol — mint Rónay György Maritainre (és Maritain Szent Tamásra és a tomistákra) hivatkozva írja — „a tevékenység létrehoz valamit, az a kérdés, mit, milyen művet hoz létre, nem pedig az, hogy hogyan gyakoroljuk közben szabadakarattunkat: egyszerűbben szólva nem az számít, erkölcsös-e a művész, hanem az, hogy jó-e a mű, vagy sem” (*Katolikus irodalom — katolikus filozófia*). A katolikus irodalomnak éppen a lényegét nem értik azok, akik csak a vallás és valláserkölcs motívumait keresik benne, és alapvetően ezekhez kötik egy mű katolikus voltát. Akik a „harmónia” nevében tiltakoznak egy-egy mű ábrázolásmódjának „merészsége” ellen, elfelejtik azt a — már a középkori művészetben, a katedrálisokéban is megvalósult — elemi esztétikai igazságot, hogy a művészetben, az irodalomban is, amennyiben funkciója van, a disszonanciának is megvan a maga létjogosultsága. Sőt (mint a középkor nagyon jól tudta) erkölcsi szerepe is: végső soron csak az igazság (a kendőzés nélküli valóság) lehet „épületes”, csak az kelthet tisztító hatást, katarzist. Ime egy példa a sokból:

Voltak, akik megbotránkoztak azon, amit Simone Weil Krisztus kereszthaláláról ír. „Krisztus szerencsétlen volt. Nem úgy halt meg, mint egy mártír. Úgy halt meg, elkeveredve a latrokkal, mint egy közönséges bűnöző, csak valamivel nevetésesebben. Mert a szerencsétlenség nevetség is.” A fordító — Pilinszky János — még hozzáfűzi ehhez: „E meghökkentően végletes fogalmazással Simone Weil lényegében azt akarja érzékeltetni, hogy Jézus valóban a leggyötrelmesebb, legmegalázóbb halált szenvedte el, ami feneketlen kiközösítettségében semmiben sem különbözött egy közönséges bűnöző halálától. A báméskodó tömeg ezért fordulhatott gúnyolódva feléje, vakságában még erkölcsileg is magasabbrendűnek érezve magát a „poruljár” szenvedőnél. A tökéletes isteni ártatlanság így vált a kereszten a tökéletes félreértés kigúnyolt áldozatává.” Ha úgy nézzük Jézus kereszthalálát, ahogyan az a valóságban történt — és nézhetjük-e másként? —, akkor Simone Weil szavaiban nem találunk semmi megbotránkoztatót. Aki mégis talál, annak a keresztre feszített Jézusról alkotott képe idealizált, tehát nem elég hiteles olajnyomat, ahol minden „kellék” megvan: a sötét háttér, a hegydomborulat, a kereszt, rajta a Szenvető, talán még a latrok is; csak egy valami hiányzik — egy nagyon lényeges tényező: — a tömeg, amely szitkozódik, köpköd, köveket hajgál, és mindennek célpontja nem a két lator (hiszen egyikük éppúgy szitkozódott), hanem egyes-egyedül Jézus. „Megutált volt és legutolsó az emberek között a fájdalmak férfia, a nyomorúsághoz szokott... megutált volt, nem is becsültük őt... Poklosnak tartottuk és az Istentől megvertnek és megaláztunk...” — mondja Izaías próféta. „A keresztre feszített rettenetes módon halt meg... Szó szerint

úgy, mint a féreg, melyet nehéz csizma taposott s aztán átengedett megmásíthatatlan sorsának, a pusztulásnak!" — olvassuk Hynek könyvében (*Krisztus keresztthalála a modern orvostudomány világánál*). Ezt az emberi valóságot fejezi ki Simone Weil megfogalmazása: és a valóság így, a maga teljes meztelenségében és iszonyatosságában igazán megrendítő. A hívő lélekben éppen ez a megrendülés kelt még tudatosabb, még elmélyültebb áhítatot; míg a stilizáltság, a megszépítés végső soron ellenkező hatást ér el, mintegy elbagatellizálja Jézus szenvedését és keresztthalálát. A szentek életrajzában sem az a „katolikus”, az áhítatra indító”, ha egy-egy szentből — bármilyen jámbor szándékkal — olyan giccses „eszmenyt” csinálnak, aki problémátlanul, eleve kész úton, szinte lebeg az örök üdvösség felé. „Szegény, jószándékú írók — mondja Bernanos —, akik buzdításul összefabrikálják a Szentek Életét, azt képzelik, hogy a jó emberek az extázis védőszárnya alatt élnek, jó melegben s biztonsággal, mint Ábrahám kebelében” (*Egy falusi plébános naplója*, Bozóky M. ford.). Inkább legyen valami — látszatra, pillanatnyilag — botránkozató, de igaz, mintsem tetszetős, ügyesen „lakkozott”, de élettelen és hazug. Nincs olyan emberi élet (a szentekét is beleértve), amely ne ismerné a kísértéseket, a küzdelmeket, a szenvedéseket, következesképpen az író — vét hivatása ellen, ha ezt az életet leszűkítve, kilúgozva, a valóság „kikozmetikázott” másolataként ábrázolja. „Gondolom — írja Horváth Richárd —, hogy az igazság kimondása nagyon sokaknak, és sokszor éppen azoknak, akikért ez történik, nem tesz szik és érvük ellene a gyalázkodás, pedig az Írás szerint: „Az igazság szabadít meg titeket”. Sorsuk magányából, zsenijük világosságából, szívük nyugtalanságából szólnak az írók. Sokszor keménynek kell lennie a hangnak, hogy egyáltalán felfigyeljenek rá azok, akiknek pedig az életüket jelenti ez. Léon Bloy, Bernanos hangja például ilyen volt” (*Olvadás közben*, Katolikus Szó, XIV. 20.). Igen, Bernanos is szerette a „végletes” fogalmazásokat (akárcsak Simone Weil), és ma is vannak, akik azt mondják rá: Kemény beszéd! Ki fogadhatja el?

A botránkozók azonban alapvetően tévednek, valahányszor egy szövegrészt önkényesen, az egészről kiragadva, az összefüggésektől elvonatkoztatva bírálják, és nem keresik mélyebb, átfogóbb értelmét az egészben. Bernanos például a lelkek közömbösségéről, az unalomról szólva a következőket mondatja falusi plébánosával: „... vajon ismerték-e az emberek ezt a mostani unalomjárványt, ezt a leprát? Valami elvetélt remény ez, a reménytelenség gyalázatos formája, mely kétségkívül olyan, mint a romlásnak indult kereszténység erjedése” (*Egy falusi plébános naplója*, Bozóky M. ford.). A hasonlaton könnyű fölhaborodni, holott a mű egészéből nyilvánvaló, hogy nem a kereszténység lényegére vonatkozik (Bernanos egyáltalán nem így értette), hanem az olyan jelenségekre, amikor a tanítást sokszor éppen a tanításra hivatkozva, megfosztották eredeti rendeltetésétől. Mert — állapítja meg Bernanos — sajnos vannak keresztények, akik „szívesen hinnék, hogy Krisztus csupán a birtokosok biztonságáért, a magas hivatalnokok presztizsáért és a kormányok állandóságáért halt meg”. S ebben a vonatkozásban nem beszélhet-e joggal az író, illetve a „falusi plébános” romlásnak indult kereszténységről és e romlásnak indult kereszténység erjedéséről?

Mi hát a „katolikus irodalom”? „Mindazok a művek, amelyekből katolikus gondolatvilág sugárzik ki, vagy amelyek ezzel összecsengenek: ez katolikus irodalom — mondja Horváth Richárd. — Az élet minden problémája; minden, ami emberség; minden, akármilyen is, ami feleletében, megoldásában, abban, amit észrevétlenül is szuggérál — keresztény. Tehát nemcsak a születés számít, sőt, nem ez a döntő.” A keresztlevél éppúgy nem igazolvány a katolikus irodalomhoz való tartozásra, mint annak hiánya az oda-nem-tartozásra. „Keresztény fel fogás szerint az emberi lélek természeténél fogva a kereszténységre van eligazítva: és a katolikus ember szemében keresztény és katolikus egyet jelent. Minél teljesebben ember és minél mélyebben keresztény tehát egy nem katolikus lélek. annál közelebb fog állni a katolikumhoz, még ha maga nem is sejti ezt. A katolikus tanítás szerint az egvház lelkéhez tartozik (tehát valójában katolikus) mindenki, aki jóhiszeműen szolgálja az Istent úgy, amint hite szerint az Isten kívánja. Ez megmagyarázza, miért érzünk sokkal katolikusabbnak nem egy tiszteletreméltó protestáns vagy zsidó írókat, mint azokat, akik katolikusnak vannak ugyan anyakönyvelve, de életükben és művészetükben a katolikumnak nyoma sincs, vagy akik katolikusnak vallják ugyan magukat, de írásaikban a katolikumnak csak halvány sejtelmeket, nemegyszer valóságos paródiákat adják” (Slk: *Egyetemesség és forma*).

S ahogy a katolikus irodalom határai nem keresztlevelekkel vannak kijelöl-

ve, ugyanúgy nem lehet fölfogni ezt az irodalmat, mint a hithirdetés egyik formáját, vagy a vallás motívumainak versbe vagy prózába fogalmazását sem. Alaplényege és alapkövetelménye a művészet nyelvén, a művészet formáiban megszólaló katolikus élmény. „Van irodalom, van művészet; írónak, művésznek van katolikus élménye; s mű és művészet, amelyben az alkotó katolikus élménye valósul a művészet követelményeinek megfelelő művé, katolikus mű és katolikus művészet” (Rónay: i. m.). Akik valamilyen lesűrített keresztény tanítás és erkölcs nevében tiltakoznak egy-egy mű bátor realizmusa, igényes őszintesége, hiteles kifejezései, szélesebb tematikája ellen, elsősorban nem a művészet, hanem a vallás ügyének és tekintélyének ártnak. „Még mindég nem veszett ki végképpen sem az a végeredményben manicheusi eredetű tévedés — írja Sík Sándor —, amely a profán művészet és irodalom termékeiben valami rossz, vagy legalábbis alárendelt jelentőségű dolgot lát, sem az a félszeg pedagógiából táplálkozó aggályosság, amely a természeti értékektől a természetfölöttit félti. Melyikünk nem ismert katolikus nevelőket, akik a nagy klasszikus regényektől is visszatartani próbálták a rájuk bízottakat, ahelyett, hogy — mint kötelességük lett volna — ránevelték volna őket azok értékeinek szellemük és lelki életük építésében való felhasználására. Még fülemben cseng annak a nagynevű katolikus vezéregyéniségnek a hangja, aki egy papokból és írőkből álló társaság előtt dicsekedve jelentette ki, hogy ő nem olvas verseket — nyilván úgy gondolta, hogy ez becsületére válik papi egyéniségének” (Szent Jeromos *barlangja*).

Ez a szemlélet ma már a múlté. Bár elmondhatnánk, hogy mindenestül az!

ZSINATUTÁNI ÉRTELMEZŐ KISSZÓTÁR

A-tól Z-ig

CANTERBURY. (Ejtsd: Kenterbőri) Angol város, amelynek érseke egyúttal az anglikán egyház primása, tiszteletbeli feje. Ha általánosságban említik Canterburyt, magát az anglikán egyházat értik rajta. Jelenlegi érseke a hetvenéves Arthur Ramsey, az ökumenikus mozgalom egyik legkiválóbb képviselője. 1966-ban VI. Pál pápánál is járt hivatalos látogatáson.

CENTRALIZMUS. (A latinban: centrum = középpont.) Olyan kormányzati, közigazgatási rendszer, amely a helyi szerveknek igen kevés önállóságot (autonómiát = önkormányzatot) biztosít, — ezzel szemben lehetőleg mindent központilag irányít. A római katolikus egyházban a protestantizmus ellenhatására túlzott mértékben kifejlődött, főleg az I. vatikáni zsinat óta. A II. vatikáni zsinat a püspöki kolegialitás (= közös felelősség-megosztás) újra felismerésével, valamint a nemzeti (illetőleg táj-egységi) püspöki karok létrehozásával elvben gátat akart vetni a túlzott centralizmusnak. Gyakorlatilag még kevés valósult meg eddig belőle. Benelli pápai államtitkár 1973 júliusában egy beszédében (Augsburgban) kifogásolta, hogy a pápai államtitkárságtól csupán az 1972-es év-

ben félmillió iktatott levél ment ki, és bejelentette, hogy ezt a túlzó centralizmust csökkenteni kívánják.

COMMUNICATIO IN SACRIS. „A szent dolgokban (azaz: a szentségek felvételében) való közös részesülés”. Teológiai szakkifejezés, mely az egyházak közti egységtörekvések (= ökumenizmus) korában gyakran kerül szóba. Azt jelenti: más egyházak lelkészeitől kérni a szentségek kiszolgáltatását. Gyakorlatilag főleg az Eucharisztia, valamint a bűnbánat szentségéről van szó. Mivel a katolikus egyház a keleti nem katolikus egyházak papságát elismeri, saját híveinek engedélyezi, hogy keleti ortodox papoktól vegyék fel a szentségeket, ahol katolikus pap nincs. Azt is engedélyezi, hogy ortodoxok katolikus paptól vegyék fel a szentségeket. Az ortodox egyházak közül eddig csak a moszkvai és konstantinápolyi pátriárkátus fogadta el ezt a kölcsönösséget. Más egyházakkal tárgyalások vannak folyamatban. A katolikus egyház kivételesen, komoly lelki szükség esetén engedélyezi, hogy más keresztény egyházak hívei is fölvehessék katolikus paptól a szentségeket, — de ugyanezt saját híveinek nem engedélyezi. A strasbourgi püspök 1973-ban egyházmegyéjében engedélyezte a kölcsönös „eucharisztikus vendéglátást”, hivatalosan azonban az egyház ezt nem hagyta jóvá.

A Vigilia BESZÉLGETÉSE

THURZÓ GÁBORRAL

NÉGY SZÁMVETÉSBEN

Pest legjobb kenyerét a Rutterschmidtek sütötték a Váci utcában. A négy pék-fiú életeleme volt a mûhely, kissé a játszótère is. És mind a négyen megpróbálták „hûek maradni” a családi hagyományokhoz. Kettõ pék ma is. A legnagyobbik, a Károly — azt mondják — még most is megsüt egy-egy veknit, ha szükséges. De csak a felszabadulás után dolgozott egy ideig a pékségben. Megtörtént akkor az is, hogy a jó barátoknak, kuncsaftoknak házhoz vitte a friss kenyeret, zsömlét.

— Nem szerettem a Károlyt. Amint lehetett, Gáborra változtattam. Egyébként is ez a második keresztnemem.

— És a családnév?

— Hát lehet abból író, akit úgy hívnak: Rutterschmidt? Úgy éreztem, ha író akarok lenni, teljesen más bőrbe kell bújnom. Így lettem Gábor. És Thurzó.

...Hol van már az a kenyér és az a zsömlé?

MENJ FEL KÁROLY BÁCSIHOZ!

Rutterschmidt mama az ebédnél jelentette be:

— Károly bácsi vár. Karcsikám, fel kell menned hozzá!

Karcsi engedetlen fintort vágott:

— Minek?

— *Mindenekelőtt bemutatkozni. Megmondod, hogy rokonok vagyunk: apád és õ távoli unokatestvérek.*

— Ért az irodalomhoz? Tud nekem segíteni?

Rutterschmidt mamát határozottan bosszantotta a fia:

— *Tud. Elõször is õ a Szent István Társulat vezérigazgatója, és most már õ az Élet fõszerkesztõje is. Abba biztosan írhat sz majd.*

Karcsinak felcsillant a szeme: írhat!

— És modern ember?

— *Úgy hírlík, a „vörös” Giesswein prelátus az eszménye. Amikor József Attila egyik versét megmutatták neki, felkiáltott: — Ki ez a nagy költõ? Arany János óta ilyet még nem olvastam.*

Karcsi hagyta meggyõzni magát.

Másnap felkereste Erdõsit.

— *Hallottam híredet — fogadta. — Örülök, hogy a Rutterschmidtek között van egy értelmes is. Miket írsz?*

— *Mindent. Kritikát, regényt, esszét, novellát. De leginkább novellát. Még nem döntöttem el, kritikus legyek-e vagy novellista.*

— *Volna kedved szerkeszteni is? Berényi Lászlóval fogsz együtt dolgozni. Igyekezz megnyerni magadnak. Egyelőre próbaként állíts össze hat számot. Hadd lássuk, mit tudsz és — mit akarsz!*

Erdõsi átnyújtott egy papírlapot:

— *A szerzõdésed. A dátumot ne felejtsd el odaírni.*

— *Hányadika is van ma? — kérdezte Karcsi.*

— *Október 16.*

— *1934.*

I. számvetés:

Katolikus-e a katolikus író?

— Anyám csodálatos asszony volt. Szinte mindent el tudott intézni. Míg élt, állandóan kordában tartott. Az üdvösségemet is megszerezte volna. Most is megesik velem, hogy ülök a szobámban, olvasok vagy vacsorázom, és hirtelen eszembe jut, jaj, hát át kell mennem anyámhoz. Megígértem neki, hogy ha hazajövök, elmondom, mit végeztem a mai napon.

— *Ez bizonyára afféle kényszerű, gyermeki kötelességből tett számvetés lehetett. A mi beszélgetésünk önkéntes, szívesen vállalt vizsgálat mai és tegnapi magunkról. Most csak az a kérdés, mersz-e még olyan őszinte lenni? És úgy és akkor, mint mikor a szíved? Meg tudod-e a kalapod emelni volt barátok előtt, akikből ellenségek lettek, és volt ellenségek előtt, akiket barátokká formált az idő?*

— Nehezet kérsz tőlem. Én már mindenhez öreg vagyok. De megpróbálhatjuk... Mert az a baj, hogy akiknek megbocsájtaniuk kellene, azok mindig a legkeményebb szívűek. Azok feledkeznek meg a leghamarabb arról, hogy sohasem az egészségeseknek kell az orvos...

— *A harmincas évek elején friss szelek kerekedtek a katolikus szellemi életben. Úgy tűnt, legalább egy elit értelmiségi csoportnak sikerült a frontáttörés: a keresztény közgondolkodást, a művészi alkotómunkát a kor színvonalára emelni.*

— Azok a friss szelek a harmincas évek elején behatoltak a konzervatív Szent István Társulat gótikus falai közé is. Ekkor újítták meg a *Katolikus Szemlé*t, ekkor vették át a csödbe jutott *Élet*et. Ide kerültem, a hetilaphoz afféle mindenesként én is. Elképzelésem az volt, hogy az újjászülető *Élet* ismét az legyen, ami nagyon fontos szerepű elődje. Tehát amellet, hogy elsősorban és természetesen a katolikus szellemiség képviselője, kapjon benne helyet az új, a fiatal magyar irodalom és tudomány. Itt közölkék — ahogy hajdan az elődben Kosztolányi, Cholnoky, Móricz és még annyian — kortársaim „melléktermékeiket”, főképpen a képes hetilapba valókat. Az se baj, ha a „melléktermék” olyan lesz, mint Móricz *Harmatos rózsája*, hogy csak egyet említek. Így került a lap

munkatársi gárdájába Szabó Zoltán, Örléy István, Mándy Iván, Sótér István, Vidor Miklós és később, akkor már mint segédszerkesztő és mindenes, Píllinszky János. Természetesen megmaradt a régi munkatársak java is, olyan tisztelt, megbecsült írók, mint Szarka Géza, Szira Béla, Dénes Gizella, Halósy Márta, Nagy Berta — s hogy egyetlen asszonyírónkat se felejtsem ki: Szili Leontin, akinek működése sokban hozzájárult ahhoz, hogy a lap a kezdeti 700 példány után 35.000 előfizetőt mondhatott magáénak. Ez talán elegendő bizonyíték arra: érdemes és helyes volt ez a megújulás. Hozhattam, akiket csak akartam. Erdősinek tetszett. Ott nőtem fel mellette. Ott váltam íróvá. Az *Élet* volt az én nagy írói-emberi iskolám.

— *Akkor még elsősorban „társadalmi” helyzetet, „rangot” jelentett az osztálylétrán katolikus írónak lenni. Az az írói csoport viszont, amelyhez tartoztál zömmel az új kort képviselő emberekből állt, akik felismerték a történelmi változás-változtatás szükségességét is. Talán ezzel magyarázható a hagyományos cégértől való szabadulási kísérletek, a kifutás nyílt és gátakal szabdalt pályákra.*

— A harmincas évek elején indulunk, lázasan vagy hívős fejjel, ki-ki a vérmérséklete szerint. Hogy példát mondjak: Rónay György volt mindig a higgadt, és én mentem mindig fejfel a falnak. Kettőnkre is hamar ráragasztották a címkét: katolikus írók. Persze mi sohasem neveztük magunkat annak. Írók vagyunk: természetesen tartottuk, hogy elsősorban katolikus érdekeltségű lapoknak dolgozzunk, mert belső világunkat, élményeinket a keresztény hit motiválta. De mi úgy véltük, hogy a katolikus szó nem azt jelenti, hogy csak oda, hanem hogy mindenhová szabad belépésünk van, mert minden, ami igazán emberi — katolikus is egyben. Nahát, ha már azoknak titulálnak bennünket — gondoltuk —, tágítsuk ki a katolikus irodalom nagyon szűk körét, lépünk ki „a sekrestyéből”, nézzünk szét más tájakon is. Befogad-e például a *Nyugat*, együtt említenek-e más valló társainkkal, vagy úgy kezelnek minket is, mint — *sit venia verbo* — egy gettóirodalom képviselőit? Pályakezdésünk jó csillagzat jegyében született.

Én a Franklin Kiadó szerzője lettem, később cseréltünk Rónayval: ő mint

szerző átment a Franklinhoz, én a Révaihoz. Egyszerre három lapba írhattam: az Életbe, a vasárnapi Pesti Napló nyolcoldalas irodalmi mellékletébe és a Nemzeti Újságba. Tóth László, a felelős szerkesztő nagyon szeretett, de ha történetesen szabadságra ment, nem jöhettek a lapban. Mégpedig azért, mert a Bangha-érdekeltségű Központi Sajtóvállalat, amely a Nemzeti Újságot kiadta és a Szent István Társulat között, amely az Életet jelentette meg, állandó versengés folyt. Én egyesek szemében talán a „vetélytársat” testesítettem meg.

— *Valóban új korszakról, irányváltásról azonban csak az Új Kor és a Vigilia megjelenésével beszélhetünk. A többi katolikus lapok lemaradtak, konzerválódtak, nem tudták a látottakat és ismerteket tudottá, a tudottakat élménnyé, az élményeket pedig modern, elkötelezett keresztény magatartásként közvetíteni az embereknek.*

— Aradi Zsolt, Balla Borisz, Posszonyi László, valamint Just Béla, ezek a nyughatatlan kezdeményezők megteremtették az Új Kort, majd a Vigiliát. És úgy képzelték — hozzáteszem: úgy is lett —, a Vigilia és az ő kezdeményezéseik a magyar szellemi élet szervezőréseivé válnak. A mi dolgunk könnyebb volt, mint az övék, az úttörőké, — mi már csatlakozhattunk, a nehezezen elődeink túljutottak. De azt se felejtjük el — az egyetlen köztünk élő, Posszonyi László a tanú rá — mennyit kellett harcolniuk méltatlan rágalmak, gyanúsítások ellen. Még az sem segített, hogy a Vigilia programadó cikkét Schütz Antal írta, és munkatársának számított a nagy papköltőtriász, Sík Sándor, Harsányi Lajos és Mécs László. Így kezdődött az erjedés, ekkor tört a katolikusnak mondott „fehér irodalomba” Maritain, Claudel, Mauriac, Bernanos, Guardini, meg a többiek. Ez aztán már egészen más képet adott arról, mi is a katolikus és mi is az irodalom, vagyis hogy mi a katolikus irodalom.

Sík Sándor megrendítő őszinteségű, Harsányi Lajoshoz írott levelében, aki afféle erdélyi mintájú katolikus Helikont akart létrehozni, szomorúan figyelmeztet rá, hogy nem érett meg az idő, fél kezén meg tudja számolni, kik azok az írók, akik nemcsak katolikusok, hanem írók is. S ez nemcsak akkor volt így — a mi indulásunkkor —, egy

emberöltővel korábban is. Sík Sándor igyekezett a rokonszenves képességű Mindszenty Gedeont a századvég magyar költészetében méltó helyére, talán túlzott buzgalommal és elnézéssel is, beiktatni. És a prózaírók öelöttük? Én Domonkos Istvánt becslöm még most is sokra, szerény helyen ugyan, de a Mikszáthok köréhez tartozik, és Andor József nevét említhetném egy másik körben, a Herczeg Ferenc körében. Nagyon igaza volt Sík Sándornak, amikor óvott egy Helikon-típusú katolikus kezdeményezéstől.

A már említett nagy „költő-triász” után pedig, nemzedéknyi késéssel, már mi következünk, ha velünk egy nemzedéknek tekintjük a nálunk idősebb Ballát, Possonyit, Aradit, Justot. Az ő erejüket azonban javarészt a hadakozás foglalta le, főleg Aradiét, Balla Borisz Mauriacon és Musilon érlelődött tehetsége hamar elfulladt, Possonyinak is több gondot adott később az újjászervezett Vigilia szerkesztése, semhogy azon a sikeres, jelentős úton haladt volna tovább, melyet regényeivel, drámáival kezdett el. Nem szorosan kapcsolódott ehhez a csoporthoz a nagy képességű Ijjas Antal roppant, Conrad-ferdinand-meyeri történelmi vízióival, megrázó külvárosi novelláival, de Fekete István sem, Dénes Gizella sem. S rajtuk — és rajtuk — kívül maradt: Sík Sándor szavait szabadon átfogalmazva — jó szándékú fél- vagy egész műkedvelők csapata.

— *Végül is: írókról beszélhetünk, akiknek tevékenységét, alkotó munkáját tudatosan vagy ösztönösen motiválhatja keresztény vagy nem keresztény hitük, ateista vagy vallásos meggyőződésük. Nincs ilyen kategória: katolikus író. Művészi-esztétikai mércék vannak; gondolkodásbeli nyitottság, ember-voltunk minősége, az elkötelezettség kultúrája — ezeknek kell megfelelni, különben mit sem ér a világnézet, nincs kisugárzása, vonzása, nem ad élményt, belső feldolgozni valót.*

— Egyetérték. S csak azt felelhetem: természetesen lehetséges katolikus szellemű irodalom. De hogy ne váljék újra se gettó-, se „sekrestye”-irodalommá, ahhoz ki kell a szűk körből törni, lerázni a tabukat, ahogy erre most már a mód is megvan. Gondoljunk csak Pusztá Sándor és Toldalagi Pál nagyhatású kötetekre, Csanád Béla verseire, Gerlei József novelláira.

EJSZAKAI SZÍNPAD

Mostanában minden éjjel újraéli az életét. Mikor leszáll a csillagos sötétség, azt hiszi, a saját ura lehet, végre kinyújtózhat a lelke és beburkolózhat bűnbánatába. De az álmok megvonják tőle a bőszen várt nyugalmat.

Mindig színházról álmodik. A darabnak ő a szerzője, a szabályszerű három felvonás az életéről szól. A főszerepet is magának osztotta ki, és a mű dramaturgiája megkívánja, hogy a halálával végződjék. Ez a büntetése: naponta temetik éjjél és hajnali három között. Csak pirkadatkor érti meg, miyen döbbenet élni.

A jelenetek, képek gyorsan peregnek. Megállíthatatlan ritmusban. A régmúlt emlékei megfonnyadtak már, de keményen a szívébe vésődtek. Egész valóját fölsebzí, ahogy vonulnak, kíméletlenül vonulnak előtte.

Gyerekkorában dadog. Beszélni tanítják. Kigyógyul belőle, de minden meg-rázkódtatásnál újból megbicsaklik a nyelve. Hűszéves. Lapot csinál Rónay Györggyel: *Perspektíva* a címe: Fél évig jogra jár. Beleun. A Fővárosi Könyvtár olvasóterme gyakori találkozóhelyük: Rónay, Várkonyi Zoltán, Sidló András, a szobrász fia, Géczy Jóska és mások. Tervek, remények, csalódások. Az első novella. Az első regény. Férfi-barátságok. Magány.

Sik Sándor. Szenvedélyesen tanított: magyart, latint, görögöt. Az övék az utolsó osztály, amit vállalt. Vele mentek színházba: a szünetben elemezte a darabot. A fiatal Prohászktát is megszerettette. Három pofont kap tőle, mert háromszor belesül a Szép Ilonkába.

Az anyjával néz szembe. Családfő lesz, eltartó. Szerethet: svéd nő. Őtéli házasság. Az első színdarab. Siker. Filmek. Filmek. Kezdenek nem mellé ülni. A mélységből kiált valaki...

Az első napsugárra felriad. Mindig valami jóvátehetetlen is lerakódik benne reggelig — akár a kövület, megint egy réteg és megint egy —, amit aztán elhagyhatatlanul visz magával, bárhová indul, bárhová érkezik napközben. Ott marad keze remegésében, teste hajlásában, fennakad értelmének szűrőin is. Kínos napjai vannak, de az éjszakai még kínosabbak.

Hatvankét éve gyakorolja-rontja-szépíti az életét.

II. számvetés:

Hová tűntek a régi barátságok?

— Sokkal többen indultunk együtt, mint ahogy ma gondolnánk — ugyanazokkal vagy egymáshoz hasonló célokkal. Elsőnek hadd említsek meg két felejthetetlen halottat: Lovass Gyulát és Molnár Katát. Velünk volt Sötér István, Birkás Endre, a korán és oly érthetetlenül elhallgatott Soós László. És velünk volt — meg kell mondanom, hogy Pilinszky jóval később került, félig még diákként közénk — a méltánytalanul ritkán dicsért Toldalagi Pál.

A felszabadulás után az Élet, a Vigília, a jezsuiták, a Központi Sajtóvállalat lapjai megszűntek. 1945-ben nemcsak egy új esztendőbe, hanem egy új, gyökeresen megváltozott világba is átléptünk. Már nem volt államvallás a katolicizmus, nem voltak meg anyagi és hatalmi támaszai, előlről kellett, és még nem elkésletten, kezdeni mindent.

Mi is — később még találkozzatva néha a Vigília szerkesztőségében és asztalánál — szétszakadoztunk. A frissen alakult Új Ember szerkesztőségének tagjait elsősorban — és logikusan — a hajdani Nemzeti Újság, Új Nemzedék legjobb munkatársai közül választotta. Rónay György egy ideig még a Révai Könyvkiadónál volt lektor, Toldalagi Pál eltűnt számtalan betegségeinek egyikében, Sötér István az irodalomtudományban találta meg a helyét, én pedig — sosem titkolt céloom mindig a színház, a film volt — először a Művész Színház dramaturgja lettem, majd a fordulat éve után — jókora hallgatásra kényszerítettséggel — a filmgyárhoz kerültem, később a televízióhoz.

— *Megmaradtak-e a baráti kapcsolatok?*

— A baráti kapcsolatok megmaradtak, de hol voltak már azok az idők, amikor együtt, együttesen szerkesztőségekbe rohagáltunk, közös célokat tűztünk magunk elé, olyan lelkes vál-

lalkozásba fogtunk, mint az általam is kezdeményezett *Ezüstkor*, melynek anyagi fedezetét, önzetlenül, a Szent István Társulat biztosította?! Utolsó közös munkánk — mintegy nyitásként a jövő felé — az volt, hogy házalva a szükséges anyagiakért, lehetőséget teremtetünk arra, hogy megjelenjék Pilinszky János első, vékonyka füzeté: a *Trapéz és korlát*. És ehhez hadd tegyem hozzá: már nem is voltunk olyan kezdők, s főleg olyan fiatalok. Mind kevesebbet találkoztunk, kinek-kinek megvolt a maga gondja, és — elsősorban magamra gondolok most — a maga új köre, ez új körökben pedig új feladatai. Engem leginkább a színház, a film érdekelt, itt próbáltam valamit tenni. Nem vagyok literátor-természet, engem az irodalom teljes egészében izgat, foglalkoztat, különösen azok a területek, ahol — mint Nádasdy Kálmán olyan bölcsen mondta — „még nem vágtak ki minden fát”, ilyen volt a film, ilyen a televízió. Megváltozott tehát valamennyiünk munkaterülete, más problémák, és nem éppen kicsik, téptek-gyúrtak bennünket. Hol voltak akkor már a szerkesztőségek! az asztaltársaságok! És hadd tegyem hozzá — hisz elhallgatnom nem lehet! —: hol volt az egymás iránti gyanútlan bizalom!

— *Eszerint nem belülről szakadtál el emberektől, hanem a körülmények állítottak csapdákat, akadályokat. De a körülmények nem alakulnak tőlünk függetlenül, gyöngeségeinket, csúfságainkat új környezetünkben sem vesztjük el. S azok erősítik, hangolják a megváltozott körülmények negatív hatásait és kívánalmait. Te sosem merted teljes biztonsággal rágördíteni életedet a szimpla írói sínekre. Nyughatatlan a természeted, mindig újdonságokra vadászol, hogy kipróbáld, hogy*

megbirkózz velük. Ma mást szeretnél csinálni, mint tegnap, és holnap ismét új varázslatokra vársz. A mozgás, a csavargás lételemed. A színház, a film, a tévé kollektív műfaja, kötetlen nyüzsgése, sokkarú ölelése ezért jelentett révbé érést a számodra.

— Nemcsak mi voltunk így. Milyen izgalmas regénytéma lenne — s egyben kortörténet —, hogyan bomlottak fel más barátságok is! hogyan kovácsolódtak így-úgy újra össze! De hol volt már akkor a régi hófok?! 52-ig rejtentő nehéz idők jártak rám, akkor furcsamód tartottak a barátságok is. Ezekben a terméketlen években azzal vigasztaltam magam, hogy nem írtam sem rossz regényt, sem feleslegeset, s hogy talán jó néhány novellám túléli majd a szorongatásokat.

— *Hűség? A sokak szemében „nagy modern triász” — Rónay, Pilinszky, Thurzó — egymást-becsülete? Értése?*

— Hűtlen lettem volna a régiekhez? Nyugodt lelkiismerettel mondhatom: sohasem. Hogy félreértések eltávolítottak minket egymástól — főként filmgyári működésem idején — az tény. De én, hajdani érzelmeimben, meg nem változtam. Most kár lenne firtatni, ki és mi volt az elszakadás oka. Miért kerültünk a szükségesnél távolabb egymástól? Én mindent megtettem, amit megtehettem, hogy ez a kissé túlzón „nagy modern triásznak” nevezett baráti kapcsolat újra feléledjen. Ma — annyi év múltán rövidnek tetsző intermezzo után — ismét egymás nyelvén beszélünk Toldalagival, Pilinszkyvel. És remélem — mert úgy érzem, itt, a Vigília táján, elsősorban erre vagy kíváncsi — és bízom abban, hogy ezt a közös nyelvet újra megtaláljuk Rónay Györggyel is.

HOGYAN IMÁDKOZHAT?

Az emberek sok mindent beszélnek: ismertető jegyekkel látnak el, ilyen-olyan feladatokat rónak rád, ezt vagy azt nem a saját érdemüknek, hanem kizárólag a te különleges tetteidnek, beavatkozásodnak tulajdonítják. Én nem tudom eldönteni, mi igaz abból, amit az emberek mondanak. Annyifélet tagadnak-állítanak, egyik így, másik úgy. Ki tudja megállapítani, melyik a valódi? Kinek van igaza? Bizonytalan vagyok velük szemben és már nem tudok feltétel nélkül hinni nekik. Önmagammal is így vagyok.

Hozzád fordulok ebben a világtalan lelkiállapotban, őskőtől származó rettenetes harc ez: megmerülni végre az igazságban, az egyedüli törvény világát gyújtani magamban-másban. A felnőttek már nem vesznek ölbe, az egykorúak nem fognak kézen, hogy kamasz maradtam, üzött lettem. Oly sokan borulnak le előt-

ted, hogy kikényszerítsék a maguk döntését. Annyian imádkoznak, hogy csak nekik kedvezzen, ne másoknak. Könyörgéseikkel ostromolnak, hogy nekik higgyél, mert ők a tied. De te ugye látod gyümölcsseit a fáknak, te ismered a szomszédok szomszédját és az éhezők éhét? Nem a testét, hanem a lélekét.

Uram, felismerhető vagyok a többi ember közt!

III. számvetés:

A tiszta életű pap az ideálom — az ördög ügyvédje

— A szent című regényed okozta eddig a legtöbb bonyodalmat. Még ma is a szemedre vetik, hogy a könyv nem belső kritikaként, a katolicizmussal közösséget vállalva íródott, hanem a kívülálló ítélkező kezével. A távolságtartással pedig egy sematikus, végsőkéig leegyszerűsített tételt igyekeztem bizonyítani, melyben nem a féltés, a javító szándék fogalmazódott meg félreérthetetlen érvénnyel, hanem a megrovás, a megszegyenítő leleplezésé.

— A szent társadalmi regény, a fogalom mintegy klasszikus értelmében. Céлом nem az volt vele, hogy amolyan „kritikai” szent-életrajzot írjak. Hősömmek — és a kor áldozatának — az alakja csak ürügy, hogy leszámoljak a rejtett-magamban is kísértő múlt maradványaival. Vagyis hogy egy fikatív szenttéavatási nyomozás ürügyén megvizsgáljam a kort, melyben éltem, s melynek bűneiért-hibáiért, de talán jó tulajdonságaiért is, felelős vagyok magam is. A regény tartalma alkalmasnak látszott e kor- és önvizsgálatra. Nagyon leegyszerűsítve: mi is voltunk preláthusok, Szántay-Szinnerek, Erdélyi atyák. Nem ítélkezhettem tehát mint kívülálló, ezt nem is tehettem, hisz hívó vagyok, ha azt, hogy „hívó”, más-ként képzelem is el és vallom, mint sokan e hit képviselői. Úgy vallom — két nagy példát említek csak —, olyan kétely nélkül, mint önvallomása szerint Mauriac, Greene; és annyi társadalmi aggálllyal, mint Heinrich Böll, Evelyn Waugh, Muriel Spark.

A regényt messze Magyarországtól, egy stockholmi télen át írtam, kiszakadva hazámból, jelenéből és múltjából. Mintegy sterilen. Onnan fentről, abból a sajtóságból világból — amely egy időre második otthonom, világom lett — minden tisztában, világosabban látszott. Talán úgy mondhatnám: ez az atmoszféra, a maga belső-külső 40 fokos hidegével nemcsak kívülről hűtött, hűtött belülről is. Írás közben

került a kezembe egy német nyelvű breviárium XXIII. János pápa gondolatából. Köztük találtam ezt: „Isten azért adta az árnyékot, hogy jobban lássuk a fényt”. Ehhez tartottam magam írás közben kezdettől fogva: megmutatni ezt az árnyékot. Céлом tehát nem lehetett „a kívülálló ítélkezése”, a „megrovás”, még kevésbé a „megszegyenítő leleplezés”. A tények a Kaszap-ügyben — hadd nevezem nevén a gyereket, hisz az ő tragikus életének motívumait használtam föl — maguk voltak sajnálatosan leleplezők. Ezt nemcsak korábbi értesüléseim — beszéltem osztálytársaival, cserkész társaival — igazolták, hanem saját „detektív” kutatásom eredményei is. Meg aztán — én nem Kaszap István életregényét akartam megírni, hanem egy, a szenvedés áldozatává vált József-társasági novicius, Gregor István életének és halálának örven azt a kort, amelyben élt, szenvedett és meghalt, s amelyhez — sajnos — hozzátartoztak a klérus egy részének időszerűtlen, csodaváró és csoda-teremtő manipulációi is. Társadalmi regény írtam — ismétlem. A regény nemrég jelent meg magyarul harmadik kiadásban, de megjelent románul, lengyelül, most adták ki németül is az NDK-ban és Ausztriában. A lengyel kiadás visszhangját ismerem — még a katolikus sajtó is társadalmi regényként méltatta, a Poznanban játszott színpadi változatra az ottani érsek mondta ki a „nihil obstat”-ot. Arról nem tehettem — és megvallo- lom, örülök neki —, hogy ez a társadalmi körkép és körkép rossz vágyaiban, hiedelmeiben sértette meg a többé-kevésbé kihalóban lévő „társadalmi katolicizmus” már kétszáz éve időszerűtlen hatalmi illúzióit.

— Mit vártál a regénytől? A regény körül támadt indulatoktól? Nyilvános önvizsgálatot?

— Azt, hogy termékenyítő, hasznos vita indul majd körülötte. Azt reméltem, hogy segítem eloszlanni azt az illúziót, hogy huszonöt év elmúltán is afféle társadalmi előjogokat biztosító a mi hitünk. Már régen túl vagyok a megjelenés utáni első hónapok

levél-özöne miatti elkeseredettségen, haragon. Azok a levelek! Köztudott, hogy levelet csak az ír, aki — névvel vagy névtelenül — támadni akar. Sokkal kevesebb az, aki egyszerűen közölni akarja: szíve szerint való volt, amit írtam. Megkaptam a levélbeli elismerést is papoktól, apácáktól, világiaktól, azoktól, akik úgy érezték — jogosan, mert azt akartam! —, *én a hit becsületét akartam védeni*, és egyrészt leszámolni a „társadalmi katolicizmus-sal”, másrészt a kort, melyben élünk, megmutatni. Velük nem volt min vitáznom, csak hálás lehettem nekik. De a rágalmazók! A becstelenebb persze névtelenül, a viszonylag tisztességesebb névvel, pontos lakcímmel.

— *Nem tudni, hogy egy regény alkalmas-e ilyen nagy horderejű, az egész katolikus múltat mérlegre tevő kérdés tisztázására. Másutt zsinatok, szinodások vitatémája, messze visszhangzó meaculpája.*

— *Én vitát vártam mindazokkal, akik nem értenek egyet regényem koncepciójával, felfogásommal. És így, és ez lett volna jó. De vajon miről vitázhattam volna azzal a Buda környéki plébánossal — nevét, faluját elfelejtettem —, aki levele elején izléstelen ostobasággal azt kérdezte: mennyit fizetett érte Kádár? Majd felsorolta — rendkívül primitíven, úgyhogy szántam szerencsétlen, rábizott híveit! — megjegyzéseit. Végül igen rosszul fogalmazott levelét azzal fejezte be: látott engem a tévében, és most már tudja, milyen a megtestesült sátán! Vagy mit kezdjek azzal a Tápió-menti lelkész-szel, aki levelében arról értesített, hogy lelkifiai azzal jöttek hozzá: „Atya, ilyen szentéletrajzokat adjon nekünk, ezek a beleválók!” S közölte: regényemet ugyan nem olvasta, de az örök kárhozát legyen érte részem. Vagy hogyan szállhatnék értelmes vitába azokkal, akik sürgették megboldogult Shvoy püspököt, indítson ellenem becsületsértési pert. A püspök úr azt írta: ő ugyan nem ismert a regénybeli püspökben magára, de ezt egy hírlapi nyilatkozással erősítem meg én is.*

— *Kik voltak a modelljeid?*

— *A püspök úr valóban nem ismerhetett magára, modellem ugyanis Fraknói Vilmos püspök, a neves, bizarrul mulatságos történész volt, akinek kisdíák koromban — időtlenül öreg*

volt már! — annyit ministráltam. Erdélyi atya pedig... Én nem akartam a *modellnek hitt* Endrődy jezsuita atya tiszteletre méltó, talán vakbuzgó személyét karikírozni, legfeljebb életrajzíró stílusának naiv édeskességét, csodagyűjtő buzgalmának fattyúhajtásait. Az én Erdélyi atyám modellje egy német jezsuita, Páter Leppich, „Krisztus show-mastere”. Stockholmban hallottam prédikálni abban a feltétlen, alázatos hitű diaszpórában. A kártékony ostobaság megtestesülése volt, azóta rendi főhátósága felkérte, vonuljon vissza, működése csak árthat az ügynek, melyet képvisel. És ehhez hadd tegyem hozzá: az ügynek *nem én* ártottam, a hit ügyének a Buda környéki plébánosok, a Tápió-menti lelkészek — nem szeretnék „lelkifiai” közé tartozni! —, az agastyán Shvoy püspököt haragra és méltatlankodásra ingerlő tanácsadók ártottak — és ártnak.

— *Találkoztál-e értetlenséggel, félremagyarázással a nem-hívők körében is?*

— *Hogyne. Az egyik terézvárosi könyvtárban tartott író-olvasó találkozón néhányan azzal támadtak, hogy regényem — klerikális propaganda. A butaságnak, úgy látszik, nincs világnézete.*

— *A rossz lelkiismeretű suttogás, pletyka szerint a könyv „felsőbb tanácsra”, „agit-propos megbízásra” született.*

— *Ezt az ostobaságot nem kell megcáfolnom. Ez a pletyka — okkal hangsúlyozom — nem engem akar diszkreditálni, hanem kulturális szerveink vezetőit gyanúsítani. Ez a pletyka, ha másra nem, arra szemléletes példa — mi ellen kell hadakoznunk. És azt is hozzátenném: sajnos, még meddig. Egyet azonban nem tagadhatok: engem valóban „felsőbb tanács” bízott meg regényem megírásával. A lelkiismeretem. Negyedszázadon át foglalkoztatott a gondolat: megirni Kaszap István igazi történetét, felmutatni egy valóban hősi, nemes lélek belső arcképét, megsza-badítani alakját a rákent máztól. Első szándékom tehát egy, szent életűnek mondható ifjú életéről lehántani a rátapadt hiedelmeket, túlzásokat, belemagyarázásokat. Egy „szent” élete, de dicsfény nélkül, emberként és nem oltárképként.*

— *Valamelyik régi Vigiliában éppen te ismertetted Ida Friederika Görres megrázó könyvét Lisieux-i Kis Teréz igazi, hamisítatlan egyéniségéről.*

— Aki ezt a könyvet olvasta, csak örömet érezhetett. Az életrajzban szó sem volt az édeskés „Terézkéről”, egy hősi lélekről, nagyszabású emberről beszélt, felfedte rendjének káros, hamisító manipulációit a halála után, vagyis a „nagy üzletet”. A mű hatalmas vihart kavart az akkori Németországban, de tényeit senki meg nem cáfolhatta, épp a francia domonkos atyák szálltak síkra mellette. Ebben az ismertetésben, zárójelben, megjegyeztem: ideje lenne már az egyháztanító Pádúai Szent Antal vagy Kaszap István igazi arcát is megmutatni. Válaszként egy sereg méltatlankodó levelet kaptam akkor is, — de ugyanakkor néhány egri kispap is küldött levelet: nekem kellene megírom Kaszap István valóságos történetét. Akkor is kitértem a feladat elől, később is. S azt hiszem, igazam volt, amikor azt feleltem: egyelőre még sem a kor nem alkalmas rá — a 40-es évek végét, az 50-es évek elejét írtuk —, sem pedig én nem vagyok alkalmas. Az egyik sürgető kispap később többször felkeresett, felkeresett 1965 tavaszán is. Most már az irodalmi közszellem is alkalmas — mondta —, és talán én is. És ekkor írni kezdtem még idehaza a regényt, de a soha meg nem történt szenttéavatási eljárás fikcióját felhasználva, már nem szent-életrajzot írtam, hanem ahogy mondtam: társadalmi regényt. Hát ez volt az „agit-propos megbízás” története.

— *És a dráma-változat?*

— Stockholmban találkoztam Peter Weiss-el, a kitűnő drámaíróval, megkérdezte, min dolgozom. Erre elmeséltem neki regényem „menetét”, vagyis afféle drámai vázat. Weiss megkérdezte: miért nem dramatizálom a regénye-

met? Akkor még nem volt szándékomban, s később a Vígszínház felkérésére, nem nagyon könnyen, „engedelmeskedtem” Peter Weiss-nek. És színre került *Az őrdög ügyvédje*.

— *Igaz az, hogy a regény kéziratát felküldted Esztergomba egyházi jóváhagyásra?*

— Egy régi-régi jó barát, egy ferences szerzetes és egy civil, protestáns barátom volt a gépirónön kívül a kézirat első olvasója. Arra kértem az atyát, mondjon véleményt egyházi szempontból, korrigálja megtevéseimet, túlzásaimat. A barátom megtette észrevételeit — apróságokra vonatkoztak javarészt —, majd elküldte egy teológiai professzornak, az pedig fel Esztergomba. Eszrevételeik ugyanazok voltak. Erről az „egyházi jóváhagyásról” csak a dráma-változat egyik előadásán értesültem Szabó Imre püspök úrtól.

— *Mi a lélektani oka annak, hogy pap-hőseid többsége egy-egy kártékony magatartás és világszemlélet kihívó példázata? Most nemcsak A szent néhány szereplőjére, hanem a Hamis pénz Sajdik atyjára, Az oroszlán torka szerzetes házfönökére és sok más novellára is gondolok. Nem mintha nem léteztek-léteznének ilyen típusok, de az előfordulás gyakorisága konfliktus jelzése lehet.*

— Valóban. Egész életemben a tiszta életű pap volt az ideálom. A felhőtlenességük, a foltnélküliségük, ártatlan szeretetük elemi szükségletemmé vált. Kerestem, kutattam utánuk. Sajnos, kevés, kevés ilyenrel találkoztam. Valószínűleg én voltam a rossz kereső, de az is lehet, hogy nem emberi mértékkel mértem őket.

MENTSÉGEDÜL MONDOM

A szent óta mindössze egyetlen novelláskötet jelent meg tőle: régi írásai. Írt új regényt, de visszavette a kiadótól. Új darabját — pamflet a kilencszázas évekből — visszaadta a színház. Ez most könyvalakban lát napvilágot, hátha gusztust kap rá egy másik színidirektor.

Már maga sem tudja, mikor írt új novellát. Fordít helyette, azt is ritkán, mert nem szereti a tolmácsolást. Mikszáth regényéből, A fekete városból folytatásos tv-játékot készített. De a nagy közönségsiker nem elégitette ki. Mások vállán nehéz sokáig állni. Nyújtózkodni pedig lehetetlen.

Úgy tűnik, elégedetlen önmagával. Érti, hogy A szent után többet, jobbat, de legalább ugyanolyan 'szintű munkát várnak a nevével. De azt is érzi, hogy A szenttel élete nagyobbik felét kiírta magából. Ismét felmerül benne egy régi-régi terve, hogy megírja Vörösmarty utolsó öt évének történetét, melyben a költő és a kor éppolyan modell, mint A szent hőse és környezete volt.

Érthető tehát, hogy menekülni szeretne valahová, valakihez. Ahol születésétől fogva él, nyomasztja, emészti. Szabadulni akar, kiszakadni a túlságosan is megszo-
kottból. De ehhez társat kellene találnia. Megtanulnia újra felelősen szeretni, sze-
retni újra felelősen.

Egyedül él a kutyájával.

IV. számvetés:

Magam — magam

— Érthetetlen, hogy kész regényedet visszavetted a kiadótól. Ilyenre aligha akad példa.

— Talán túl közel van még hozzád mindaz, amiről írtam benne.

— Miről szól új regényed?

— Egy évek óta halott ifjúkori barát alakját próbáltam a magam számára is megfogalmazni. Míg élt, ez nem sikerülhetett. Ő volt „a nehéz eset”, az „élhetetlen”, a mindenben és mindig „ügyetlen”. Egy emberről emlékezem meg, aki mindig megtette a kötelességét, aki becsületes volt a becs-
telenek között, naivan idealista a cél-
szerűen „praktikusok” között, aki so-
hasem tudott megalkudni sem önmagá-
val, sem másokkal, sem az éppen idő-
szerű történelmi fordulattal, melynek
cselekvően vagy szenvedőleg szereplő-
je kellett, hogy legyen. És mindig a
legtöbbet várta, nemcsak önmagától,
hanem másoktól is, és olyan követke-
zetesen, hogy ez kicsit végzetévé is
vált. Nehéz eset, mert nem arra a kor-
fordulóra alkalmas, melyben élnie ada-
dott, s melyben mindig az ellenkezőjét
cselekedte annak, amit elvártak tőle.
Egy tiszta ember tehát, egy kicsit Par-
sifal.

— A legnehezebb jó címet találni...

— Címe még nincs, de valószínűleg ez lesz: „Jelenetek egy ember életéből”.
Egy Varsó és Krakkó közti utazás né-
hány órája alatt elevenítik meg két
ember emlékei ezeket a „jeleneteket”.
Idézõjelben mondom, hogy „jelenete-
ket”, mert mindegyik egyben egy-egy
korszak, egy-egy magatartás, egy-egy
érzelem története is. Nem írtam átkom-
ponált regényt, ez a zaklatottabb, je-
lenetrõl jelenetre építkezés illet mon-
danivalómhoz, választott hõsõmhöz,
meg aztán — ha jól emlékszem, Márai
mondta valamikor — egy regényben
mindig legkeservesebb, sokszor legfõ-

lõsegebb a kötõanyagot megírni,
mindazt, ami feltétlenül szükségesnek
látszik, hogy egy-egy döntõ jelenet
megszülethesse.

— Novelláidra, regényeidre egyaránt jellemzõ, hogy színpadképes jelenetek sorára bontódnak föl, melyekben a le-
írások legtöbbször utasítások, rendezõi
vezényszavak, a dialógusok viszik elõ-
re a történetet, bonyolítják a jelleme-
k fejlõdését. Mindegyik novelládban egy-
egy regény lehetõsége van, jelen, múlt,
jövõ szinte egyidejûleg kínálja magát,
regényeid viszont inkább novellafüzé-
rek gazdag gyûjteményének tûnnek.

— Elsõsorban novellistának érzem
magam, nem ízlésem szerint való a
széles, epikai elbeszélés, szituációkban
látok, ezért „átkomponált” regényeim
is — csak A szentet emlitem példa-
ként — valójában jelenetek, olykor
már színpadon is eljátszható jelenetek
sorozatából állnak. Egy ifjú irodalom-
történész, Rónay László (egyébként ke-
resztfiam) rövidesen megjelenõ, rólam
szóló monográfiájában ezért megrõtt,
kényelmességet vet a szememre. Holott
ez nem kényelmesség, sõt még az olyan
novellista alkatnak is, amilyen én va-
gyok, nehéz. Csak a fölõslegrõl mon-
dok le. A szentben fölõsleges lett volna
a prelátus és Erdélyi atya nagy
párbeszédét afféle hangulatfestéssel,
belső monológokkal fellazítanom.
Ugyanezt mondhatnám az Egy ember
vége címû kisregényem java részének
mintegy színpad számára dialogizált fe-
jezeteirõl is. Ez nem kényelmesség te-
hát, hanem módszer.

— Legjobb kötetedet, A rászedetteket
olvasva, úgy látom, hogy azokat a no-
vellákat válogattad össze benne, ame-
lyeket a legjellemzõbbeknek találtál
magadra, életedre nézve. Majdnem
olyan mint egy önéletírás, sors-vallo-
más szépirói tételekben. És nemcsak
tartalmilag. A kötet szerkesztése egy
regény lépcsõzetes felépítését követi, az
elsõ novellára úgy felel az utolsó, mint
a nyitó és záró fejezet. Talán még a
könyv címét is magadra-magatokra ér-
tetted?

— Nemcsak magamat érzem rászédettnek, hanem egész nemzedékemet. És ha elhibáztottnak érzem az életemet, annak érzem nemzedékemét is. De hogy elhibáztuk volna? Hogy mi magunk lettünk volna az okai? Ez azért kicsit mégiscsak túlzás. Így kellett élnünk, *ilyen* terheket hoztunk magunkkal a múltból, *ilyen* és *ilyen* akadályok és felismerések, önvizsgálatok elé állított a történelem. Most már, túl a hatvanon, a betakarítás van hátra, a végső, a legutolsó számvetés. Sosem írtam könnyen, ha sok írásom túl könnyűnek is találhatott. Joggal, jogtalanul, az nem most derül ki. Nem vagyok az az írói típus, aki naponta óramű pontossággal ébred, felkel és reggeli után mint egy mechanizmus, 9-től ebédig veri a gépet, majd az ebéd utáni pihenőt követően a vacsoraidőig. Nekem mozognom kell, lélegzenem az életben, összeütközni a valósággal, mert az íráshoz indulatokra van szükségem — ezért volt számomra mindenkor jó iskola a színház, a film és a televízió.

— Az ihlet kiváltó oka tehát valamilyen indulatforrás, amely hevesen felfakad és ingerülten ömlik. De az alkotófolyamat nem önmagadra kirótt penitencia-e? Az élménnyel-anyaggal birkózás, formába-fogalmazásba kényszerítés nem írói vezeklés-e?

— Bizonyára észrevetted, mennyien gyónnak írásaimban, egy-egy lélek kitárulkozását — a magamét is persze — ilyen szabálytalan gyónásokban fogalmaztam meg. Az írás folytonos önvizsgálat a számomra: jól élek-e, rossz-

szul élek-e? S most azt kutatom, eleget tettem-e az ifjú Keresztúry Dezső szép intelmének — fiatal voltam akkor én is, húszéves alig —: „*azért írj, hogy megmentsd vele a lelked üdvösségét*”. Ez nagyon sokat számított nekem egész életemen át: bűnös voltam, ártatlan voltam, ember voltam, amikor és ahogy lehetett.

— *Megbocsájtották a bűneidet? Megköszönték, ha jót akartál? Méltányolták mindig emberségedet?*

— Talán. De egyet biztosan tudok: amíg élek és írok, szabadulni próbálok attól, amit rossznak, félreérthetőnek érzek magamban. Belátom azonban, mivel ember vagyok, ez örökké csak kísérlet marad, megunhatatlan és abbahagyhatatlan kísérlet. De azok, akik a legszebb traktátusokat írják a szeretetről — írók és nem írók —, akik a megértést hithű kötelességüknek tartják, sokszor csupán játszanak a szavakkal. Jól adminisztrálják szeretetüket Isten és az emberek előtt.

— *Mi hát a mentséged? A mentségünk?*

— Éltünk, élünk. Én e viharos, nehéz század első negyedében születtem, és előreláthatólag az utolsó negyedében fogok meghalni. Igyekeztem megfelelni a kötelességemnek, amit magam róttam magamra, és amit a világ, a kor rótt rám, valamennyiünkre, hívókra és hitetlenekre. De te még megérheted a kétözetet is. S neked a világ talán nem alibi lesz elsősorban...

HEGYI BÉLA

Bottos Gerő: Pünkösöd

P. HORVÁTH LÁSZLÓ DRÁMÁJA ELÉ

P. Horváth László 1930-ban született Pápán, munkáscsaládból. Apja vasbeton-szerelő volt és ő maga is 21 éves koráig gyári munkásként dolgozott. Közben esti tagozaton elvégezte a gimnáziumot, majd beiratkozott az egyetemre, megszerezte a tanári diplomát, tanított magyar irodalmat, megnősült, három gyermeke van. Mint fiatal költőt, 1953-ban a Csillag mutatta be, később a rádió is, többször — és mindannyiszor (már közel a negyvenhez is) fiatal költőként. 1969-ben verseskötete jelent meg a Magvetőnél. Ekkor már két drámáját is játszották, egyiket a Déry-né Színházban, másikat Békéscsabán, a Népművelési Intézet kiadásában pedig napvilágot látott Meztelen csiga című drámája, majd egy egyfelvonásos: a Sajnálatos eset, amelyet később az Irodalmi Színpad mutatott be. Legutóbb az Írószövetség Drámai Szakosztályának találkozóján Mária Magdolna című drámáját Kohut Magda és Sinkovits Imre olvasta fel. Hat drámája ez év tavaszán Pütkösi király címmel kötetben is megjelent.

Sajátos dramaturgiájának legjellemzőbb példája a Mária Magdolna. Kétszemélyes drama. A színen — a feltámasztott Lázár sírbarlangjában — mindvégig ketten vannak: Magdolna és Lázár. De ez a két személy is valójában egy. A dráma tényleges színhelye: Mária Magdolna képzeletvilága. A gondolatai, ahogy kétség és hit, csüggedés és remény viaskodik bennük a bizonyosságért. Így idézi föl az életet mindig gyakorlati oldaláról néző Mártát, testvérüket Lázárt, Lázár alakjában pedig a két apostolt: Pétert meg Jánost, és Efraimot, a gazdag kereskedőt, aki Magdolna kezét kéri, de végül Mártát veszi feleségül. Magdolna nemet mond, mert Magdolna az Igazságé. Az Igazság — Jézus — támasztotta föl a testvérét, és még előbb őt is új életre hívta az életben való halálból, a bűnből. P. Horváth drámája tehát két hangra alkalmazott egyetlen nagy monológ, költői megkomponált vallomás az Igazságról. Érzékletesen, emberi hitelességgel ábrázolja azt a Történelmi Pillanatot, amikor a megváltás már végbement, de még nem virradt fel pütkösd reggele. „Valami elkezdődött!... Valami megtörtént!... Letagadhatatlanul. Visszavonhatatlanul!” — visszhangzanak Mária Magdolna lelkében a Jánostól hallott szavak, de sem Magdolna, sem az apostolok nem értik még a teljes valóságot. a Lélek — Isten Lelke — majd csak ezután jön el, hogy megvilágosítsa őket.

(B. L.)

MÁRIA MAGDOLNA

(Részletek)

Írta P. HORVÁTH LÁSZLÓ

ELSŐ RÉSZ

Szoba nagyságú sírbarlang Jeruzsálem határában. Bal oldalon kissé elől, óriási hosszúság, lapos kő a halott számára. Körülötte néhány kisebb faragott kő hever. Hátról a jobb oldalon kőlépcső vezet fel a külvilágra. A lépcsőt, részben a barlangot is megvilágítja a késő délutáni nap.

A nagy lapos kővön felénk fordulva mozdulatlanul ül a még mindig szép MÁRIA MAGDOLNA.

A lépcső felett a nyílás egy pillanatra elsötétedik, majd megjelenik LÁZÁR, MÁRIA M.: férji testvére. Kezében égő lámpás.

MÁRIA M.: (Anélkül, hogy hátrafordulna.) Íme, eljött Lázár az én testvérem.

LÁZÁR: (Megáll a lépcső alján.) Te mondd, Mária. (Magasra emeli a lámpást, miközben körülnéz, megborzong.) Kerestelek és megtaláltalak.

MÁRIA M.: Biztos vagy benne?

LÁZÁR: Hogy megtaláltalak?

MÁRIA M.: Hogy megtaláltál?!

LÁZÁR: (*Még mindig Mária M. mögött.*) Nem. Nem vagyok benne biztos. (*Egy kőre leteszi a lámpást, a lángot lejjebb csavarja.*) De kerestelek, Mária.

MÁRIA M.: Magdolna.

LÁZÁR: De kerestelek, Mária Magdolna.

MÁRIA M.: Mert így ismernek engem.

LÁZÁR: Így ismernek.

MÁRIA M.: Neked azért lehetek Mária is.

LÁZÁR: Örülök, hogy Mária vagy.

MÁRIA M.: Mária Magdolna. (*Szünet.*) Tehát kerestél.

LÁZÁR: Kerestelek.

MÁRIA M.: És még mindig keresel?

LÁZÁR: (*Tekintete tétován siklik ide-oda a barlang mennyezetén és a falakon. Jobb tenyerével dörzsöli a bal felső karját.*) Hűvös van itt. Nagyon hűvös van.

MÁRIA M.: Mert ez egy sírbarlang. Azért.

LÁZÁR: (*Idégesen.*) Jól tudom, hogy ez egy sírbarlang!

MÁRIA M.: Ez a — te sírbarlangod.

LÁZÁR: (*Idégesen.*) Jól tudom, hogy ez az — én sírbarlangom!

MÁRIA M.: Bocsáss meg! Helyesbítenem kell! Ez a te — volt sírbarlangod.

LÁZÁR: (*Megnyugszik.*) Köszönöm. Így már jobb. (*Szünet.*) Nem szeretek itt lenni, Mária. Nagyon nem szeretek itt lenni.

MÁRIA M.: Megértelek. Tökéletesen megértelek. A sírbarlangok roppant barátságatlanok... Általában. Még használat után is.

LÁZÁR: Akkor hogy jutott eszedbe éppen idejönni?

MÁRIA M.: De vannak barátságos és kellemes sírbarlangok. Kivételesen. — Azt kérdezed, hogyan jutott eszembe épp idejönni?

LÁZÁR: Igen! Hogyan jutott eszedbe éppen idejönni?

MÁRIA M.: Sehogy. Egyáltalán nem jutott eszembe. (*Szünet*) Kerestél, és még nem találtál meg engem. Még nem biztosan.

LÁZÁR: Ezt már leszögeztük, Mária.

MÁRIA M.: Szögekről ne beszélj! (*Behunyja a szemét.*) Még mindig hallom, ahogy a tenyerébe verik a szögeket. Látom is. (*Sóhajjt.*) Csak az arcát nem látom már. (*Szünet.*) Egy ideig még láttam a szemem mögött. De most már nem látom.

LÁZÁR: Ezt igazán gyönyörűen mondtad, Mária.

MÁRIA M.: Mert olyan felemelő pillanat volt.

LÁZÁR: Igen. Amikor felemelték a kereszten.

MÁRIA M.: Hogy lássa a világ. Lássák az emberek, és minden élő teremtménye Istennek a tisztát, az igazat meghalni a gonoszok, a bűnösök halálával. — Micsoda ellentmondás!

LÁZÁR: Óriási ellentmondás!

MÁRIA M.: Az ilyen ellentmondásoknak mindig van valami döbbenetes, ünneplés hangulatuk.

LÁZÁR: Pontosan és kellemesen fogalmazol. Választékos a te beszéded. Okos vagy, Mária, és borzasztóan művelt.

MÁRIA M.: Méltatlan vagyok a dicséretedre. Nem szívesen hallom, amit mondasz.

LÁZÁR: Pedig szívesen dicsérlek. És őszintén.

Csend.

MÁRIA M.: (*Most fordul először Lázár felé.*) Csak dicsérjed Máriát, Simon Péter, nyugodtan. — Megszoktam már, hogy mindenki őt dicséri.

LÁZÁR: Dicsérlek én téged is, Márta. Már hogyan dicsérnélek! Külön dicsérem azokat a szép, nagy, erős kezeidet, amelyekben csak úgy ég a munka!...

MÁRIA M.: Miért? Simon Péter szégyelli már, hogy olyan hosszú ideig a halászatból élt?

LÁZÁR: Dehogy szégyelli. Különösen Lázár házának legderekkabb szolgálólánya előtt nem szégyelli.

MÁRIA M.: (*Kissé resignáltan.*) Lázár házána — egyetlen szolgálólánya előtt. És idősebb nővére előtt. — Úlj le már, Simon Péter, és árudd el, miért jöttél!

Csend.

LÁZÁR: (*Mereven.*) Nem szeretem az ilyen kifejezéseket.

MÁRIA M.: Milyen kifejezéseket?

LÁZÁR: Hogy: áruld el.

MÁRIA M.: Mi van ebben?

LÁZÁR: Hogy mi van ebben, Márta?! — Benne van az árulás! Vagy ha nincs benne, olyan — mintha benne volna!

MÁRIA M.: Megértelek. Tökéletesen megértelek. Az árulást én sem szeretem, amióta a Mi Urunk... Szegény!

— — — — —
MÁRIA M.: Máriához jöttél?

LÁZÁR: (*Bizonytalanul.*) Tulajdonképpen... hozzá.

Csönd.

MÁRIA M.: Csak sokára jön meg. Azért megvárod?

LÁZÁR: Inkább üzenetet hagynék. Ha átadnád. (*Szünet.*) Holnap este, amikor feljön a hold, legyen ott a... az Olajfák hegyén.

MÁRIA M.: Az Olajfák hegyén?

LÁZÁR: Az Olajfák hegyén.

MÁRIA M.: A Getsemáné kertjében?

LÁZÁR: A Getsemáné kertjében. — Kinek így, kinek úgy. (*Szünet.*) Az a fontos, hogy ott legyen.

MÁRIA M.: Miért fontos?

LÁZÁR: Azért fontos, mert... ha egy pillanatra abbahagyod a lencsepucolást, magad is kitalálhatod.

MÁRIA M.: (*Nem hagyja abba.*) A lencsének meg kell főni, mire hazajönnek. (*Szünet.*) Tanácskoztok?

LÁZÁR: Amikor feljön a hold.

— — — — —
MÁRIA M.: Félték, Simon? Simon Péter?

LÁZÁR: Jobb félni, mint megijedni.

MÁRIA M.: Most aztán nem tudjátok, hogy mihez kezdjétek. (*Szünet.*) Biztosak vagytok benne, hogy feltámadott?

LÁZÁR: Márta, ezt éppen te kérdezed?

MÁRIA M.: Lázár az más! Lázár itt maradt közöttünk. — Mindenki láthatja. Mindenki, aki kíváncsi rá.

— — — — —
MÁRIA M.: Én vagyok az Igazság és az Élet — valahogy így mondta. Igaz?

LÁZÁR: Igaz. — Én vagyok az Igazság és az Élet.

MÁRIA M.: És ti látni akartátok az Igazságot, hogy élni tudjatok. Látni akartátok, hogy feltámadott az Igazság. Hogy nem lehet végleg megölni az igazságot.

MÁRIA M.: Most még süt a nap.

LÁZÁR: És ragyognak a város fehér falai.

MÁRIA M.: Hagyjad a várost, Lázár! — Besüt ide is. (*Szünet.*) Nézd a hátad mögött a démonokat.

LÁZÁR: (*Rémülten megfordul.*) Hol?

MÁRIA M.: A hátad mögött.

LÁZÁR: (*Ismét megfordul.*) Hol vannak?

MÁRIA M.: (*Nyugodtan.*) A hátad mögött.

LÁZÁR: (*Ismét megfordul.*) Nem látom őket, Mária! Nem látom őket!

MÁRIA M.: Mert a hátad mögött vannak.

LÁZÁR: Hogyan nézzem a hátam mögött, amikor a hátam mögött vannak?!

MÁRIA M.: Talán túl hirtelen fordulsz.

Csönd.

LÁZÁR (*Lassan, nagyon óvatosan fordul meg.*) Íme, lassan fordulok, és még sincsen más, csak a szürke kőfal.

MÁRIA M.: Mert ez sírbarlang. Azért.

LÁZÁR: (*Idegesen.*) Jól tudom, hogy ez egy sírbarlang!

MÁRIA M.: Ez a te sírbarlangod — volt. (*Szünet.*) De a démonok mégis ott vannak. Pontosabban itt. Bezárva a kőfalakba.

LÁZÁR: Hogy kerülnek az — én sírbarlangomba a — te démonaid?!

MÁRIA M.: Fogalmam sincs, Lázár. Fogalmam sincs. A tény azonban az, hogy itt vannak. (Szünet.) Valószínű kölcsönvették a — te sírbarlangodat. (Szünet.) Mert nekem még nincs sírbarlangom. (Szünet.) Még sírbarlangom sincs. (Szünet.) De már nem veszélyesek.

LÁZÁR: Aha! Mintha látnám az egyiket. (A lámpással megvilágítja a jobb oldali falat.)

MÁRIA M.: Az ott Zebub, a Húslégy.

LÁZÁR: Igen, Zebub, a Húslégy.

MÁRIA M.: Az meg Akbar, az Egér.

LÁZÁR: Igen, ez meg Akbar, az Egér.

MÁRIA M.: Az meg Atalléf, a Denevér.

LÁZÁR: Ez meg Atalléf, a Denevér. — Bár ha jobban megnézem, cseppet sem hasonlít a denevérré.

MÁRIA M.: Inkább egy kődudorra.

LÁZÁR: Egy — kiálló kődudorra a sziklafalon.

MÁRIA M.: Vagyis?

LÁZÁR: Mit akarsz ezzel a vagyissal?

MÁRIA M.: Én?! — Semmit. Te akarsz valamit ezzel a vagyissal. Azt akarod mondani: vagyis nem hasonlítanak semmire. Pedig hasonlítanak. Sőt, ők maguk azok. (Szünet.) Kölcsönvették a te sírbarlangodat, mert nekem még sírbarlangom sincs.

LÁZÁR: Ezt már mondtad, Mária.

MÁRIA M.: (Nem reagál.) Mindenemet szétsztozottam. (A kavicsokat a nagy lapos köről összesöpri, és a tenyeréből a földre csurgatja.) De ne hidd, hogy sajnálom.

Lázár: Biztos vagyok benne, hogy nem sajnálsz. Hiszen mindenedet az — ő szegényeinek adtad.

MÁRIA M.: Nem az ő szegényeinek. Neki sohasem voltak szegényei.

LÁZÁR: (Mehökken.) Hogy érted ezt, MÁRIA?

Csönd.

MÁRIA M.: Sohasem voltak.

LÁZÁR: Azt hiszem, hogy félreértettük egymást. Ugyanis én azt mondtam, hogy mindenedet az — ő szegényeinek adtad. Te — adtad az ő szegényeinek. (Szünet.) Valószínű bennem van a hiba. Kissé pontatlanul fejeztem ki magam.

MÁRIA M.: Nem értettelek félre, Lázár.

LÁZÁR: Nem? — Akkor én értettelek félre téged.

MÁRIA M.: Pontosan fejezted ki magad. De neki mégsem voltak, sohasem voltak szegényei. Így hát nem is adhattam mindenemet az ő szegényeinek. — A szegények a gazdag kereskedőké, a pénzváltóké, a farizeusoké, Heródesé, az előkelő rómaiaké, a helytartóé, Tibérius császáré. (Szünet.) Az ugyancsak előkelő prostituáltaké. Nekik van szükségük a szegényekre. Hogy érezzék, hogy tudják, hogy gazdagok. — (Szünet.) Én a — saját szegényeimnek osztottam szét a vagyonomat, amikor feloldódtam az ő szeretetében.

— — — — —
LÁZÁR: Hol találkoztál vele? Hallod, Márta? Hol találkoztál vele? (Türelmetlenül rázza a másikat.) Miért nem válaszolsz?

MÁRIA M.: Sehol sem találkoztam. Ki sem mozdultam a házból.

LÁZÁR: Akkor miket fecsegsz itt összevissza?!

MÁRIA M.: Csak azt mondta, hogy holnap este, amikor feljön a hold, legyen ott az Olajfák hegyén.

LÁZÁR: A Getsemáné kertjében?

MÁRIA M.: Ide jött Simon, és ezt az üzenetet hagyta.

LÁZÁR: Örült ez a Simon? — Örült mind! Teljesen megőrültek!

MÁRIA M.: Elszédülök, ahogy így kerengsz körülöttem. Mint akit ketreche zártak.

LÁZÁR: Zártak?! — Erről van szó! Nem akarom, hogy mi is rács mögé kerüljünk! Vagy ami még ennél is rosszabb!...

Csönd.

MÁRIA M.: A keresztre?

LÁZÁR: A keresztre. (Szünet.) Mária hol van?

MÁRIA M.: Járja az ő különös útjait.

LÁZÁR: Milyen különös útjait?

MÁRIA M.: Fogalmam sincs.

LÁZÁR: Akkor honnan tudod, hogy — különös?

MÁRIA M.: Az a baj, hogy Mária nem ismeri a középutat. A ló egyik oldalról a másikra esik. Már azzal is, hogy mindenét szétosztogatta.

MÁRIA M.: Ha én olyan szép lennék, amilyen ő még most is!... (Szünet.) Rosszul gazdálkodott Isten ajándékaival. És még mindig rosszul gazdálkodik. (Szünet.) Fáradt vagy? (Szünet.) Miért is ne lennél fáradt? — Ma sem kaptál munkát.

LÁZÁR: Te mondd, Márta. Túlságosan ismertté váltam a városban. Amióta visszajöttem a... sírból. (Keserűen.) Bár ottmaradhattam volna!...

MÁRIA M.: Hálátlan vagy, Lázár.

LÁZÁR: Ahol a kiszolgáltatottság tövisei teremnek, ott elpusztulnak a hála virágai.

— — — — —
MÁRIA M.: Úgy hallottam, Efráim elvinné őt feleségül.

LÁZÁR: Az a gazdag kereskedő?

MÁRIA M.: Az. Akinek a hajói a messze tengereken úsznak. Tevekaravánjai távoli országok mesés városaiból drága holmikat hoznak.

Csönd.

LÁZÁR: Feleségül?

MÁRIA M.: Feleségül.

— — — — —
LÁZÁR: Feltétlenül beszélnem kell Magdolnával.

MÁRIA M.: Engedd meg, uram, hogy addig én megmossam a te lábaidat. Ahogy illik uram.

(Kisebb, tál alakú lapos követ tesz Lázár lába elé, lába fölé hajol, megcsókolja.)

LÁZÁR: Jól esik nekem ez a lábmosás, Márta.

MÁRIA M.: Boldoggá teszel, uram. (Kibontja hosszú, dús haját, és azzal törölgeti Lázár lábát.)

LÁZÁR: Most látom csak, hogy neked is milyen dús, hosszú hajad van.

MÁRIA M.: Igen, uram, Efráim. A hajam hosszú és dús.

LÁZÁR: És majdnem olyan szép, mint Magdolnáé.

MÁRIA M.: De csak — majdnem.

LÁZÁR: (Meggimogatja Mária M. haját.) Majdnem olyan selymes. — Bár én még sohasem simogattam Mária haját. — Még nem volt szerencsém.

MÁRIA M.: Légy türelemmel, uram.

Lázár Mária M. álla alá nyúl, és kíváncsian tekint az alázatosan görnyedő asszony szemébe.

MÁSODIK RÉSZ

A sírbarlangban Mária M. kibontott hajjal Lázár előtt térdel, pontosabban görnyed, mint aki rosszul van. A lépcső felett a nyílás most már teljesen sötét. Bent csak Lázár lámpája világít.

LÁZÁR: (Az asszony álla alá nyúl, és aggódva néz elgyötört arcába.) Rosszul vagy, Mária?

MÁRIA M.: A szögekről hallgass, Lázár!

LÁZÁR: Persze, persze! A szögekről! (Keményen.) Csakhogy én éppen a szögekről akarok beszélni, kedves Máriám. (Feláll, ellép.) A szögekről! Pontosabban Jézus kereszthaláláról. Amiről már beszéltünk ugyan, vagyis inkább — mellébeszéltünk. Alaposan mellébeszéltünk. (Szünet.) Mária, ha egyszer igaz, hogy Isten a szubsztanciák szubsztanciája, ha Isten maga a világ, és mivel mi a világban élünk, tehát Isten bennünk is lakik, és Jézus most Istennél van, akkor miért érezzük mégis hiányát?! Miért nem érezzük őt magát?! Itt — ebben! — az átkozott sírbarlangban?! — Hallgass! Csak azt ne mond, hogy te érzed! Mert ha éreznéd, érezhetnéd otthon is. Nem bújtál volna el előlünk — ide! (Szünet.) Valami szörnyű dolog történt velünk, Mária. Akarjuk vagy sem, gyötör bennünket a kétség.

MÁRIA M.: (*Nagyon gyengéden.*) Így van, János.

LÁZÁR: (*Révülten.*) János?

MÁRIA M.: János. — Lázár mondta, hogy hamarosan felkeresel.

LÁZÁR: És felkerestelek, Magdaléna!

Csönd.

MÁRIA M.: Jó beszélni veled. Nagyon jó beszélni veled — róla. (*Szünet.*) Azt hiszem, nincs más, aki úgy szerette volna őt, ahogy mi szerettük. És ő ugyanúgy szeretett minket.

LÁZÁR: (*Már alig, később egyáltalán nem figyel Mária M.-ra.*) Én ismét látom Jézust. Látással látom!...

MÁRIA M.: És látod a fenevadat!... A hatalmasok egybegyűltek, hogy hadakozzanak azellen, akit Hívnek és Igaznak hívnak.

LÁZÁR: ... És az ő szolgálai ellen. És megfogták a fenevad, a hatalmasok, a hamis próféták, akik imádták a fenevad képét!...

MÁRIA M.: Mind, akik imádták a fenevad képét!...

LÁZÁR: És láték egy nagy fehér királyi széket, és a rajta ülőt, akinek tekintete elől eltűnnek a föld és az ég, és helyük nem találtaték. És látám a halottakat, nagyokat és kicsiket állani az Isten előtt, és könyvek nyitattának meg, majd egy más könyv nyitatták meg, amely az életnek könyve, és megítélték a halottak azoktól, amik a könyvekbe voltak írva az ő cselekedei szerint.

Csönd.

MÁRIA M.: Ezután látod az új eget, az új földet, mert az első ég elmúlt vala, és a tenger nincs többé.

LÁZÁR: És én, János, látám a szent várost... az újat... elkészítve mint egy férj számára felékesített menyasszony! És hallék nagy szózatot az égből: Ímé az Isten sátora az emberekkel van, és velük lakozik, és azok az ő népei lesznek, és nem lesz többé sem gyász, sem fájdalom, mert az elsők elmúltak.

MÁRIA M.: Mikor lesznek meg mindezek? (*Szünet.*) Miért nem kérdezed meg, hogy mikor válnak mindezek valóra?

LÁZÁR: Megkérdezhetem?

MÁRIA M.: Persze, hogy megkérdezheted — Lázár, ezt egyenesen elvárom tőled.

LÁZÁR: Mert erre kíváncsi az ember. Igaz, Mária? Azért?

MÁRIA M.: Tehát?!

LÁZÁR: Tehát... mikor lesznek meg mindezek. Mikor válnak ezek mind valóra?

Csönd.

MÁRIA M.: (*Szomorúan*) Nem tudom, Lázár. (*Szünet.*) Szeretném tudni, de nem tudom.

LÁZÁR: (*Vigasztalóan.*) Nem baj, Mária. Semmi az egész!

MÁRIA M.: Neked — ez! — semmi?!

LÁZÁR: Úgy értettem, hogy te nem tehetsz róla, ha nem tudod. (*Szünet.*) Viszont János megmondhatta volna.

MÁRIA M.: Azt mondta: hamar.

LÁZÁR: Igazán? — Akkor nincs vész, Mária.

MÁRIA M.: Mit tudod te, mennyi az a hamar az — isteni időben?

LÁZÁR: Mária, mi van az új, szent várossal?

MÁRIA M.: Ugyanaz, Lázár. — És mi van az emberekkel?

LÁZÁR: Tényleg, mi van az emberekkel?

MÁRIA M.: Ezt én! — kérdeztem előbb!

LÁZÁR: (*Vállat vont.*) Jó. — Ugyanaz.

MÁRIA M.: Úgy érted, hogy a régi eltakarja az újat?

LÁZÁR: Úgy értem. — Bár lehet, hogy egy kicsit szimplifikálom a kérdést. (*Szünet.*) Mária, Jézus meg akarta váltani a világot, de végül is nem sikerült neki.

MÁRIA M.: Ez a meggyőződésed, Lázár?

LÁZÁR: Ez a meggyőződés (Sóhaj.) Mi tudjuk már, hogy nem lehet megváltani a világot.

MÁRIA M.: Valóban tudjuk?

LÁZÁR: Valóban tudjuk. De úgy kell élnünk, mintha meg lehetne váltani a világot.

MÁRIA M.: Mintha — meg lehetne?

LÁZÁR: Mert így, csak így, sehogy másként nem lehet megváltani a világot.

MÁRIA M.: Furcsa gondolataid vannak, Lázár.

LÁZÁR: *(Nem reagál.)* Mert valami elkezdődött!... Valami megtörtént!...

MÁRIA M.: Letagadhatatlanul.

LÁZÁR: Visszavonhatatlanul!... Ezután úgy kell élnünk, hogy hirdessük az Igazság igazát!

MÁRIA M.: *(Anélkül, hogy Lázár felé fordulna.)* Íme eljött Lázár, az én testvérem.

LÁZÁR: Te mondd. *(Magasra emeli a lámpást, körülnéz, mint aki meg akar győződni arról, hogy nem hagyott ott valamit, mielőtt elmegy.)* Kerestelek, és megtaláltalak.

MÁRIA M.: Biztos vagy benne?

LÁZÁR: Hogy megtaláltalak?

MÁRIA M.: Hogy megtaláltál?!

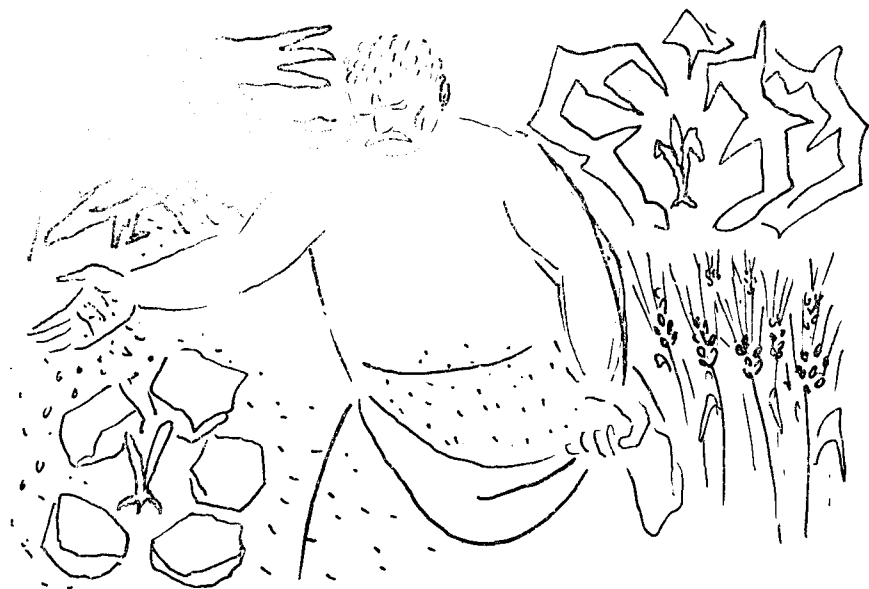
LÁZÁR: Nem. Nem vagyok benne biztos. De kerestelek, Mária. *(Szünet.)* Lehet, hogy még — ma megtalállak.

MÁRIA M.: Ma? — Lehet. Hajnalodik már.

LÁZÁR: Hajnalodik. *(Elfújja a lámpást.)*

MÁRIA M.: ... és ragyognak a város falai...

A bejárati lépcső is ragyog a hajnali fényben. Lázár lassan felmegy a lépcsőn és eltűnik. Mária Magdolna pedig ül tovább.

Bottos Gerő: Magvető

A VIGILIA GALÉRIÁJA

KONDOR BÉLA PÁLYAKEZDÉSE

1945 tavaszán a pesti Bulyovszky utcai romos, ablaktalan Kemény Zsigmond gimnázium negyedik osztályában új fiú jelent meg, szülei akkor költöztek Angyalföldre, a Gyöngyösi útra. Kondor Bélát azonban csak ősszel ismertem meg alaposabban, amikor a háborús károk okozta helyhiány miatt ideiglenesen egyesített osztályt újra szétválasztották. Az akkor alakuló reál tagozatra az új osztályfőnök, a nagy tudású és jó pedagógiai érzékű, de igen szigorú matematika és ábrázoló geometria tanár Neukomm Gyula csak húsz tanulót vett fel — félelmetes híre miatt nem is volt sokkal több jelentkező. Ez a létszám is hamarosan tizenhétre apadt. A negyvenes évek végének pezsgő szellemi élete ebben a valóban válogatott osztályban erősen éreztette hatását, a kamasz fiúk tudományos, művészeti és politikai vitáiba sokszor a tanárok is bekapcsolódtak, a magyar, történelem és művészettörténet órák közül nem egy telt el így, aminek legfeljebb a tanterv, semmiképpen sem a diákok látták a kárát.

Kondor Béla — Béluska — nem volt „csodagyerek”. Kezdetben a gyenge közepes, majd a jó közepes tanulók között foglalt helyet. Az osztály élénk szellemi életébe sem tudott még eleinte aktívan bekapcsolódni, fékezően hatott talán az otthoni tisztas kispolgári környezet is. Nem emlékszem, hogy — tehetségén kívül — mi volt az első indíték a képzőművészet iránti érdeklődésének felkeltésében. de feltétlenül nagy hatást tett rá Györgyi György, kiváló művészettörténet tanárunk. Rajzoktatás sajnos már akkor sem volt a felső osztályokban, de a heti egy mű-

vészettörténeti órán hozzáértéssel és szeretettel, mindig a kor egy-egy jellemző alkotásához kapcsolódva tudott megismertetni velünk annyit, amennyi elég a meginduláshoz az egyéni, alapos ismeret megszerzésének útján. A gyakorlati oktatást néhányan a romos szertárból összeszedett mértani testek rajzolgatásával pótoltuk, pusztá magán-szorgalomból. Kondor térérzéke itt kezdett megnyilatkozni. Erre mutatott az is, hogy a közepes tanuló ábrázoló geometriából — a reál tagozaton latin helyett elsősorban ezt tanultuk — mindig a jók közé tartozott.

Már a hetedik osztály padjait kop-tattuk, amikor Béluska komolyan kezdett rajzolni és festeni. Addigra az én elsősorban természettudományos érdeklődésem is lankadt, és kamaszos agnoszticizmusba fulladt, viszont akkor kezdtem igazán megismerni a művészet világát. A klasszikus zenéért és a modern festészetért lelkesedtem, az impresszionistákat és a kubistákat csodáltam. Ez volt az az időszak, amikor Béluskával közel kerültünk egymáshoz, és évekig — úgy érzem — a legjobb barátok voltunk. Őbenne a tehetség nyilvánozott, viszont én akkor még — szerencsésebb körülményeimnél fogva — tárgyi tudásban, művészetszemléletben, kritikában adni tudtam neki. Béluska ezt nagyon bőkezűen honorálta: kezdeti időszakának csaknem minden termését nekem adta.

Visszatérve Kondor fejlődésére, az együtt tanulmányozott igen szerény vá-lasztékú, de neki mégis sokat jelentő művészeti könyvek, reprodukciók, néhány múzeum- és tárlatlátogatás mély élményt jelentettek számára. Az első ihletet — úgy emlékszem — későbbi mestere, Kmetty képei adták. Nagyobb csendélet-sorozat született néhány hét alatt. Az elsón még talán redisz-tollal húzta meg a kontúrokat, és egy redőzött asztalterítővel olyan feladat elé állította magát, amellyel nem tudott megbirkózni. A fejlődés azonban ug-rásszerű volt. A bemutatott tempera-képnek már témaválasztása is „kondori”. A könyvre csapott bakancs, a vasaló és a kávéfőzőedény együttese ugyancsak messze esik a polgári csend-életek világától. A formák összefogot-

*Kondor Béla: Krisztus a kereszten
(Rouault után szabadon)*

Kondor Béla: Akasztottak balladája

tak, az erőteljes kontúrok a geometrikus térfelfogás kifejezői. Ez a látásmód talán még jobban kifejeződik egy későbbi képen, ahol cserépköcsögöt, poharat és egy igen nehéz témát, egy papírzacskót festett meg valóban bravúrosan, mintegy előrevetve az érett Kondor sokat csodált, virtuóz rajztudását. (Meg kell jegyeznem, művészettörténet tanárunk mondta egyszer, hogy talán legnehezebb egy összegyűrt papírt jól megrajzolni!) A kép hátoldalán Cézanne „Vörösmellényes fiú” című képéről olvashatunk lelkendező sorokat (többek között: „Én azt hiszem, hogy ez a legabsztraktabb kubizmus”), ami arra mutat, hogy több oldalról szívta magába a hatásokat, mindig kiválasztva azokat, amelyek egyéniségéhez illettek. Nem volt arra sem szükség, hogy a hatás önmagában különösen színvonalas legyen. Magam is rajzolgattam kezdetleges tudásommal absztrakt ábrákat, amelyeket ő nagy figyelemmel nézett meg. Majd néhány nap múlva elkezdett ő is hasonlóját, csak mérhetetlenül jobbakat rajzolni. Ennek egyik bemutatott példája, egy színes ceruza kompozíció, már az érett Kondor világát csillantja meg.

Az univerzális művész is hamarosan megnyilatkozott. Az „Akasztottak balladája” az irodalmi élményt jelzi, de saját költői próbálkozásai is feltűntek. Sajnos ezekből csak egy önmagában semmitmondó kis töredék maradt, egyik rajzának hátoldalán. Egyébként is érdemes alaposan szemügyre venni már ezeket a fiatalkori képeit is. Egyik rajzának sarkában például miniatűr arcképét fedezhetjük fel, Cyrano módjára hangsúlyozott előlő füllel (valószínűleg ez az első „Valaki önarcképe”). „Zene, szenzáció” feliratú absztrakt rajzának hátoldalán viszont többek közt kottatöredékek láthatók. Sokat hallgattunk együtt lemezeket. Mindig feszülten figyelt, de ritkán nyilatkozott róla. Általában — talán az osztályunkban eléggé elterjedt nagyképűség ellenhatásaként — szerette teljesen műveletlennek mutatni magát. Jól ismert, felszínesen ítéve nyers modora már akkor kialakult. Pedig ebben az időben már nem sok választotta el őt attól, hogy mindnyájunkat túlszárnyaljon. Egyszer kö-

zös barátunkkal mentem hozzá. Éppen a zongoránál ült, és nem hallotta, hogy belépünk a szobába. Abban az időben nálunk még nem volt divat a klasszikus zeneszerzőket „modernizálni”. Béluska mégis — zenét sohasem tanult — valamilyen Bachba oltott, nagyon szép modern zenét játszott, nyilván saját improvizációját. Sajnos, néhány ütem után észrevett minket, zavartan lecsapta a pianó fedelét, és sem akkor, sem máskor nem volt hajlandó előttünk játszani, bárhogy kéreltük.

Béluska tizenhét-tizennyolc éves korában már mélyen gondolkodó ember volt, ha ezt több-kevesebb sikerrel tarkargatta is. Az akkor még kötelező hittanórák, lelkigyakorlatok — bár ilyen téren is átlagon felül kaptunk az iskolában — nem hiszem, hogy túlzottan mély nyomot hagytak volna benne, de látszólag semmit sem kímélő szókimondásával legfeljebb a vaskalapos egyháziakat sértette, sohasem a hit lényegét. Egyszer később, mikor már a Főiskolára járt, négysemközti elpanaszolta életének sok baját. Mikor vizsgáztalni próbáltam, így szólt:

— A hit, az nagyon komoly dolog. Én sajnos nem tudok hinni. De (és ezt már biztosan csak elkeseredésében mondta) a gonosz lélekben igen. Azt szinte nem is hiszem, hanem tapasztalom.

(Úgy emlékszem, ugyanakkor tette azt a kijelentést is, hogy minden igazi művészet realista — és akkor akarták őt kizárni a Főiskoláról, éppen azért, mert a realizmust kérték tőle számon. Csakhogy Kondor — és minden igazi művész — realizmusa nem fér bele skatulyákba.)

A csírájában levő hit és az igazi realizmus szép megnyilatkozása 1949-ben, az érettségi előtt festett, első Krisztus-kepe. (Hátoldalán a felirat: „Rouault után szabadon, fekete reprodukcióról”. Úgy érzem, hogy az előkép szuverén felhasználása nem von le értékéből, hiszen Rouault szinte egész életén végigkísérte.) Gondolom, hogy aki ilyet tud festeni, és saját szavai szerint „nem tud hinni”, nem lehet messze Istén országától.

GILYÉN NÁNDOR

Egyre hátrálsz

MISZTIKUS RAPSZÓDIA

(Részletek)

EGYIK nap mint másik
növekszik
teljesül
érik
körbefut

én állok a kör közepén
szememben csillag
vállamon tejút
legbelső körben az Isten áll

körötte
magány
súlyos
évezredek

egyre hátrál
s el nem érhetik
már tudom
csupán a kisdetek

CSAK egyszer szabadna neved kimondani
egyetlenegyszer
egész életen

ahogy egyszer születünk s ahogy
ismételhetetlen megyünk innen el
milliószor törünk el naponta
ki híd lehetnél
minden mély felett

hallgatók
s összezárt ajkaim mint éjek
zordan
némán
összetekintenek

MINDENBEN ott vagy
mint a vég
és mindenütt
te vagy a Kezdet

hazudnak
kik szólnak egyenes vagy
s hazudnak
kik meggörbítenek

öbölnek part s partnak öble
szilvákön hamv vagy kék viasz
jössz jössz felénk s csak hátrálsz egyre
elérhetően
s lényünknek még sem az

MINDEN század épített rajtad
minden század javított
minden század faldozott
és
malterozott
tatarozott

minden század rontott rajtad
rombolt
lopkodta köved
te ép maradtál
egy és változatlan
mégis változásban virul lényeged

MINDEN szív elvesz valamit
belőled
minden szív hozzádtesz
valamit

mindbe szétragyogsz
mind szétragyogtat
mint ősfomat a néma mozaik
mint széltől-védett lángot óva
mind tenyerébe szívébe rejtene
de nem rejthet el
szívek ujjak öble

kitörsz
mint láng
mint ujjongó zene

ELTÜRÖD hogy változtassunk rajtad
emberi ajakkal formáljuk valód
eltüröd hogy lázpiros ujjaink
törjenek sokszögbe
mint fonlát a pók

rejtélyedre némaság a válasz
vakok vagyunk
hiába állsz napon
de néha lényed átsüt a homályon
s megcsillan
a kezdett vászra

RÉG közel voltál
most végtelen messze

hättered
meredek
örökkévalóság

hullámzó szakállad
ezüst rétjeibe
hold szánt
szelíd
esteli barázdát

csak állsz
és merengsz
költők költője
agg éjek halnak
s születnek új napok

kihulltál egyszer
— most fordított a kép —
fészkeből hullt madárfiókád vagyok

TE adsz szemet a dolgoknak is
tudom
hogy látván lásson
ami földi
vak
s az égi látás
villámló tüzeiben
leolvad
mit rád raktunk
a salak
nem szereted az arany köntösöket
a hús gyöngyöt dús brokátruhát
a látók téged mind így tapogatnak
oh boldog vak
ki
nélkülük is lát

SZORONGOK
hogy minden sor hiába
nem tudom úgy
kiáltani neved
hogy fényed süssön
a sebzett világra
s minden élő
találkozzék veled
és elveszthetlek magam is
míg másnak
mutogatlak
mint üdvösség jelét
zord arcod úz
mert negyven éve vársz s csak
megkezdtelek
s bennem töredék a kép

Kondor Béla: Csendélet

HOLLANDIAI MOZAIK

írta SZARKA GÉZA

— Mozaik? Helyes! — mondja Ciceroném, aki már húsz éve él Hollandiában.
— Mozaik, hiszen tizenegy tartományból ötvöződött össze, valamennyi külön népviselettel, szokásokkal, sőt dialektus-árnyalatokkal is.

— Viszont a mozaik a szétesés lehetőségét hordja magában...

— De nem a holland mozaik! Ezt a vér, verejték és a közös harc cementnél szilárdabb kötőanyaga tartja össze. Achilles pajzsa sem volt egységesebb ötvözet ennél!

Látszik, hogy barátom a klasszika-filológia professzora. No de ez cseppet sem zavar az ellenvetésben:

— Hallottam valamit bizonyos friz autonóm törekvésekről.

Ó, a derék frizek! Hát persze, hogy nem akarnak mindent odaadni a szent egységnek. Odaadták a remek fekete-fehér friz tehenet (szívesen), a holland gazdagság egyik alap-tényezőjét; vérsajtjeikkel megerősítették a holland szorgalmat, és nyakasságot a szász, frank és kelta vér államalkotó erényei mellé. Tacitus is elismerően említi szabadságszeretüket, harciasságukat, amellyel tönkrevették kétezer évvel ezelőtt az ellenük küldött római légiót... Így keletkezett az idők folyamán a szállóige: „Szabadság és friz egy fogalom.” Szebben kifejezve: „Szabadság: friz a neved!”

Megtudom, hogy a nagy Vilma királynő is friz volt, és ezt sohasem felejtette el. Rembrandt felesége, Saskia, egy friz tanácsúr lánya volt. Hagyományszeretet és haladó szellem együtt, a holland lelkület fő sajátossága, — ez is friz vonás. A sok ajándék mellett hát persze, hogy ragaszkodnak újabban egyes csoportok legalább ősi nyelvükhöz. De ez a mozaik szilárdságát cseppet sem veszélyezteti.

Éppen Frieslandban jártunk ugyanis, ahol a nagy mérnök, Lely, a legtöbb termőföldet „rabolta” a tengertől már a XVII. században.

A FÖLD. „A világot Isten teremtette — Hollandia kivételével, mert ezt mi, hollandok teremtettük.” Ez a túlon-túl öntudatos mondás minden holland előtt ismeretes a „tengerrablás” vonatkozásában. A már említett Lely kezdte a tenger „lecsapolását” a partok mentén és ez több százezer hektár kitűnő termőfölddel („polder”) gyarapította az ország termő területét. A különleges munkaharc mellesleg a világ legkiválóbb gátépítő és lecsapolási szakembereivé emelte a holland mérnököket. Persze a tenger sem szentimentális. Minden valamirevaló holland még ma is megborzong, ha a dortrehti katasztrófára gondol, amikor is — 1421 Erzsébet-nap éjszakáján — a gátat áttörő tengerár városokat és a falvak tucatjait sodorta el, sokszáz embert temetve a hullámsírba.

Azóta a veszélyes helyeket néhol 50 m magas, több kilométer széles dűna- és kőgátak védik.

— Itt minden ésszerű — jegyzi meg klasszikus kalauzom. — Mindent potenciális képességének — entelecheijájának — legmegfelelőbbben fejlesztenek ki. Nocsak például mi a szél legfőbb célteljesítménye?

— Hogy cserélje a levegőt, és beporzásokat végezzen.

— És?

Kicsit gondolkodom, aztán rávágom:

— Hogy hajtsa a szélmalomot.

— Zseniális! Csakhogy most ugye az motoszkál benned: mi köze van a szélmalomnak a tengerhez és a földért folyó harchoz? Hát igen. A szélmalom nemcsak azért van, hogy gabonát őröljön, és Rembrandtnak, a szélmolnár fiának szál-

lítsa majd jövendő képremekeihez a fény-árny játékát, a clairobscurot, hanem hogy a gátak mögött a tengertől elvett föld és a gátfalak szárításához hajtsa a szivattyúkat (amíg a motor át nem vette a szolgálatot).

A holland paraszt fanatikusan ragaszkodik a földjéhez. Van egy gerderlandi mondás: „Az ember javítsa meg a földet, hogy a föld megjavítsa az embert.” A virágmezők, a tulipán-tengerek s a patyókált legelők bizony javítják az emberek lelkét is (a holland jólelkű, áldozatkész), de a zsebét is. A virághónapokban havonta 2500 vagon virághagymát exportálnak.

— Tudod, ki ültette el az első tulipánhagymát Hollandiában a XVI. században? Az illetőnek van magyar vonatkozása is. No, ki az?

— Ha megmondod...

— Carolus Clusius orvos és botanikus, aki Keletről hozta az első tulipánhagymát. Magyar vonatkozása pedig az, hogy ő írta le először — persze latin nyelven — a mi Dunántúlnk növényvilágát tudományos alapossgal. Ötszáz évvel ezelőtt.

IRGALMAS AMSTERDAM. Amsterdam, Észak Velencéje felé közeledünk. Hatvan szigetre épült és csatornák („Grachtok”) szelik át keresztül-kasul. Joost van Vondel, a nagy holland költő már a XVII. században „gyöngyszemnek” nevezte „Európa koronájában”. Nem tudom, ha ma belesodródna autójával unos-untalan a benzingözös forgalmi dugókba, gyöngyszemnek nevezné-e Amsterdamot? Igaz, a gyöngynek nincs szaga, és nem berreg... Viszont ami a „gyöngy” értékét illeti, az ma is megvan, sőt erősen gyarapodva — gondoljunk csak a csodálatos Rijksmuseumra (a sok Rembrandttal) és a nemrég megnyílt Van Gogh Museumra.

Hitler gondoskodott arról, hogy a régi Amsterdamból hiányozzék valami. Hiába keresné a Rembrandt ecsetjével megörökített zsidónegyedet színes vasárnapi vásáraival, sózott uborkát árusító bódéival és gyémántkőszőrűseivel. Hitlerék 60.000 zsidót hurcoltattak el és ötezer házat romboltattak le, „hogy fűteni lehessen faanyagukkal 1941 rettenetesen hideg telén”. Amsterdam, amelyet a zsidók valaha „második Jeruzsálemnek” neveztek, ma is hiányolja ezt a különleges színt a város palettájáról. A lakosság védte is az üldözötteket, ahogy tudta. Nem messze a „Dam”-tól van az a ház, amelyben Anna Frankot rejtegették, amíg fel nem fedték rejtékhelyét és el nem hurcolták a halálba. Ma múzeum.

A lakosság humanista lelkülete és a náci megszállás ellen tiltakozó dokkmunkás sztrájk elismeréseként tette hozzá Vilma királynő a város eddigi két díszítőjelzőjéhez, a „hősies”-hez és „rendíthetetlen”-hez harmadiknak az „irgalmas” díszítő jelzőt. Büszke lehet rá a sokat szenvedett Amsterdam.

De amit itt a Damon, a város szívében látunk, arra nem lehet büszke. Előttünk a királyi palota, hatalmas középületek, pár lépésre a felszabadulás emlékműve, csodálatos műalkotás: egy, a felfeszített Krisztusra emlékeztető szoboralak bilincseit töri szét két robusztus férfi, egy másik pedig győzelmi mámorral dobja karját az ég felé: ez lenyűgöző; de alattuk a betontérségen szakállas, gondozatlan, torzonborz hippik nyüzsögnek; a királyi palota kapujában is ódöng néhány. A hippinők az „eldologiasított” szerelem szabadságával csak töményítik a hippi-sokkot a jámbor nézőkben. Türelmesség, Hollandia a neved! Mert a hollandok nagy többségének nem tetszik ez a hippi-sziget a felszabadulás emlékműve alatt, — de egyrészt sok a külföldi köztük, másrészt meg ott a kötelező, szent tolerancia. Barátom, aki öt nyelven beszél, halkan megszólít egy amerikai Szemig-szakállt: nem tartják-e különösnek ezt a magatartást éppen ezen a helyen?!

— Eppen ezen a helyen? Eppen idevalók vagyunk, mert, uram, mit ábrázol ez a szobor? Ugye a felszabadulás a rábság bilincsei alól. De mi nemcsak a politikára értjük ezt, hanem minden bilincs, minden megkötöttség alól. Az erkölcs, a nyárspolgári szemlélet és az esztétika bilincsei alól is... Mí élvezzük, ha a régi ravvilág képviselői rémüldöznek... Ez a tisztulás jele — ez számunkra a szabadság mámorát jelenti...

— Erazmus népe bízik abban, hogy a hippi-hullám lassan letűnik a múltadóság örvényébe — legyint türelmessé hollandosult vezetőm mosolyogva. De aztán hirtelen elborul az arca:

— Vannak itt súlyosabb, elgondolkodtatóbb bajok is, mint a „hippizmus”. A televízió például tegnap este nyolc perces beszélgetést folytatott a holland homoszexuális csoportok vezetőjével abból az alkalomból, hogy a parlament megengedhetőnek mondja ki az egyneműek házasságát...

JÓISTEN A PADLÁSON. — Ha már a toleranciáról van szó — folytatta klaszszikus vezetőm —, hadd mondjam el, hogy ez a végtelen türelmesség tulajdonképpen egy véres, türelmetlenségtől hevített évszázados harcnak a gyümölcse.

— De csak dióhéjban, kérem.

— Hát persze! A megszálló spanyol Habsburgok kezdték: II. Fülöp a inkvizícióval, 30.000 protestáns vagy eretnekgyanús holland áldozat került máglyára. Orániai Vilmos, a nagy Orániai visszavágott a protestánsok üldözése miatt. Ki-robantotta a németalföldi forradalmat a Habsburgok ellen. Váltakozó hadiszerecsse. Erős protestáns reakció. Ebből az időből származik a protestáns ultrák mondanása: „Inkább a török, mint a pápista” (ti. a spanyol). 1548-ban az Orániai és hívei a református vallást tették államvallássá és megtiltották a katolikusoknak a misét is.

Dugókkal tarkítva csigalassan elkocogtunk az Oude Zijds Voorburgwal 40. házhoz. Most múzeum.

— Látod, így védekeztek a katolikusok az elnyomás ellen. Ebben az öreg házban lakott Johannes Hatmann, a gazdag német posztókereskedő, buzgó katolikus. Az alsó szinten luxuslakás terelte el a figyelmet a felső szintről, a padlásról, ahol — három ház padlását összekötve — a Szent Miklós templom működött. Itt tartották istentiszteletüket a katolikusok. Ez volt a „Jóisten a padláson”. A hagyomány szerető hollandok évenként ma is körmenetben emlékeznek, és emlékeztetnek a nehéz időkre...

A spanyolok elleni hősi harcnak végül is megvolt az eredménye: 1581-ben megszületett a mai Hollandia mint állam, amelynek függetlenségét Fülöp is kénytelen volt elismerni. Viszont Orániai Vilmost egy spanyol ügynök három évvel később meggyilkolta...

A hosszú vallási testvérharcnak a mérlege pedig: 1) a katolikusok száma majdnem egyenlő már a hajdani túlnyomó többségű reformátusokéval. 2) Állami és népi jellemvonásként kialakult a holland türelmesség, amely bizonyos vonatkozásokban már-már mindent eltűrresse idomul.

Ciceroném a Rijksmuseum és a Van Gogh Museum felé kacsingat, de én oda friss agyat szeretnék vinni, — majd máskor.

A HOLLAND TEHÉN. A legnagyobb élményem pedig Hollandiában ez: robogunk a remek autópályán Amsterdamból Utrecht felé, ez kb. 40 km, talán a legforgalmasabb út, és se jobbra, se balra nem látunk mást, mint végtelen legelőt néhány szélmalommal és fekete-fehér friz tehének ezreivel. De ugyanez a kép, ha például Rotterdam vagy Eindhoven felé hajtasz. Az úttól 30-40 méterre már a holland termékenység szimbóluma, a nagytőgyű tehén kérődzik. Helyesebben: dolgozik. Ő ugyanis tudja, hogy neki termelnie kell, mert holland fajta. Sokszor elnézem, amint fejét a fű fölé hajtva napszámba harapja a füvet, miközben tőgye csodálatosan telik. Szinte nevetséges, de el kell mondanom: estefelé, mikorra már a tejnórmát teljesítették, „üzemi megbeszélésre” verődnek össze az automatikus kuttak körül. Mondanom sem kell, hogy kora tavasztól késő őszig, sőt egyes csoportok télen is a szabad legelőn tanyáznak, mint a mi hortobágyi rideg-gulyáink. Naponta kétszer fejőgépes autók járnak körül a legelőket, és gyűjtik a tejet. Hollandia a világ első tej-, vaj- és sajtermelő országa. Az alkotó szorgalom megtestesülése ez az örökké termelő holland tehén. Meg is becsülik. Majdnem minden

prospektus-képen rajta van, és a nagy holland tájképfestők, mint Potter, Ruysdael, Van Ostade, Cuyt, Pynacker és társaik a képzőművészet örök albumába emelték a szorgalmas, jellegzetes „munkatársat”.

AZ ELEFÁNT. Komoly és derűs, sőt mulatós a németalföldi, ha az alkalom úgy kívánja. Gondoljunk csak Teniers meg a többi nagy genre-festő vidám képeire. És ma?

Ó igen, azóta jobban befelé fordult az időse, a fiatalság meg szabadabb, sőt szabadosabb, egészében pedig megmutatkozóbb lett a hollandi nép öniróniája. Ők maguk mesélik: mit írna a francia, a német és a holland például az elefántról.

A francia: „Az elefánt szerelmi élete.”

A német: „Bevezetés az elefánt szokásait tárgyaló értekezésbe.”

A holland: „Az elefánt hasznosítása.”

Mosolyognak rajta, tehát igaz. A holland ember takarékos, de nem „skót”: ami szükséges és humánus célokat szolgál, abban bőkezű. A legnagyobb vajtermelő létére vaját alig eszik, azt exportálja, mert neki drága. A margarin olcsóbb, ízletes és nem hizlal. Ha autója is van, azért kisebb utakra a biciklit, nemzeti járművét használja, elvégre néha a királynője is kerékpárra ül. A szakáll meg-takarítja a borotválkozást, — viszont a beteg gyerekek támogatására egyetlen szombat esti misén az országban 5 millió Guldent adtak össze a hívők.

A gyermek, az élet, a család különben is központi értéke a holland léleknek. Csupa szőke, bájos gyermek van nagy számban minden „mozaik kockán” Frielandtól Brabantig. Aztán mikor felnőnek a szőkeség néha vörhenyössé, vagy barnává változik.

A JÓ ISTEN A TEMPLOMBAN. Németalföld a modern templomépítészeti egyik bölcsőhelye Európában. Seholy olyan szép, stílusos városházákat nem láthatni, mint Németalföldön — Belgiumot is beleértve — meg a Hansa-városokban. Az aránylag kis holland városoknak, például Middelburgnak, Leydennek, a csodás, kis Goudának műemlek városháza van. Mit mutat ez? Azt, hogy a polgárság erős, öntudatos, ő maga építette ki a demokráciát. Maga a nép tette nagygyá, Európa legsűrűbben lakott országává ezt a kis országot.

ÉS BELÜL? Van-e nyoma a holland vallási krízisnek, a holland katekizmus körüli heves harcoknak, — amely remélhetőleg okos kompromisszummal végződik? A templomban nem látni nyomát. Telt templomok, sok fiatal (néha egy család megtölt egy padot), koncentrált figyelem és fegyelem. Magyar embernek kissé furcsa a két perselyezés egy misén, de tudni kell, hogy az egyik gyűjtés az egyházi alkalmazottak fizetésére szolgál — állami támogatás itt nincs —, a másikat a templom fenntartására és költségeire fordítják. Felemelő viszont, hogy majdnem az egész templom áldozik. Az Isten háza inkább a fiataloké, és ez melegítő élmény az öregek templomához szokott turistának. Azt persze nem tudni, hogy a példás külső koncentrációnak mennyiben felel meg a belső áhítat.

VÉRRÉ VÁLT DEMOKRÁCIA. Templom és városháza: a holland városok leg-főbb díszei. Seholy olyan szép, stílusos városházákat nem láthatni, mint Németalföldön — Belgiumot is beleértve — meg a Hansa-városokban. Az aránylag kis holland városoknak, például Middelburgnak, Leydennek, a csodás, kis Goudának műemlek városháza van. Mit mutat ez? Azt, hogy a polgárság erős, öntudatos, ő maga építette ki a demokráciát. Maga a nép tette nagygyá, Európa legsűrűbben lakott országává ezt a kis országot.

Egy kicsit mi, magyarok is, hálával tartozunk neki. Gondoljunk csak de Ruyter admirálisra, a protestáns magyar gályarabok kiszabadítójára, és a magyar gyermekek nagyszabású anyagi megsegítésére az első világháború után. Ezt a népet a szorgalom mellett a hűség jellemzi: hűség a gyermekhez, a virághagymához, a halászhálóhoz, a tehénhez, hűség a humanista hagyományokhoz, vallásához, a törvényhez és a haladáshoz. Vadhajtásokat nyilván most is lesz ereje lenyesni magáról.

SIKLÓSI JÁNOS VERSEI

Falu Tamás

Nyolc vagy tizenkét sor Csak ennyi vagy
de minden szavad friss szívdobbanás
szeretem apró kis dalaidat

Falu Tamás

Egyedül élsz egy csendes faluban
szelíd életed nekem biztatás
dalaid drága gyógyszerek nekem

Falu Tamás

Örülök mindig amikor üzensz
hangod olyan mint egy simogatás
ha fáradt vagyok szavad felüdit

Falu Tamás

Halkan rejtőzve szólsz mint a tücsök
versed köznapi és mégis csodás
ünnepe nekem ha hallok hangodat

Falu Tamás

Csupa bölcsesség vagy csupa derű
csupa apró kis sikoly halk sírás
ha fáj a szívem belőled olvasok

Falu Tamás

Daloldj daloldj írd kis dalaidat
szívből örülök hogy helyeden állsz
beszélj hadd halljam szép szavaidat

Falu Tamás

Egyszerű vagy emberi és igaz
ilyen szerényen nem szól senki más
szeretem csendes kis dalaidat
Élj még sokáig jó Falu Tamás

Piros barackvirágok

Párás hólé csurog a sötét bakhátacon
Egy sárgarigó átvillámlik a szőlőkarók fölött
Mintha minden barackfa élő piros tűz volna
Barackvirágtól vérzik a levegő
a gyümölcsösök piros virágsziromban áznak
A tavasz ma piros barackvirágnyelven szól
a tavasz ma piros barackvirágnyelven beszél

A barackfák tűnődve járnak föl-alá
a kakukk mintha a végtelenből szólna
a szőlőhegy tele van barackvirágok piros felhőivel
a szél tele van piros szikrákkal és parázsszal
a fény tele van szikrázó tűzfoltokkal
a gyepe tele van piros és rózsaszínű lángokkal
mintha vérrrel kevert tűz hőmpölyögne a földön

Piros ruhába öltözik a hegy
ruháján fehér gyöngyök a fehér pincék
s élő fákljaként járnak a barackfák
Néhány fa hirtelen magasba roppen
tüzet dobál a napba
lángokat szór a sápadt nappali holdra
majd szirmot verítékeztetve újra a földre lép

A szőlők fölött minden piros piros
az égből is piros barackvirágeső hull
s a szirmokkal együtt hullnak alá az első csivogó seregélyek
s a szirmokkal együtt röpködnek az első tavaszi lepkék
Amerre nézek mindenfelé piros barackvirágszirmot sodor a szél
A tavasz ma piros barackvirágnyelven szól
a tavasz ma piros barackvirágnyelven beszél

DOKUMENTUM

A Történelmi Adattár

Két fiatal temesvári hittanár, Ortvyay Tivadar és Szentkláray Jenő az akkori csanádi püspök, Bonnáz Sándor támogatásával TÖRTÉNELMI ADATTÁR címmel 1871-től 1874-ig működő havi folyóiratot szerkesztett. Az alcíme megadja a folyóirat jellegét és célját: *Történelmi adattár a csanádi egyházmegye múltjához és jelenéhez.*

Célkitűzésüket az első szám 7. oldalán így jelölik meg. „A fennlévő adatok rendszeres és okfejtő gyűjteményétől messze áll ma egyházmegyénk történelme. Első gondolatunk: szorgalommal gyűjtögetni a kútfőket, s különálló kötetekben adni ki a püspökség, a káptalan, s a plébániák történetét, nemkülönbön az ezekre vonatkozó nevezetesebb okmányokat. Ily módszer mellett alakszerűbb gyűjteményt nyújthattunk volna a tudománykedvelő közönségnek... Körülmények miatt azonban havi füzet lesz, melyek mindegyike helyt ad első részében a betűsorban vett egyházmegyei plébániák hitállapoti, politico-statisztikai, topográfiai, művelődéstörténelmi rajzainak. Második részében az egyházmegyei levéltárak figyelemreméltó okmányainak, míg a harmadik rész kiegészítő függelékét képezend.”

Módszerüket is megjelölik: „Pártatlanok és minden szándékos igazságtalanságtól mentek akarunk lenni... Figyelemmel leszünk a pragmatizmusra, s előnyt adunk az okfejtő előadásnak... Diathézis (=korszakok elhatárolása) anyagunkban még lehetetlen... A később beérkező adatokra jó lesz a Függelék.”

Anyagi alapjukról: „A Történelmi Adattár egyházmegyénk derék papságának anyagi támogatása és szíves szellemi közreműködése mellett indul meg. Emelkedett kebellet és a reményüket valószínűsített, a nemes és tisztességes fölötte örömmérzetünkben kezdjük meg szerkesztői tisztünket. Míg erőink el nem zsibbadnak, a jó ügynek szolgálni, és míg lehet, nem hátrálni szándékunk kivételétől óhajtunk — mely a sokszor sürgetett egyházmegyei érdeknek nemcsak megfelel, de abból kiindulását is veszi.”

A folyóirat négy évig sikeresen valószínűsította meg a két alapító kívánságait. A legpatinásabb történelemtudományi folyóiratban, a *Századokban* is dicsérelőleg emlékezett meg róla Pesthy Frigyes: „A csanádi papság a hazafiság és műveltség legszebb példáját adja.” — De sürgetik, hogy egy ilyen folyóiratnak szélesebb alapokon kell nyugodnia, mert „jelenleg túlnyomóan értelmes világi elem s a külmegeyékbeli papság tartja fenn, kegyelmes Atyánk mecénási nagylelkűsége mellett” (1,3).

Az 1873-as, harmadik évfolyamot már nem magánnyomdákban adták ki, hanem az Egyházmegyei Nyomdában. Az 1874-es évfolyam pedig nem is Temesvárott, hanem Pesten jelent meg. Ennek az volt az oka, hogy a két hittanár-szerkesztőt egyidőben léptették elő: Ortvyay a Nemzeti Múzeum szolgálatába lépett, Szentkláray pedig Törökbecsére került plébánosnak.

A szép kezdet és az alapos tudományos felkészültség nem volt azonban elég a lap hosszabb ideig való fenntartására. Az előfizetőkhez többszörösen intézett fölhívásukat fülekre talált, sok volt a hátralékos. Az utolsó szám, 1874-es IV. évfolyam (191 oldal) így indokolja a lap megszűnését: „Tisztelt Előfizetőink! Midőn négy éve a Történelmi Adattárt megindítottuk, azon meggyőződésünk volt, hogy az egy művelt és hazafias olvasóközönség támogatása mellett sikerülend befeljezhetni szerencsésen. Reményünk mégsem alapult szilárd talajban. A papság, de különösen a megyei, távol sem részesíti vállalatunkat azon támogatásban, melyet az megérdemelne. Egyharmada, mely névleg előfizetőinket képezi, az előfizetést félév után sem küldte be. Sőt sokan a tavalyival is hátralékban vannak! Ilyen körülmények közt egy terhes anyagi áldozatokkal járó irodalmi vállalatot fenntartani lehetetlen... Nem marad más hátra, mint csatlakozott bizalommal, és a munka bevégzése előtt visszavonulni. Ha vállalatunk a közönység miatt fenn is akadt, fenntartjuk folytatása jogát, bízva egy szebb jövőben.”

A lapnak több igen hasznos gyűmölése mégis termett. Részben már fennállása alatt, másrészt az utána etellett időben. Az első kettő országos szempontból is értékes eredmény:

1) Igényt alakított egy színvonalas egyházmegyei lapra. 1878-ban, tehát négy évvel a Történelmi Adattár megszűnése után az akkori Magyarországnak papjai létszámát tekintve harmadik nagyságú egyházmegyéje kiadott egy új folyóiratot. Ez már évtizedekig fennállt, címe előbb: Havi Közlöny volt, majd: Egyházi Lapok. Szerkesztői: Tokody Ödön, Kovács Antal Sándor, majd Czapik Gyula.

A címváltozás akkor történt, amikor Czapik Gyula, elhagyva a temesvári teológiai tanári székét, országos központi hivatalokat töltött be Budapesten. A mai, ezüstmisén felül lévő papi korosztályok ismerték és használták e lapot, és mondhatjuk, hogy föllendítette a hitszónoklatot, hitoktatást és a papság egyházjogi tájékozottságát.

2) Tudományos gyümölcse volt a Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Társulat megalakulása. Már a Történelmi Adattár 1872-es évfolyamának egyes számaiban olvashatjuk, hogy sürgetik hazánk más tájegységeinek módján a Bánát múltjával foglalkozó egyesület megalakulását. Év végén sikerült is, nem csupán a papság, de a városi, főleg temesvári értelmiség tömörítésével a Társulatot engedélyeztetni. 1875-től tehát már a Történelmi Adattár megszűnését követő első évtől, évnegyedes lapként, de néha sűrűbben is kiadták közleményeiket *Történelmi és régészeti értesítő* címen. Ennek a lapnak is hosszabb lett az élete, mint az anyafolyóiratának. Huszonhárom éven át, 1893-ig folyamatosan megjelent. Technikai okokból egy darabig szünetelt, de azután, egy évet sem hagyva ki, új évfolyamszámossal és azonos címmel ismét megindult. Az új Történelmi és régészeti értesítő húsz évfolyamot ért meg, az első világháború vége oszlatta fel. Összesen tehát fél évszázadig volt a csanádi egyházmegyének történelmi szaklapja, ha összeadjuk a Történelmi Adattár négy, és a Történelmi és régészeti értesítő negyvenhárom évfolyamát. A tanulmányokat nem csak papok írták. Az egyházmegyei kléruson kívül bekapcsolódtak a temesvári piaristák, majd több múzeumi vagy tanári hivatallal megbízott világi is. Szerkesztői Janky Károly és Miletz János. A plébániák történelmével nem sok tanulmány foglalkozott. A fő témák a városok, ásatások, nemzetségek históriája, de fölfigyeltek néprajzi adatokra is, ami éppen a soknemzetiségű Bánátban nagyon jelentős.

3) A papság körében fölkeltette a történelemtudományok iránti érdeklődést, sőt a tevékeny részvételt is. Ortvyay Tivadar az Országos Széchényi Könyvtár szakkatalógusa szerint 50 önálló művet írt, a sok cikken, folyóirati dolgozaton kívül. Ebből csak tizenkettő egyházmegyei téma, a többi igen változatos: ősrégészeti ásatásokról, Pozsony történetéről, a Zsarnokgyilkosság-görög szoborról, stb. Szentkláray Jenő szintén tagja lett az Akadémiának. 23 könyvet írt, ebből 15 szól a csanádi egyházmegye múltjáról. Oltványi Pálnak 20 műve jelent meg nyomtatásban, ebből 4 egyházmegyei téma, a többi jogi és pasztorális. Rózsa Ferenc és Varga Ferenc főleg Szeged történelmén bújárkodtak. Mindkettő szegedi plébánosként halt meg. Nagybecskereken volt plébános Szabó Ferenc, aki 74 kötetet jelentetett meg, igaz, hogy nagyrészt fordítást: Holzwarth-Weisz világtörténelmének 9 kötetét, Anglia, Oroszország, Ausztria nagy monográfiáit. Egy nemzedékkel utánuk Juhász Kálmán következett, aki 11 könyvével és 131 kisebb tanulmányával szinte alig hagyott fehér foltot az egyházmegye múltjából.

4) Legfőbb eredménye a Történelmi Adattárnak az, hogy amit folyóiratként csak szaggatottan és alkalomszerűen tudott kezdeményezni, az utóbb rendszeres munkával megvalósult: 1898-ban Dessewffy Sándor püspök anyagi támogatásával Szentkláray könyvből is kiadta A Csanádi Egyházmegye Története első kötetét. Az előszóban visszailleszt a negyedszázaddal azelőtti kezdeményezésre, a Történelmi Adattárra... „Megnyugvással tekintünk vissza fiatalkori zsegenkre, melyet távol a tudományos irodalom központjától, sok akadály és nehézség közt, oly időben bocsájtottunk közre, midőn nálunk még senki sem gondolt az effajta dolgokra. A megjelent évfolyamok 123 ívnyi tartalmukkal oly úttörő munkát képeznek, mely Dél-Magyarország történetéhez most is keresett forrásul szolgál, s melynek életrevalóságát leginkább az bizonyítja, hogy évfolyamai nyomban teljesen elfogytak... Azóta a feldolgozott megyei, városi és egyházi monográfiák rendkívüli terjedelemben bővítették történelmi látóköriünket, a tudományos kritika pedig nemcsak rendezte és tisztázta az ismereteket, de új irányokat is szabott a magyar történetírásnak.” Majd részletesen bejelenti, hogy egyházmegyetörténete három soro-

zatban fog megjelenni, mindegyik több kötetben (plébániák története, a püspökség története, az egyházmegye területén működött káptalanok, monostorok, rendházak története).

A nagy tervből sajnos, egyelőre, csak az öt kötetre tervezett plébánia-történet első kötete valósult meg. Aga községtől Csanádig 30 helység plébánia-története. Valamennyien, csekély változtatástól eltekintve, azonos szövegűek, mint a Történelmi Adattár tanulmányai. Három évtizedet kellett várni, míg Juhász Kálmán meg nem kezdte felbecsülhetetlen munkásságát. Ő azonban változtatott a munka sorrendjén; először nyolc kötetben közreadta az eredetileg másodiknak tervezett sorozatot, a püspökség történetéről. Eljutott 1699-ig. Anyagot még tovább is gyűjtött, elgondolása szerint még tíz kötet lett volna 1700-tól 1922-ig, a külön Bánáti püspökség megszervezéséig terjedő anyag. Dolgozott viszont a harmadik sorozaton is, melyből három kötetet jelentetett meg.

Mit mond a Történelmi Adattárról az utókor?

Maga Szentkláray 1898-ban: „Munkám ebben az alakban, amelyben azt nyújtom, egyedül áll a hazai katolikus történetirodalomban. Több püspöki megye dicsekedhet már a plébániák múltjára vonatkozó nagyértékű adatgyűjteményekkel, de rendszeres mű, mely valamely püspökség összes plébániáinak és fiókközsegeinek a múltat a jelennel összefoglaló történeti leírását nyújtaná, eddigelé még nincs... Munkám értékelése akkor taksálható, ha sikerülend azt utánam másoknak teljesen befejezni.” (Id. m. XVII. old.)

Vanyó Tihamér az egyes megyék áttekintésénél így említi (Regnum, 1940, 20. old.): „Széles alapon megindított plébániatörténet, kár, hogy nem jutott befejezéshez.”

LOTZ ANTAL

TŰZ TAMÁS VERSE

Vincent

*hogy azt az egyetlen vonást még fölfedezze
magát vetette volna tűzbe és keresztre
azt a pár foltot árnyat kurta látomást
folyók partján a fényt a rozsdaverte sást
s amint egy vaskos ág átnyúl az alkonyatba
a lankadó mezőn s magán is túlmutatva
két tűz között didergett míg az ég alatt
a rézbőrű nap tollát fáradt madarak*

*borzolgatták lustán és álmosan repülve
a csillagokat rejtő mérhetetlen űrbe
elidőztek röptükben-ért fuvallatok
mézgás-izű szigetjein imitt-amott
altató illatú fűrtökbe csimpaszkodtak
s megrohmozták vakmerőn a csorba holdat
csak állt ott félszegen jegyezgetett s a fák
füvek tarlók csillámló univerzumát*

*kóstolgatta kesernyés szélhorzsolta szájjal
mint ki magában sincs már merőben magával
napraforgókban él velük töltekezik
megbabonázva szíve mély rejtekeit
aztán már ez sem kellett csak zordan mogorván
hánykolódott habok hullámok ormán
egy korsó sör kis kávéházi asztalok
müknek egén csak ő s a lámpafény vacog*

A kisebb keleti egyházak liturgikus zenéjének zenetudományi jelentősége

Az európaiak többsége, ha a „keleti egyházak” kifejezést hallja, szinte kizárólag a bizánci rítusú egyházakra gondol. Kétségtelen, hogy valamennyi keleti rítus közül ez terjedt el leginkább, s az egyetlen, amely számos európai nemzeten belül is — mint például a görögök, bolgárok, szerbek, ukránok, oroszok, rutének, szlovákok, csehek, lengyelek, románok, magyarok, albánok stb. — gyökeret vert. Egyes európaiak tudnak még az örmény egyházzól is — ebben az esetben nem azért, mintha más nemzetek is felvették volna az örmény rítust, hanem azért, mivel az örmény nemzet szomorú szétszórásainak következtében az örmény egyház tagjai nagy számban találhatók a világ legkülönbözőbb részein. A legtöbb európai azonban még hallomásból sem ismer a bizáncitól és örménytől egyaránt eltérő rítusú más keleti egyházakat, mint például a szír, káldeus, maronita, malabár, malankár, kopt vagy etióp egyházak. (1)

Mindezek az egyházak pedig igen régi keletkezésűek: alapításuk a kereszténység első századaira nyúlik vissza, s rendszerint egy-egy nagy apostol-alakhoz kapcsolódik. Így vallják például első térítőjüknek a szírek az idősebb Jakab apostolt, az örmények Bertalan apostolt, a káldeusok és a malabárok Tamás apostolt, a koptok Márk evangélistát.

E kisebb keleti egyházak mind nemzeti egyházak, azaz: híveik általában egy-egy bizonyos nemzet tagjaiból tevődnek össze. Így például az örmény egyház örmény nemzetiségű hívekből áll; a szír egyház tagjai a mai Szíria területén élő asz-szír-utódok; a káldeus egyház tagjai a mai Irak és Irán területén élő perzsák; a malabár és malankár egyház tagjai a nyugat-indiai partvidéken élő hinduk; a maronita egyházé a mai Libanon területén élő phoeniciai utódok; a kopt egyházé a mai Egyiptom területén élő ó-egyiptomi utódok; az etióp egyházé az abesszinek. E nemzeti jelleg megnyilatkozik abban is, hogy mindezek az egyházak saját nemzeti nyelvüket tették liturgikus nyelvvé, mindegyikhez külön írást alakítva ki. Így az örmények liturgikus nyelve az örmény; a koptoké a kopt — ami nem más, mint az ó-egyiptomi nyelvnek legfiatalabb hajtása; az etióp egyház liturgikus nyelve a délnyugati sémi nyelvcsaládból származó ghe'ez; a szír, maronita és káldeus egyházaké a szír — annak az arám nyelvnek keleti ága, amelyet Krisztus idejében az akkora már holt nyelvvé vált héber helyett egész Palesztinában beszéltek, különböző nyelvjárásokban. S ha az örmény kivételével napjainkra mindezek a nyelvek holt nyelvekké váltak is, a nemzeti nyelv mint alapelv megmaradt mindeme liturgiákban, amelyekbe e népcsoportok mai népnyelve egyre erősebben kezd behatolni.

A nyelvi, s az ebben megnyilatkozó gondolkodásbeli különbségek nagymértékben hozzájárultak az V. század krisztológiai vitáinak kiéleződéséhez; a Bizánc-tól, s így egyben az akkor még vele egységet alkotó Rómától való sorozatos elszakadások fő oka azonban éppen e népcsoportok erős nemzeti öntudata volt, amely nem bírta elviselni az egyre nagyobb hatalomra törő bizánci püspököknek való alávetettséget. A keleti szíreknek is nevezett szír-káldok a 431-es efezusi zsinat által elítélt Nestorius-féle tanításhoz csatlakoztak, amely Krisztus emberi természetét hangsúlyozta, s ezért Szűz Máriától a „Theotokos” — „Istenszülő” — jelzőt elvitatta, s e nesztorianus tanítást vitték magukkal India nyugati partjaira, az általuk alapított malabár egyházhoz; két évtized múlva viszont, amikor a 451-es chalkedoni zsinat az ellenkező végtelenségben foglalt állást, a monofizita — Krisztus kizárólagosan isteni természetét valló — tanítást tették magukévá a Jakob Baradai püspökökről jakobitáknak is nevezett nyugati szírek, az örmények és a koptok, majd a koptok által megszervezett etióp és a szírek által megszervezett malankár egyházak is. A szíriai Szent Maron kolostor szerzetesei, s a szír keresztények köréjük gyülekezett csoportja, a „maroniták” a VII. sz. folyamán a monotheléta — Krisztus két természetét egybekapcsoló „egy akarat” elméletét valló eretnokséget tették magukévá, de rövid idő múlva szakítottak ezzel. A maronitákon és

az idők folyamán a fentebb felsorolt egyházakból kivált kisebb uniós csoportokon kívül tehát mindezek *szkizmatikus* (szakadár) egyházak, saját külön egyházfűikkel és hierarchiájukkal.

Az etióp egyház kivételével közös sorsa volt valamennyiüknek a szinte állandó *üldözöttség*. A pogány császárok és uralkodók után a szakadárságuk miatt ellenük fordult bizánci hatóságoktól kellett sokat szenvedniük, majd a VII. századtól kezdődő arab, s a XIV—XVI. századtól kezdődő török uralom alatt újból és újból felilangoló véres üldözéssorozatnak voltak kitéve egészen a legutolsó időkig — egyesek még napjainkban is. Ennek következtében *létszámuk igen lecsökkent*, (2) a megmaradtak közül pedig sokan a kivándorlásban kerestek menedéket, s jelenleg *szétszórtságban* élnek: részint a környező államokban, részint — ma már egyre nagyobb számban — Észak- és Dél-Amerikában is.

Az istentisztelet fő formái mindezekben az egyházakban — akárcsak a római-nagy vagy a bizánciban is — a szentmise és a zsolozsma (óra-imádság). E két imáforma szerkezeti elemei lényegében azonosak valamennyi régi eredetű keresztény egyházban; a mód azonban, ahogyan ezeket az elemeket alkalmazták: az imaszövegek megfogalmazása, sorrendje, a nép részvételének módja, szövegei, az egyházi ruhák, szokások — mind többé-kevésbé eltérnek egymástól a különböző egyházak gyakorlatában. Ezt a sajátos módot, az imák és szertartási cselekmények szabályos és előírt rendjét nevezik általában *ritusnak*; ezért mondhatjuk, hogy lényegében mindezeknek az egyházaknak saját külön ritusuk van — még ha egyes csoportok liturgiája közös alap-típusra vezethető is vissza.

E sokféle rítus a kialakuló kereszténységnek azt az ősi fázisát tükrözi, amelyben az istentisztelet formái még nem voltak rögzítve. A zsinagógákban megszokott istentiszteleti formákból és az Utolsó Vacsora eucharisztikus cselekményének fellelevenítéséből hamarosan kialakultak a szentmise főbb szerkezeti elemei, mint az olvasmányok, felajánlás, megemlékezés élőkről és holtakról, eucharisztikus ima, átváltoztatás, kenyérszégés, áldozás — mindezekben belül azonban tág tere volt az egyéni improvizációnak. Egy-egy nagyobb egyéniség szebb, költőibb megfogalmazását rendszerint átvette egy kisebb vagy nagyobb közösség, kezdte rendszeresen használni: s mire — a IV—V. századtól kezdve — rögzíteni kezdték az istentiszteleti szövegeket, akkorra már minden egyes egyházkerületnek megvoltak a maga saját szövegei, cselekmény-rendje, rítusa, amelyekhez az elszakadás után még inkább ragaszkodott s azt fejlesztette sajátos módon tovább.

A kezdeti sokszínűség emléke mutatkozik meg abban is, hogy a keleti rítusok mindegyike többféle miseszöveget használ mind a mai napig. A római egyház a II. vatikáni zsinat után tért vissza ehhez az ősi szokáshoz, így ma már abban is négy különböző szöveggel mondható a mise kánonja; a keleti egyházak azonban mindig is többféle kánont — illetve görögösen: anaphora — szöveget használtak, hagyományaik szerint mindegyiket egy vagy több nagy egyéniségtől származtatva. Így például a bizánci egyházban leggyakrabban Aranyszájú Szent János anaphorája használatos, bizonyos alkalmakkor Nagy Szent Vazulé, egyszerre Jakkab apostolé; a kopt egyház leggyakoribb miséje szintén Nagy Szent Vazulé (Basilios) nevéhez fűződik, bár lényegesen más, mint a hasonló nevű bizánci mise; nagy ünnepeken a koptok Szent Gergely (Gregorios), nagybőjti időben néha Szent Cyrill — illetve Szent Márk anaphoráját veszik elő; a jakobita szírek egyik anaphorája Szent János evangélista nevét viseli, egy másik Szent Jakabét, illetve a tizenkét apostolét; az etióp liturgikus könyvek 14-féle anaphorát tartalmaznak.

Mindezek az anaphorák — akárcsak az ezeket megelőző, bevezető és olvasmányokat tartalmazó részek — jóval hosszabbak, mint a nyugati egyházéi. A keleti ember szemlélődési hajlamának megfelelően, már a pusztá szövegek is hosszasan elidőznek egy-egy téma fölött; nem ritka az ismétlődés vagy visszatérés sem; az olvasmányok száma is nagyobb — a keleti szír misében például négy, a koptban öt olvasmány hangzik fel; a hosszabb időtartam egyik jelentős előidézője azonban az, hogy míg Nyugaton a pap imáinak legnagyobb részét a II. vatikáni zsinatig csendben végezte, azóta pedig, ha fennhangon is, de többnyire beszédhangon mondja, addig Keleten fennmaradt az az ősi, archaikus szokás, amely szerint minden ünnepélyes, szakrális szöveg természetesen *dallamos recitációban* hangzik fel. Lényegét tekintve ebbe a kategóriába tartozik a római egyház ünnepi miséiben felhangzó oráció- vagy lekcio-recitálás, vagy még inkább a Prefáció és a Pater noster ünnepi, énekelt előadása; a keleti ima-dallamok azonban ezeknél jóval díszitettebbek és szabadabban kezeltek.

Ez az „ének-beszéd”-nek is nevezett dallamos recitáció minden keleti kultúrában megtalálható, a zsinagóga gyakorlatában is megvolt, s fenn is maradt mind a mai napig. Egyes feltevések szerint ezt a gyakorlatot vették volna át a kezdeti keresztény egyházak is. Ha azonban alkalmunk van behatóbban tanulmányozni a különböző egyházak ima-dallamait, azt tapasztaljuk, hogy bizonyos közös vonások mellett — mint amilyen például a kötetlen ritmus, a díszített előadásmód, a gyakran nazális hangvétel vagy 3/4 hangközök használata — mégis minden egyes rítus liturgikus recitatívója sajátos külön arculatot mutat. Ez a jelenség pedig nem magyarázható másként, csak ha az első keresztény egyházak kialakulásakor minden egyes nép öntudatlanul is azokat a dallamformulákat használta a szakrális szövegek olvasásakor vagy mondásakor, amelyekhez saját népének hagyományai szert azelőtt is szokva volt.

Ha visszagondolunk arra, hogy az első századokban még az istentisztelet szövegeiben is mennyire szabad lehetősége volt az egyéni ihletnek, pillanatnyi változtatásoknak, nyilvánvalóvá lesz számunkra, hogy ez a szabadság még sokkal nagyobb lehetett a szövegeket hordozó hanglejtéseket, dallamfordulatokat illetően. A keleti népek szokása szerint ugyanis mindaz, amit hangosan, kiemelve mondanak, magától értetődően dallamossá válik — anélkül azonban, hogy ezt a műfajt „ének”-nek tekintenék. A keleti ember természetesnek tartja, hogy mindenfajta szakrális szöveg bizonyos dallamos hanglejtésben hangozzék fel, távol áll tőle azonban, hogy e hanglejtés dallamára külön figyeljen, azt elemezze, összehasonlítsa. Ezért, ha az első egyházakat megalapító vándor-apostolok ima- vagy felolvasó-dallama különbözők is az azon a területen lakóképtől, és minden valószínűség szerint nem akadályozta az új egyházak tagjait abban, hogy ők maguk ne a megszokott hanglejtésükkel, dallamfordulataikkal adják elő ugyanazokat a szent szövegeket. A közös hagyományban felnőtt tagok ezt adták tovább a következő nemzedékeknek — az elszakadás után pedig már külön gonddal és öntudattal ragaszkodtak saját szokásaikhoz mindenben. Joggal tételezhetjük fel tehát, hogy a különféle keleti rítusok különböző ima-dallamai többé-kevésbé azokat a dallamfordulatokat őrzik nemzedékről nemzedékre, amelyekkel az illető népek már a kereszténység felvétele előtt is éltek ünnepélyes, szakrális szövegeik mondásakor.

Még egy tanulságot kell levonnunk a keleti egyházak ima-dallamainak megismerése után: azt ugyanis, hogy mindannak, amit a liturgikus leírások vagy rubrikák szerint „fennszóval” vagy, „hangosan” mondanak, olvasnak, recitálnak, eredeti megszólalási formája a *dallamosság*. (3)

Ezzel kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy zenetudományi vonatkozásban a keleti rítusok, keleti liturgiák emlegetésekor elsősorban a szakadár egyházak liturgiáira gondolunk. Az az elzártság ugyanis, amelyben részben éppen szakadár-mivoltuk miatt éltek, lehetővé tette, hogy ősi szokásaikat hűségesen megőrizték; azok viszont, akik Rómával egyesültek, a hittételek elfogadásán túl a legtöbb esetben kénytelenek voltak liturgiájukon is változtatni. E változásokat csak szaporították az egyesült egyházakban működő nyugati származású papok, akik ha még oly buzgón törekedtek is megtanulni a fölvett rítusok szövegeit, cselekmény-rendszerét, a hagyományos éneklési mód átvételére a legtöbb esetben képtelenek voltak. Az ilyesmit általában nem is tartották fontosnak — inkább azon voltak, hogyan rövidíthetnék, egyszerűsíthetnék a nyugati temperamentum számára mindig túl hosszúnak tűnő keleti liturgiákat. Ez a fajta gondolkodásmód gyakran befolyásolta az egyesült egyházak bennszülött papságát is, különösen ha nyugati szemináriumokban nevelkedtek, nyugati ízléssel és dallamvilággal telítődve. Az ily módon létrehozott hibrid-, keverék-formákban természetesen találkozunk a Nyugatról átlplántált, beszédhangon előadott „fennhang”-gal is; tudnunk kell azonban, hogy ez az eredeti állapothoz képest a romlás jele.

Hasonló dallamosság jellemzi a pap imáit időről időre megszakító *akklamációkat* is. A keleti liturgiák általában jóval *dramatikusabb* jellegűek a nyugatinál. Igaz, hogy a II. vatikáni zsinat óta a római egyház e téren is közelebb került az ősi gyakorlathoz, a keletiek azonban még így is felülműlják. Egyrészt magának a közösségnek a részvétele is jóval intenzívebb bennük, másrészt a pap és a nép között közvetítő *diakónus* személyével hármas párbeszéd alakul ki, s így változatosabb. Ime például egy részlet a kopt mise Kónszekrációját megelőző Anamnéziséből: „*Pap*: ... Leszállott az Alvilágba a Kereszt által. — *Közösség*: Amen, hiszszük. — *Pap*: ... Meg fog jelenni, hogy megítélje az egész világot ... — *Közösség*: A Te irtalmad szerint, Urunk, ne a mi bűneink szerint. — *Pap*: Rendelte nekünk

ezt a nagy szentséget... — *Közösség*: Hisszük és bízunk benne. — *Pap*: Kenyeret vett az Ő szent, tiszta, makulátlan, áldott és életadó kezébe. — *Közösség*: Hisszük, hogy ez valóban így van, Amen. — *Pap*: Felnézett az égbe, Tehozzád, Isten, az Ő Atyjához és mindenek Urához. Hálát adott — *Diakónus*: Amen. — *Pap*: Megáldotta azt. — *Diakónus*: Amen. — *Pap*: Megszentelte azt, — *Diakónus*: Amen. — *Közösség*: Hisszük, valljuk és dicsőítjük!" És így megy végig, természetesen mindig énekelve, 3-4, nagyobb ünnepeken akár 5-6 órán keresztül is, mint egy monumentális zenedráma.

E dráma párbeszédei — a pap imái, az olvasmányok, a diakónus buzdításai, a közösség akklamációi — túlnyomórészt próza-szövegekben hangzanak fel; ezek mellett azonban a IV. századtól kezdve — főleg a szíriai Szent Ephrem hatására — a *strófikus himnuszalköltészet* is kezdett egyre jobban behatolni a keresztény egyházak istentiszteletébe — elsősorban a szolozsma ima-óráiba, kisebb mértékben a misébe is. Ez a rendkívül népszerűvé vált műfaj még erősebben szívta magába a népi-nemzeti jeleget minden egyes rítuson belül, mint a recitativikus formák. E himnuszok egy része *szillabikus* — azaz egy-egy szótagnak többnyire egy-egy dallamhang felel meg — és *kötött ritmusú*. Ritmusuk azonban nem időmértékes — tehát nem a hosszú és rövid szótagok váltakozásából jön létre —, mint a klasszikus görög vagy latin verselésben, hanem *hangsúlyos* — tehát a súlyos és súlytalan szótagok váltakozásából áll. A *szótagok száma nem kötött* ezekben az alkotásokban, kizárólag a hangsúlyoké: egy hangsúlyt hordozhat ugyanis egyetlen szótag is, de megelőzheti 2, 3, 4 súlytalan is, anélkül, hogy a ritmus vagy dallam lényege megváltoznék. Hasonló vonások jellemzik számos keleti nép népdalait is — joggal tételezhető fel tehát, hogy e strófikus himnuszok kialakulásában nagy szerepe volt az egyes népek népi dallamainak. Az összehasonlító zenetudományra vár az a feladat, hogy minden egyes rítuson belül feldolgozza s elemezze a teljes strófikus himnusz-anyagot egyfelől, az illető nép népi dallamait másfelől, s a két dallamanyag között az összehasonlítást elvégezze.

A keleti egyházak gyakorlatában azonban strófikus szövegek gyakran párosulnak *hosszú melizma-csoportokkal* ékesített dallamokkal is. Ezek előadásakor gyakori jelenség, hogy az énekesek a hosszú melizmákkal szétválasztott valódi szótagok közé *értelem nélküli pót-szótagokat* iktatnak. Ily pót-szótagok például a szíreknél: „ya-ye, yo, amma, mama, meme”; a káldeusoknál: „eia, eynga, eynge”; az örményeknél: „ua, eu, ya, ye”; a koptoknál az „i” vagy „e” hangzóval végződő szótagok esetében „ey, ye”, az „o” vagy „u” hangzóval végződő szótagok esetében „ou, uo” diphtongusok. Az ilyen betoldott szótagokkal énekel melizmatikus folyondárok néha percekig is eltartanak, a koptoknál akár 8 percig is! A zenetudomány e gyakorlatban azt az általános emberi igényt véli felfedezni, amely a szakrálishoz nem csupán az értelem útján, hanem a pusztán hangzásnak értelem alatti és értelem feletti erejével is kíván közeledni. Hasonló jelenségeket ismerünk az ókorból is: így például az ó-egyiptomi papok „hét magánhangzós himnuszait”, (5) a gnosztikus papiruszok „magánhangzós énekeit” (6) vagy az „á, i, yga” szótag-betoldásokkal ránk maradt manicheus himnusz-szövegeket. (7) Nyilvánvaló tehát, hogy ez esetben is egy igen régi hagyomány folyamatos fennmaradásáról van szó.

Hasonlóan archaikus jelenség mindeme rítusok keretében bizonyos *ütőhangszerek* használata. Jól ismert tény, hogy az egyházatyák általában elleneztek mindenfajta hangszer használatát az istentiszteleteken, pogány örökségnek tartva e szokást. Az ilyen értelmű, gyakran visszatérő állásfoglalások egyben kitűnő dokumentumok arra vonatkozóan, hogy az ősegyház egyes közösségeiben valóban szokásos volt bizonyos hangszerek használata; ebből az ősi gyakorlatból maradt fenn egyes ütőhangszerek liturgikus funkciója a hagyományörzőbb keleti rítusokban mind a mai napig.

Legarchaikusabb ebből a szempontból az *etióp* egyház liturgikus zenéje, amelyben gyakran hangzanak fel a „nagarit” és „kabaró” nevű üt- és nagydobok, a „qakel” nevű csengettyűs csörgők és a „tsnasin” vagy „dsanadset” nevű zörgők. Ez utóbbiakat, az ó-egyiptomi művészeti ábrázolásokból jól ismert *sistrumok* sajátos változatait, a papok rázzák liturgikus táncaik közben — mivelhogy az etiópoknál még a liturgikus tánc archaikus műfaja is fennmaradt.

Az ásatások tanúsága szerint a *koptok*nál is megvolt egy ideig a *sistrumok* liturgikus használata, az utóbbi évezredben azonban semmiféle említés sem esik róla. A XVII. században Egyiptomba látogató Vanseb nevű domonkos az alexandriai

egyházi írott tanulmányában említi kis csengők és kis kalapácsokkal ütogetett ébenfa-botocskák alkalmazását a kopt istentiszteletekben; (8) ezer évnél régebbi kopt kolostorokban pedig nagyméretű cintányérok találhatóak. Kopt liturgikus kéziratokban és nyomtatványokban néhány helyen kifejezetten szerepel az utasítás, hogy ezt vagy azt az éneket a nép ütőhangszer kíséretében énekelje — az arab nyelvű rubrikák szövegében azonban a hangszert jelölő „naqūs” kifejezés bármilyen idiophon hangszerre vonatkozhat. A mai gyakorlatban a kötött ritmusú dallamok nagy többségét cintányér- és triangulum-kísérettel adják elő. Nevük: „daff” és „trianto” („muthallis”). Mind a cintányér, mind a triangulum liturgikus használata szokásban volt az örményeknél is, előbbi „zinzgha” vagy „dzindzira”, utóbbi „yerangl” néven. Ezekon kívül használatosak még sok kis csengővel teleaggatott nagy liturgikus legyezők is — nevük „kishotz” — amelyek mozgatóskor sajátos sustorgó hangot adnak.

Hasonló jellegű csörgők és csengők használatát tapasztalhatjuk a szír és kál-deus liturgiákban is, utóbbiak a cintányérokat is kedvelik. Mindezek a jelenségek megérősítének bennünket abban a feltevésünkben, hogy a különböző ima-dallamok megismerése után alakult ki bennünk: hogy a keleti rítusok zenéje számos olyan elemet őriz, amely már a kereszténység felvétele előtt is jellemezte az illető rítushoz csatlakozó nép zenei világát. S minthogy a legtöbb esetben igen régi, nagy kultúrájú népről van szó — asszírok, perzsák, egyiptomiak —, joggal remélhetjük, hogy e rítusok zenéjével behatóbban megismerkedve egyben a régi nagy kultúrák zeneéletéről is teljesebb képet kaphatunk.

Ez a lehetőség voltaképpen csak most, a XX. században bontakozott ki. Egyrészt maga a zenei anyag nem volt hozzáférhető a zenetudomány számára, hiszen — bizonyos hanglejtés-jelzésektől eltekintve — nem álltak rendelkezésre régi dallamlejegyzések, mint a római és bizánci rítusok esetében; vagy ha történtek is ilyen próbálkozások, mint például az örmény és etióp rítusokban, ezek a mai napig sincsenek egyértelműen megfejtve. Mindezek a jelek nem arra valók ugyanis, hogy valaki ezekből ismerje meg egyik vagy másik dallamot, — inkább emlékeztető jelek azok számára, akik e dallamtípusokat amúgy is ismerik. E dallamok rendszer továbbadása formája ugyanis e keleti rítusokban mindmáig az élő szájhagyomány. Ennek az átadási módnak igen nagy előnye, hogy egyik nemzedék a másiktól nemcsak a dallam vonalát veszi át — amit írásban jól-rosszul rögzítenek —, hanem az előadásmód minden jellegzetességét: hangszínt, díszítéseket, tempót, agogikát. Mindezek valamennyire is megfelelő, pontos lejegyzése nem volt lehetséges a XX. századi hangrögzítő gépek: fonográf, gramophon, magnetophon feltalálása előtt, amelyekben a dallam minden kis részlete tetszés szerint ismételtető, sőt, lassítható s így jobban megfigyelhető.

E hangrögzítő gépek tették lehetővé a primitív és népi társadalmak szintén csak szájhagyományban fennmaradt dallamvilágának tudományos kutatását, az Ethnomuzikológia és az Összehasonlító Zenetudomány ágainak kialakulását. E tudományágak vizsgálatai során pedig nyilvánvalóvá lett, hogy a szájhagyomány dallamfenntartó ereje rendkívül nagy: évszázadokig, sőt évezredekig tarthat. (9)

Ennek az állításnak nem mond ellen, csak kiegészíti az a jól ismert megállapítás, hogy minden élő szájhagyomány jellegzetes stílusjegyei közé tartozik az állandó variálás. Ez azt jelenti, hogy általában egy dallam sem hangzik fel még kétszer sem teljesen azonos módon, még ugyanazon énekes előadásában sem. Ezért olvashatunk gyakran arról, hogy a keleti rítusok énekesei „szabadon improvizálnak”; s ezért kérdőjelezzik meg sokan a szájhagyomány hitelességét, mert azt gondolják, hogy ezek az „improvizálások” a szabadon csapongó fantázia szülöttei, s a dallamok teljes elváltoztatását eredményezik. Mindenki azonban, aki módszeres vizsgálódásokat folytat bármilyen élő szájhagyomány területén — legyen az egy mátrai falu dallamkincse vagy a kopt liturgikus ének gazdag világa —, megtapasztalja, hogy ez a hagyomány „a lényeg azonosságának és a megjelenési formák változatosságának dialektikus egységében” (10) jelenik meg. Ez azt jelenti, hogy a hagyományban igazán benne élők esetében nem beszélhetünk „szabad” improvizációkról: az énekest nagyon is „köti” egyfelől a jól ismert dallamváz, amelynek lényegét megőrzi akkor is, ha tudása, képességei, gyakorlottsága foka szerint igyekszik is azt minél jobban kidíszíteni, vagy többféle lehetséges megoldásban bemutatni; de „kötött” olyan értelemben is, hogy egy-egy dallamtípus többféle megoldási és díszítési lehetőségeit is a hagyományból merítette és azt viszi tovább. (11)

Mindezek alapján nem tartjuk túl merésznek azt a feltételezést, hogy e keleti rítusok dallamai és azok előadási módja igen régi zenekultúrák világába adhatnak betekintést. Fontos feladata ezért a mai zenetudománynak, hogy teljes ethnomuzikológiai felszereléssel és módszerekkel végezze el e rítusok teljes dallamanyagának feltárását, elemzését, rendszerezését, különböző stílusrétegeinek, ezek egymás közti összefüggéseinek és a helyi népzennél való kapcsolatainak megállapítását. Egy-két területen elkezdődtek már ilyen jellegű munkálatok, az anyag azonban óriási: sok munkás kézre és fejre volna szükség, hogy ezekben az izgalmas kérdésekben tisztábban láthassunk. Ez a fajta munka nem könnyű: történelmi, liturgikus és zenei stílustörténeti felkészültség mellett komoly ethnomuzikológiai tanulmányok és gyakorlat, valamint a keleti nyelvek és írások ismerete is szükséges hozzá. Mind e fáradozásokért azonban bőségesen kárpótol egy gazdag, sajátos zenei világ mélyebb megismerésének öröme.

Jegyzetek: (1). Magyarországon ugyan 1971 óta abban a kedvező helyzetben vagyunk, hogy egy kiváló szakmunka, Timkó Imre: **Keleti kereszténység, keleti egyházak** c. műve részletes ismertetést, teljes történeti áttekintést és gazdag bibliográfiát ad valamennyi keleti egyházzal — valószínű azonban, hogy e mű még távolról sem jutott el a nagyközönség széles rétegeihez. — (2). Pontos számadatokat nehéz közölni, mivel a hivatalos statisztikák rendszerint még a valóságosnál is csekélyebbnek igyekeznek feltüntetni a számukra nem kívánatos kisebbséget. Így pl. a monofizita koptok létszámát egy 1961-es hivatalos adat 2 és főt millióra becsülte; 1967-ben ugyanezek a koptok, saját statisztikájuk szerint, 7 millió lelket számláltak; az egyesült kopt egyház pedig mintegy 100 ezer tagot tart nyilván, az 1961-es hivatalos kétezres adat helyett. A többi egyházak adatai. Timkó Imre könyve szerint: a perzsiai nesztorianusoké 70 ezer, az egyesült káldeusoké 190 ezer, a malabároké 5 ezer; a jakobita szíreké 130 ezer, az egyesülteké 80 ezer, a malankároké 700 ezer, a maronitáké 850 ezer; a monofizita örményeké mintegy 4 és fél millió, az egyesülteké 100 ezer; a keresztény államban élő monofizita etiópoké 20 millió, az egyesülteké 60 ezer. — (3). Szükségesnek tartjuk ezt hangsúlyozni, mivel a nyugati művelődés körébe tartozók számára ez a jelenség általában nem eléggé ismeretes. Még a saját népünk hasonló jellegű gyakorlatát sem ismerjük eléggé pl. a mondókák, gyerekjátékok vagy siratók területén. Kodály Zoltán már 1951-ben figyelmeztetett arra, hogy „Van okunk hinni, még ha nem tudjuk is változatokkal bizonyítani, hogy a dallamtalanul közölt játékdalok nagyobb része dallammal járt, akkor is, ha a közlő szerint csak »mondják« (népünk az éneket is »mondja«).” (Magyar Népzene Tára I., XIX. o.) Azóta már számos változattal tudjuk bizonyítani Kodály meglátásának igazságát; s ahogyan a magyar nép „mondja” az éneket, úgy használják a különböző keleti egyházak a k'ria, qara c karos (héber, arab, örmény: olvasás, mondás) vagy ekfonésis (görög: fennhang) kifejezéseket az ének-beszéd jelölésére. — (4). 1. pl.: Edith Gerson-Kiwi: Der Sinn des Sinnlosen in der Interpolation sakraler Gesänge. Festschrift Walter Wiora, Bärenreiter-Kassel, 1967. 520—528. — (5). Pseudo-Demetrius Phalereus szerint, 1. Rhetores graeci, L. Spengel, 1856, III. 278. — (6). Az e témára vonatkozó irodalom összefoglalását l. Egon Wellesz: A History of Byzantine Hymnography, second edition, Oxford, 1961, 64—70. — (7). Egon Wellesz, i. m. 121. — (8). Vansleb J. M.: Histoire de l'Église d'Alexandrie (fondée par S. Marc) que nous appelons celle des Jacobites-Coptes d'Égypte) Écrite au Caire même, en 1672—1673. Paris, MDCLXXVII, 56—57. — (9). A magyar zenetudományban Bartók Béla, Kodály Zoltán és Szabolcsi Bence hívták fel a figyelmet a magyar népzene olyan dallamtípusaira, amelyek hasonlósága az ázsiai rokon- és volt szomszéd népek dalaival azt bizonyítja, hogy a magyarság több mint ezer éve él e dallamokkal. — (10). Borsai Ilona: Díszítés és variálás egy mátrai falu dalaiban. Ethnographia, 1959, 1—3, 269. — (11). E témáról részletesebben l. Borsai I.—Tóth M.: Variations Ornementales dans l'interprétation d'un hymne copte. Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungaricae 11, 1969, 91—105.

A MOGYORÓDI APÁTSÁG (1074—1481)

ALAPÍTÁS KÖRÜLI HELYZET. Csak a bencés rend letelepítése, illetve az apátság megalapítása után beszélhetünk arról, hogy Mogyoród — igazolható módon — település volt. Hogy ezt megelőzően lakott terület lett volna, arra nézve csak feltevéseink vannak. Egyik feltevés szerint lakhatták avarok, akik a törzsek és nemzetségek által meg nem szállt területen éltek. Mogyoródról viszont tudjuk, hogy Kurszán, Kartal, Ákos és Káta nemzetségek szállásbirtoka közötti, meg nem szállt határterületen feküdt. De lakhatták besenyők is, akik az utak védelmét biztosító régi földvárak körül telepedtek le. Ilyen besenyő-településre mutat — Mogyoródon kívül — a környékről még Valkó, Szentlászló, Besnyő, Pécel, Szada és Párdi-Palota (Rákospalota). Bármelyik feltevés bizonyul igaznak, tény, hogy az apátság alapítása új népelem betelepítését jelentette a régihez, mert a kor felfogása szerint birtokot és személyt egyformán lehetett adományozni. Az egész település pedig az apátság földesúri joghatósága alá került.

A törzsi és nemzetségi szállásbirtokok közötti határterületek birtoksértések és ebből folyó viták megelőzését szolgálták; Szent István intézkedésével pedig királyi birtokká váltak, amelyből később a hercegi birtokok egy része alakult ki. Feltehetjük, hogy Mogyoród is — miután határterületen feküdt, majd királyi tisztviselők kezelése alá került — később hercegi birtok lett és László saját birtokállományából adományozott, amikor az apátság anyagi alapjait vetette meg.

Az apátság alapítását — a Képes Krónika után — a legtöbb forráshely fogadalmi jellegűnek mondja, amely a mogyoródi csata győzelmes kimeneteléhez fűződött. Az alapítás azonban, fogadalmi jellegén kívül, sokkal inkább jól megfontolt intézkedésnek tűnik. Különösen ha figyelembe vesszük, hogy a közelben csak Vácott volt egyházi intézmény (püspöki székhely) és Budán mindössze egy kolostor. Mogyoródtól keletre viszont a közeli Galgamente és a távolabbi környék, egészen Szolnokig, Újvárig ez idő tájt gyérebben lakott, de mindinkább népesülő terület volt; csaknem valamennyi királyi birtok, és híjával minden olyan intézménynek, amely az új hit és az agrikultúra terjesztésének céljait szolgálta volna. Hasonló volt a helyzet a már említett Kartal, Ákos, Káta és Bicske nemzetségek szállásbirtokán is, amelynek tagjai atyafiai voltak Lászlónak, mert mindnyájan a fejedelmi törzshöz tartoztak. E tények felismerése döntően befolyásolhatta László herceget az apátság alapításában.

ANYAGI MEGALAPOZÁS ÉS ÉPÍTKEZÉS. Az apátság alapító levele — sajnos — hiányzik. Így nem ismerjük sem a falutelepülés és az adományozott birtok nagyságát, sem a betelepített szolgák, mesteremberek számát és egyéb fontosabb körülményt. Az apátság tizedfizető helyeit is egy jóval későbbi, 1403-ból származó oklevél sorolja fel. Eszerint tizedfizető helyek voltak közvetlen szomszédságban: Fót és Tarcsa; Tápió környékén: Süly, Ság, Bicske, Szent Vid, Barócz (mai Baracspusztá), Hartyán, Inárcs és Pótharasztja; északon pedig: Nórád és Szécsény (Nórád később elpusztult). Bonfini szerint az apátság — alapításakor — „nem közepes jövedelmű” volt („...proventus quoque non mediocres”).

Maga az építkezés — a mai Klastrom-hegyen — a csata után rövidesen megindult és pár év alatt be is fejeződött; szokásos módon a templomra, rendházra, szolgák részére kijelölt lakórészekre és a gazdasági épületekre terjedt ki. A templom román stílusban épült, amely a XI. század uralkodó építészeti stílusa volt. Emellett tanúskodik a plébánián őrzött egyetlen oszlopdíztörödédek is. Román stílusjellegét a tatárjárás okozta pusztítás helyreállítása után is megtartotta.

AZ APÁTSÁG KÜLFÖLDI KAPCSOLATA. Valamennyi külföldi kapcsolatra utaló okirat pápai eredetű; időrendben első s egyben az apátságról fennmaradt legrégibb okirat 1235-ből származik. Tartalma szerint — a váci püspök mellett — a mogyoródi apát kapott felhatalmazást II. Endre várkaplánjainak feloldozására, mert azok a király kiközösítése idején istentiszteletet végeztek. Jellemző ez az okirat az akkori közállapotra. Kétségtelen, hogy II. András alatt a pénzügyi és gazdasági helyzet leromlott, a király meggondolatlan birtokadományozásai folytán alapjaiban

A tanulmány jegyzetanyaga egy készülő, Mogyoródról szóló monográfiában fog megjelenni.

rendült meg a birtoklási rendszer; mégis a kiközösítés ténye — a közrend védelme címén — elsősorban a főurak kiváltságos jogait kívánta biztosítani, csakúgy, mint az aranybulla (1222), illetve az azt kiegészítő kiváltságlevél (1231). Erre a szerepére egyébként a kiváltságlevél záradéka utal is, amelyben a király maga és utódai nevében hozzájárul ahhoz, hogy a kiváltságok megsértése esetén az esztergomi érseknek hatalma legyen őt, illetve utódait a „kiközösítés bilincseibe verni”. Róbert esztergomi érsek — előzetes figyelmeztetés után — élt is ezzel a hatalmával.

A királyi birtokadományozás, mint kegyúri jog, a későbbiek során is igen sok birtokjogi vitának volt a forrása, egyházi és világi földesurak között egyaránt. Tudjuk, hogy a főbb egyházi javadalmak kinevezése, birtokba helyezése pápai jogkörbe tartozott (rezervációs jog), amely nem mindig esett egybe a királyi kegyúri jog gyakorlásával. De maguk a földesurak is állandó birtokperben álltak egymással, s közöttük gyakran — a feudalizmus módszereinek megfelelően — erőszakos, fegyveres birtokszerezésre került sor. Ezért a világi és egyházi földesurak birtokállományuk bármiféle csorbítása ellen egyformán birtokösszeírásra védekeztek, amelynek külön jelentősége volt akkor, ha királyi vagy pápai megerősítést nyert. A mogyoródi apátság birtokösszeírására 1403-ban érkezett meg a megerősítő pápai válasz, amely valójában Zsigmond birtokadományozása ellen irányult, aki már királlyá választásakor kiadott hitlevelében (1387) megszorításokat tett a pápai rezervációs jog gyakorlására nézve. Majd figyelmen kívül hagyta a pápai megerősítést is, és az apátság birtokaiból 1405-ben Fótot Kálnay Benedeknek, 1406-ban Hartyánt a váci püspöknek, 1407-ben pedig Pótharasztját a Haraszty családnak adományozta. Zsigmond később, kb. 10 év múlva elismerte a megerősítő bulla rendelkezéseit, de akkor már csak Fót került vissza az apátság birtokába.

Ez időből (1402) származik egy másik, pápai rezervációs joggal kapcsolatos oklevél is, amely szerint — az esztergomi érsek és a váci püspök mellett — a mogyoródi apát kapott őt évre szóló megbízást a Visegrád melletti bencés apátság javainak felügyeletére és képviselésére.

KÖLCSONÓS KAPCSOLAT AZ APÁTSÁGOK KÖZÖTT. A mogyoródi apátság 1335-37 táján — István nevű bitorló apátjának könnyelmű birtokkezelése és egyéb világias üzelmei révén — válságos anyagi helyzetbe került, amelyből kölcsön nyújtásával a garamszentbenedeki apátság segítette ki. A kölcsönt évi 6 aranyforint törlesztésével kellett visszafizetnie az 1342-ben Visegrádon megtartott nagykáptalan határozata szerint.

Anyagi válságát az apátság pár évtized alatt kiheverte. Erről tanúskodik az is, hogy 1366-ban a nagykáptalant Mogyoródon tartották meg, amelyen az ország valamennyi bencés apátsága küldöttekkel képviseltette magát. Így a Felvidékről: Zobor, Garamszentbenedek, Széplak, Tereske és Visegrád; Dunántúlról: Pannonhalma, Almád, Kapornak, Hahót, Földvár, Zelics-Szentlászló, Iván és Pécsvárad; Dráva-Száva közéről: Dombó és Garáb; Erdélyből pedig: Bizere, Bulcs és Kolozsmonostor. A nagykáptalan rendkormányzati és pénzügyi kérdésekben döntött oly módon, hogy a garábi apátot javadalmától megfosztotta s helyébe Miklós fia szerzetest nevezte ki; a bizerei monostort évi 6 aranyforint, a bulcsi apátságot pedig évi 10 aranyforint törlesztésére kötelezte a garamszentbenedeki apátság részére. Mind ebből az is kitűnik, hogy ez időben a garamszentbenedeki apátság — élén Szigfrid apáttal — anyagiakban és tekintélyben egyformán számottevő tényező volt, mert vállalkozott arra, hogy mintegy 400 aranyforint költséggel a válságba jutott apátságokat megsegítse. A nagykáptalan résztvevőinek számából pedig arra következtethetünk, hogy a mogyoródi kolostor tágas, nagy befogadó képességű építmény volt.

Egy másik oklevél tanúsága szerint ebben az időben az apátság perben állt a váci püspökséggel. Az óbudai prépostság ugyanis 1362-ben jelentette Nagy Lajos királynak, hogy parancsára a mogyoródi apátságot eltiltotta a „váci püspökség Szentjakab birtokának” használatától (mai Tölgyes-pusztá). A szövegezésből kitűnik, hogy a püspökség már birtokon belül volt. A birtokvesztésnek pedig azért kell komolyabb jelentőséget tulajdonítanunk, mert Szentjakab vámszedő hely volt, a Csehországba irányuló kereskedelmi útvonalon, a Budai Nagyút mentén (Alag-Szada-Mácsa vonalában). A kereskedelmi kapcsolat Károly Róbert és János cseh király 1336-ban megkötött szövetségén alapult.

Az apátságok között fennálló kapcsolatra kisebb jelentőségű oklevelek is utalnak; így Henrik mogyoródi apát 1391-ben a nagymultú zobori apátság élére került; alemániai Konrád, visegrádi apát pedig 1439-ben a mogyoródi apátság élére.

GYAKORLATI ISMERETEK TERJESZTÉSE. A bencés rend elsősorban a földművelés, gyümölcsös- és szőlőtelepítés, halastó-létesítés, malomépítés stb. gyakorlati ismereteire tanította a falu népét. Ennek igazolható nyomait megtaláljuk a mogyoródi apátságnál is. A budai káptalan 1291. évi bizonyáglevelé szerint az apátságnak a „Thusmal” dűlőben (a mai Csikvölgyi dűlő Fót felőli része) szőlőültetvénye volt. A szőlőművelést a kora-feudalizmusban igaerővel és telekkel nem rendelkező jobbágyság végezték, akik a telken ülő szántóvetőikkel együtt az őstermelők társadalmi rétegét képezték. Munkájuk mint szolgáltatás a földesúrral szemben fennálló kötelezettségük lerovását is jelentette. Később, a XIV—XV. században a szőlőművesek rétege a teleknélküli jobbágyság (zsellérség) társadalmi osztályába olvadt be. Egy másik társadalmi rétegről is tudunk, éspedig az uradalmi szolgálattevőkéről (tárnokok, kamarások, örök). V. István 1270. évi oklevele megengedi, hogy a mogyoródi örök ne füst, hanem telek után adózzanak. Az örökről tudunk kell, hogy feladatukat képezte az apát sátrának, lakásának őrzése, hadba kísérése, majd birtokügyekben való képviselése. Az engedélyezett telek utáni adózás pedig azért volt előnyösebb, mert egy telken már több jobbágycsalád ült, s így megoszlott köztük a teher. De egyben azt is igazolja, hogy már megindult a telekosztódás folyamata, amely végkifejlődésében a zsellérség társadalmi osztályát hozta létre.

A gyakorlati kultúrunka terén ugyancsak bencés kezdeményezésnek tekintetjük a halastó létesítését (a mai Mélygát táján), amelyről az 1523. évi határjárású jegyzőkönyv még megemlékezik. Persze, ekkor már igen elhanyagolt állapotban, inkább mocsár volt, mint halastó („piscina sive stagnum”). Nagyon valószínű, hogy a Mogyoródi patakra épített vízi malom is a bencések munkájának az emléke. A malomról ugyanis meglehetősen késői oklevél maradt fenn (1728. évi összeírás), de tudjuk, hogy annak létesítése a rend hagyományos gazdaságfejlesztő eszközeihez tartozott.

AZ APÁTSÁG BIRTOKÜGYI SZEREPLÉSE. A birtokügyi tevékenységnek akkor volt külön jelentősége, ha az apátság hiteles hely volt. A hiteles helyi jelleg pedig azzal járt, hogy a legkülönbözőbb birtokügyi kérdésekben (adásvétel, végrendelet, birtokcsere, egyezés, ajándékozás stb.) érvényes és kötelező erejű okmányt állíthat ki az érdekelt felek számára, a másolatok megőrzése mellett. Ilyen természetű oklevelekről a mogyoródi apátsággal kapcsolatosan nem tudunk; így azt sem állíthatjuk, hogy hiteles hely lett volna. De erre a munkájára szükség sem volt, ha meggondoljuk, hogy a közelben két hiteles hely is működött, a váci káptalan és az óbudai prépostság. Mindössze annyit mondhatunk, hogy legtöbbször szomszédosági alapon, egy-egy birtokügyi ténykedésnél közreműködött. Így: 1400-ban hivatalos minőségben jelen volt a kompolti plébánia birtokainak az ottani apátság javára történő bekebelezésénél, 1447-ben a Galga-mentén hatalmas birtokkal rendelkező és gyakran pereskedő Rozgonyi család birtokperében tanúként szerepelt Ulrich mogyoródi apát: s végül 1453-ban Gödöllő birtokának ugyancsak a Rozgonyi család javára történő bekebelezésénél az apátság Mogyoródi Jánossal képviseltette magát.

MEGSZÜNÉSÉNEK TÁRSADALMI ÉS GAZDASÁGI OKAI. Fennállásának utolsó évtizedeiben (1460—1481) az apátság vezetésében és gazdaságában visszaesés következett be, ami elsősorban az elhagyott jobbágytelkekkel függött össze. A telek-elhagyás Mogyoród környékére is kiterjedt, amint ezt az 1493-as összeírás is igazolja; eszerint Veresegyházán 23, Szadán 14, Gödöllőn pedig 19 volt az elhagyott telkek és pázsittelkek száma. A belső jobbágyvándorlás háttérében a közeli Tura állt, a már említett Rozgonyi-birtokok igazgatási központja; Tura ugyanis 1467-ben mezővárosi rangra emelkedett. A mezővárosokról pedig tudunk kell, hogy a jobbágyság részére szabad földhasználatot és szabad kereskedelmet jelentettek; a földesúri adót egy összegben, globálisan kellett fizetni, ami mindenképpen kedvezőbb helyzet volt az egyházi és világi földesúri jogviszonynál. **Ezért a jobbágyság jobb sorsa reményében — és élve szabad költözködési jogával — mindig szívesen menekült terhei elől egy-egy közeli mezővárosba.**

A mogyoródi apátság meggyöngyült gazdasági helyzetét látszik megerősíteni Mátyás király 1481-ből származó levele is, amelyben IV. Sixtus pápától az apátság javainak az óbudai prépostság birtokába való bekebelezését kérte, amelynek élén akkor Karai László prépost, a magyar könyvnyomtatás meghonosítója állt. A királyi levél indoklásában olyasmiről is szerepelt, hogy az apátság birtokainak évi jö-

vedelme mindössze 24 aranyat tesz ki, konventje nincs, sőt, bizonyos idő óta apát sem áll az élén. Tudjuk, hogy Mátyás levele eltúlozta az apátság helyzetét, éppen a sikeres pápai döntés érdekében; de valami zavar és fogyatékoság mégiscsak volt az apátság vezetésében, mert a maga létét sem igazolni, sem megvédeni nem tudta. A pápa válasza kedvező volt: „engedélyezve úgy, ahogy kéri” („concessum, ut petitur”).

Ezzel a tollvonással a mogyoródi apátság 400 éves fennállása véget ért. Különös, hogy ebből az időből egyetlen olyan oklevél sem maradt fenn, amely birtokállományának gyarapításával volna kapcsolatos; de annál több olyan, amely annak védelmével és csorbításával foglalkozik. Úgy látszik, hogy kora birtokszerző módszereinek inkább szenvedő alánya, mint cselekvő részese volt. Az apátságot — a későbbiek során — puszta címként adományozták és adományozzák ma is; mindössze ennyiben él történelmi emléke.

A KOLOSTOR TOVÁBBI SORSA. A török uralom alatt pap nélkül maradt és pusztulásnak indult. Pázmány Péter 1629-ben elkészített Sydónusának névjegyzékén Mogyoród még „vallásos helyként” szerepel; Pongrácz György 1675. évi jelentésében pedig mint „templomos” hely, nyilván a még használható régi apátsági építmények után. A kolostor romosodása azonban a török kiűzése után tovább tart. Erről egy 1725-ből való feljegyzés így emlékezik meg: „Hajdan itt apátság volt és kolostor, amelynek romjai a falun kívül, a dombtetőn még megvannak.” Majd eltűntek azok is; a faluban 1747-49 között új templom épült, amelynél beépítik a régi kolostor még felhasználható köveit. Így 1875-ben Rómer Flóris már romokat sem talált; csak a volt fundamentum fűvel benőtt árkait, mintegy negatív alaprajzát a hajdani építkezésnek. Egy esetleges ásatás — a magánépítkezések megindulása előtt — érdekes eredményekre vezetett volna.

TŰZ TAMÁS VERSE

Paul

*ez a világ sűrített sötétdőrű mint a
maszk nélkül kibuggyanó sóvár őszanyag
csupa sötéten kúszó húsos-ágú inda
tör utat félig leeresztett álmainkba
pillát borzongató özönlő sáskahad*

*míntha valami örökös nagy Luna Parkban
vajákos holdjárású törzsi szellemek
átrendezték volna a színt az ősi dallam
zsargonban szól már fojtott zivatarban
ahol az ajk s a vékony síp alig remeg*

*ebben a visszhangtalan dús színéjszakában
árnyak keresztezik a glóriás valót
átforrószodva úsznak égítetté váltan
az elrendelt örvényű lomha csillag-árban
kerek gyümölcsök fák halak szigetlakók*

*csak mint a tárgyak s szók hanyagul odavetve
a testek leplezettenül állnak bele
az ég alján derengő rögtönzött keretbe
mint balzsamittas pogány sugárzó ereklye
amin nem fog már ősz s a múlás istene*

KNER IMRE (1890 — 1944)

Gyomán, a poros, alföldi faluban telepedett le a múlt század közepén egy vándorló könyvvarus család leszármazottja, Kner Sámuel könyvkötő mester. Fia, Kner Izidor, aki szintén megtanulta apja mesterségét, mellékesen a könyvnyomtatást is elsajátította, s 1882-ben nyomdát alapított szülőfalujában, azon a helyen, „ahol — mint saját vallomásában mondja — ez a foglalkozás nemcsak hogy fellegős ábrándokra nem jogosított, de a megélhetés reményével sem kecsegtetett”. Az »Alapító«, ahogy őt nyomdász fia, Kner Imre nevezte, igen szegényes körülmények között kezdte el a munkát. Először a gyomai Wodianer árvaházban tett szert egy szobára, melyet néhány év múlva felcserélt szintén egyetlen helyiségből álló, azóta lebontott épületrésszel, „amelynek nagy szobája deszkafallal volt kétfelé választva; egyik fele szolgált az üzem helyiségéül, a másik fele az Alapító lakása volt”.

A századfordulón országos hírű lett a nyomda, tizenkét embert foglalkoztatott már, s alkalmazottai között volt a kitűnő szakember Angenfeld M. Miksa is, Kner Imrének — apja mellett — első mestere.

Kner Imre igen korán, még gyermekfejjel kezdte meg a műhelyben a munkát, majd a lipcsei tanulóiévek után (1904-5) egészen fiatalon vette át Kner Izidortól a nyomda vezetését. Keze alatt virágzott fel a cég, s lett 150 munkást foglalkoztató üzemmé, de ugyanakkor szellemi műhelyé is, a magyar tipográfiai hagyományt felelevenítő és folytatni kívánó officinává.

Kner Imre első önálló munkái a jellegzetes századfordulós stílus, az ún. szecesszió jegyében születtek, de annak higgadtabb, mértéktartóbb, a tipográfia rendszertől a szelleméhez méltóbb és a szélsőségeket elkerülő irányát képviselték. A tízes években munkái még egyszerűbbekké, dísztelenebbekké váltak, elméleti munkássága, szakírói tevékenysége ekkor bontakozott ki. A világháború éveiben egyre tudatosabban kezdte foglalkozni a tradíció kérdésével. Felismerte, hogy Morrisék mozgalma, bár felhívta a figyelmet a „mesterség”, a „művesség” tiszteletére, a tömegtermelés lebecsülése következtében zsákutcába jutott, a szecesszió és a múlt teljes tagadását hirdető más művészeti törekvések követése pedig nemzedékek által felhalmozott értékekről való lemondást jelent. A háború után — írja — „fájdalmasan kellett éreznünk egy folytonos, eleven, megszakíthatatlan tradíció hiányát... s kitűnt, hogy tegnap és holnap, múlt és jövő között nem lehet büntetlenül a kapcsolatot elszakítani”.

A kevesek számára hozzáférhető luxuskiadások helyett olcsóbb, szélesebb rétegek számára is elérhető igényes kiadványok megjelentetését érezte fontosnak. Ekkor kezdett kiadói tevékenységbe. Így született meg 1920. és 22. között a *Három csepke könyv*, válogatás régi magyar szövegekből, a tizenkét kötetes Kner Klasszikusok és a huszonnégy kötetes Monumenta Literarum a külföldi klasszikusok gondosan válogatott műveiből. E munkában segítőitársai Király György és Kozma Lajos voltak. „Feltétlenül szükség lenne arra, hogy a régi magyar irodalommal való kapcsolatot az olvasóközönség széles rétegeiben újra megteremtsük... Ez alkalmas volna többek között arra is, hogy a teljesen kiveszett minőségüket újra fejlessze... Azt hiszem tehát, hogy nagy fontosságú volna egy olyan gyűjteményes vállalat kiadása, amely a magyar klasszikusokat újra közel hozná az olvasóhoz...”

...nem luxuskiadásra gondolok, sem pedig olcsó tömegcikkre, hanem olyan nemes kiállítású könyvekre, amelyek már külsejükkel is kultúrát akarnak terjeszteni és a minőségüket fejleszteni...” — írta Kner Imre Király György irodalomtörténésznek, akit Balázs Béla tanácsára választott munkatársának a nagyszabású terv valóraaváltásához.

S Király válasza: „B. felszólításának annál is inkább örülök, mert régi vágyam és tervem teljesül...”

...Azt hiszem, hogy a mi közönségünk is elég érett már az ilyen irodalmi csemegékre... tudományos szempontból is valóságos szenzáció volna (ezt nyugodt lelkiismerettel mondhatom, mert saját kutatásaim is e téren mozognak) egy régi magyar mese- és novellagyűjtemény, melyben olyan fejezeteket tudnék főivenni

Bornemisszától, Szenczi Molnártól, Rozsnyaitól, Dugonicstól, melyek nemcsak hogy kiadatlanok eddig, de még tudományos irodalmunkban is ismeretlenek, amellet kultúrhistóriai szempontból a modern közönség érdeklődésére is nagymértékben számíthatnak.”

De nemcsak régi szövegek felfedezésével vagy újrafelfedezésével igyekeztek kapcsolódni a hagyományokhoz. Kozma Lajossal az Egyetemi Könyvtárban régi könyvek százait nézték át, hogy a formai hagyományt is feltámaszthassák. Ehhez jelentős segítséget nyújtott Kozmának a népművészettel való eleven kapcsolata is. Céljuk a szöveg és a tipográfiai stílus teljes egységének megteremtése volt, tehát az, hogy a könyv minden ízében a kultúra, a minőség hordozója legyen.

Sajnos, a háború utáni nehéz időkben a vállalkozás úgyszólván teljesen visszhang nélkül maradt. A nyomdának pedig sok-sok év kellett ahhoz, hogy kiheverje az óriási anyagi erőfeszítéseket. Hasonló nagyszabású program megvalósítására pedig az egyre súlyosbodó viszonyok között gondolni sem lehetett. De magas színvonalon előállított nyomdai termékei mindvégig az érték, a művészet megbecsülésére és szeretetére neveltek.

Kner Imre egész életében a magyar olvasóközönség és az irodalom kapcsolatát igyekezett szorosabbra vonni, és ebben a küzdelemben saját személye mindig háttérben maradt. Szenvedélyesen szerette hazáját, azt a hazát, mely őt soha nem fogadta be egészen, s amelyhez való ragaszkodása végül a halálát jelentette. Abban az időben, amikor még elkerülhette volna a közeledő tragédiát, így írt Buday Györgynek: „Feleségem is szegény, meg a gyerekek is, azon az állásponton vannak, amelyen én: nem tudunk és nem akarunk másutt élni... Azt, amit én Atyámmal építettem, nem lehet egyszerűen cserbenhagyni... Az egyetlen lehetséges dolog: csinálni addig, ameddig lehet, tűrni, ameddig lehet, s amikor már nem lehet, itt elpusztulni. Itt senki bennünket idegennek, beszivárgónak nem nevezhet. Másutt mindenütt igen.”

Ma, amikor a folyton változó művészeti törekvések és divatok versengve hirdetik teljes elszakadásukat a múlttól, ezeknek mintegy reakciójaként, reneszánszát éli szerte a világon a hagyományok feltámasztása, a népművészet és a nemzeti kultúra emlékekanyagainak gyűjtése, a törekvés értékeinek korunk művészetébe való beolvasztására. A szélsőségesen elszakadni kívánók és a hagyományt fetisizáló úttja egyaránt buktatókkal teli. A gyorsan változó jelenségek forgatagában eligazodni kívánóknak megbízható útravalót kínál Kner Imre megfontolt hagyományértelmezése: „A tradíció nem öncél előttünk. Nem akarunk belecsontosodni elért életformákba, nem akarunk a rohanva növe és gyorsan fejlődő élet elé gátakat emelni, hogy az elért eredményeket renyhén élvezők nyugodt emésztését biztosítva, a felfelé törő generációk előtt bástyázzuk el az utat. Mi a folytonosságot akarjuk. Azt akarjuk, hogy a múltban megszerzett erők ne vesszenek el, hanem szárnyat adjanak a mának újra és újra megállni olyan feladatok előtt, amelyeket már a múlt megoldott. Sok-sok generáció munkájának közös harcra való összefogását, a generációk szolidaritása érzésének felébresztését akarjuk.”

Irodalmunk és kultúrtörténetünk értékeit a ma számára is közvetlenebb közelbe hozó könyvnyomtató mester, Balázs Béla, Lesznai Anna, Lukács György, Fülep Lajos, Kozma Lajos, Radnóti Miklós, Kodály Zoltán, Móricz Zsigmond barátja és munkatársa, harminc évvel ezelőtt a fasizmus áldozata lett. Életműve, tanítása azonban nemzeti kultúránkat gazdagította. Mata János, a debreceni költő és grafikus barát a *Hármas kis tükör* oktató versét utánozva így mutatta be 1944-ben Gyomát:

*Békés Vármegyének vagyon sík határa,
Sebes s- gőz-vasúttal juthatsz ott Gyomára.
Hol is ha eddig hozott az vaspálya,
Typographiát látsz, melly világ tsudája,
Mellynek léte óta már nem olyan árva
Tótfalusi Miklós setét síri álma,
Mert itt vagyon immár és nem lett hiába
Magyar Officina Elzeviriana.*

N A P L Ó

KÖNYVEK KÖZÖTT

ELSŐ KÖTETES KÖLTŐK

„Ó, költő, tisztán élj te most, / mint a széljárta havasok / lakói és oly bűntelen, / mint jámbor, régi képeken / pöttömnyi gyermek Jézusok. / S oly keményen is, mint a sok / sebtől vérző nagy farkasok.” — a *Járkálj csak, halálraítélt* című Radnóti vers az egyik lehetséges huszadik századi költő-magartartás talán legpregnansabb megfogalmazása. A Radnóti jelezte költői példa, a tiszta, bűntelen élet irányába tájékozódik első kötetében* *Vasadi Péter* is. Nem fiatal költő. Nem útkereső. Nagyon is tudatos elképzelése van a költősorsról, idegeiben érzi azt a már-már nyomasztó felelősséget, amit az igazi költőnek kell éreznie. A szavak, az elmondandó súlya néha szinte a földre nyomasztja, de mindig felemelkedik, s halad tovább ezen a nem könnyű úton. Kötete címadó versében van egy árulkodó versszak, amelyben minden tudatos ars poeticánál többet mond el önmagáról és arról, milyennek látja és érzi a költészet hivatását:

Nincs itt hely lapulóknak, patkányfog elvásik a sziklán. Feneketlen kútba esik, ki repülni nehéz.

Kohó a figyelmünk.
Emlékezetünk hűstépd
fogain ott villog
a mennyei éhség.

Ennek a valóságosan értelmezett „mennyei éhség”-nek, ennek az egzisztenciálisan meg- és átélt hiányérzésnek a költője ő. Valóban a feneketlen kút fölött köröz, és érezni a versek anyagán, a torlódó képekből, a kihasználásokból, az egymásra fényképezett emlékekből, hogy minden sor megírása szenvedést jelent a számára. Mert tudatában van annak, hogy a nehezebb utat választotta. A „patkányfog elvásik a sziklán”, vagy egy közismertebb, s ugyanebből a gondolatkörből fakadó megfogalmazásban: „A langyosakat kiköpi az Úr”. Vasadi Péter nem langyos költő. Sosem lazítja fel a versereszékeit, nem enged fantáziája és képalakító tehetsége kísértéseinek. Újra és

újra nekirugaszkodik a holt anyagnak, hogy életre galvanizálja, s szüntelen erőfeszítéssel vívja harcát a szóval, hogy minél többet bízhatson rá abból a titkos üzenetből, amelyet csak ő hallott meg, s amelyet csak az igazi költők őriznek a szívük mélyén. Kiszolgáltatottan, de dacosan hirdette az emberi igazságosságot, vakon híve az emberség, a legnemesebb eszmények végső győzelmében, építik azt az emberi szemmel alig-alig látható csodálatos fény-hidat, mely a sötétségen is győzedelmeskedik, s amely a hiányokból kivezet abba a tartományba, ahol a „van” adja a dolgok végső értelmét:

Fáklyád nincs
tenyered üres
csak a sóvárgást hallod
csak a fák zuhanását

megmérsz, kiszabadítasz, lemetszel
szorongásod tájfunok magja
mégis az éjszaka kötőmbe közé
építed a fény kapuboltozatát
(Védőbeszéd)

A fiatal Pilinszky János annak idején így kezdte robbanó erejű első kötetét, a *Trapéz és korlátot*: „Te győzz le engem, éjszaka! / Sötétlen úszó és laza / hullámaidba lépek. Tűnődve bened görgetik / fakó szívüknek terheit / a hallgatag szegények.” Ugyanebben az éjszakában halad előre Vasadi Péter is: *Jónásaként cet-életemnek / araszolok előre / e húslabirintban...*

De tévedne az, aki azt hiszi, hogy az ő éjszakája reménytelen. Vagy hogy reménye vesztett az a tartás, ahogy a világhoz közelít. Még akkor is, amikor gyermekként panaszolja sebzettségét, amikor a hiány tudatában keresi a *van-t*, a szeretet és a megértés igazát hirdeti. Az elidegenedés költői gyakorlatával szembefordulva, konok következetességgel bízik a szeretetben, s ahogy Szent Pál, a maga módján, ő is annak himnuszait írja. Hogy ezek a himnuszok nem fénylenek? Hogy hiányzik belőlük az ünnepi zengés és a diadalének? Ez nyilván Vasadi Péter költői alkatából is következik. Mert alapjában véve, bármily nagy és nehéz kérdésekkel vívódik is, szemérmes, érzéseit leplező típus, akit ritkán érhetünk tetten, s épp ezért oly szépek és

*Vasadi Péter: Jelentés Babylonból (Szépirodalmi).

elgondolkodtatók azok a versei, melyek a megtalált társhoz — és ez a társ az ő költészetében voltaképp a szüntelen jelenlévő hiány egyik ellenpólusa, aki-be folyton bele lehet kapaszkodni, aki-ből erőt lehet méríteni, akitől szere-tetet és megértést remélhet — szől-nak, amelyben lírájának rejtett erei törnek a felszínre, csodálatosan tiszta vizet hozva magukkal.

Van a kötetben egy nyolcsoros vers, *Azóta* a címe. Az újabb lírának egyik legszebb teljesítménye, melyet érdemes egészében idéznünk:

Mezón felejtett farönk
vagy. Vágatlanul hevertéken
a szörnyű hajnal vagdosott
sugárnyi fejszefejjel.

Azóta kiszákkásodott
sebedbe — forogva, égve
fönnakadva — csak
hullanak a csillagok.

Az egzisztencialista árvaság minden, már-már sztereotípiává vált költői ele-me ott van ebben a nyolc sorban. Elő-djét és rokonát mégsem itt kereshetjük, hanem annál a költőnél, aki olyan ma-gától értetődő természetességgel írta le ezt a sort: „Hajnal suhint, forgács-fény röppen” — József Attilánál. Mert a fényről és a csillagokról beszélni költői közhely is lehetne. De ha valaki tapintható közelségbe kerül hozzájuk, akinek „kiszákkásodott sebébe” mintegy vigasztalásul hullnak, csak hullnak a mindenség hírnökei, az igazi lírikus.

József Attila és Radnóti Miklós. Az újabb magyar líra nem múló és el nem koptatható ösztönzői ők, akik felé tu-datatosan fordul a legtöbb pályáját kez-dő lírikus. Vasadi Péternél szó sincs tudatosságról. Ösztönös tehetséggel asz-szimilálja eredményeiket. József Attila a mindenséget ön maga mértékéül ál-lító szilárd etikáját éppen úgy, mint Radnóti oly sok változatban megírt tisztaságát, megingathatatlan erkölcsi tartását. S a magába olvasztott, a ma-ga nyelvéné gyúrt és szenvedett ha-gyományokat tovább is építi. Hiszen amit első pillanatban jellegzetesen bu-kolikus idillnek érzünk (*Tárt kapukon*), abban a versben is visszafénylenek az Öszösvetség nagy látomásai, Dávid ki-rály zsoltárai, s amit egzisztencializ-musnak hiszünk, az voltaképp a ke-

resztény ember természetes állapotának megfogalmazódása. Hiszen életünk és rendeltetésünk szerint szüntelenül a tö-kéletesség felé kellene törekednünk. S mennyire fájó, hogy annak rendszerint csak a hiányát érzékelhetjük!

De aki igazán életre tudja galvani-zálni a csendet, aki meghallja szíve és lelke titkos hangjait, az e hiányon túli bizonyosságról is hírt adhat. Ezt a meg-szenvedett és ezért nagyon igaz üze-netet véljük Vasadi Péter — hadd mondjuk ki végre örömmel: kitűnő — köteté legnagyobb erősségének. S ta-lán azért is ilyen teljes és ilyen hiteles ez a híradás, mert költője birto-kában van mindannak az eszköznek, ami a lírát igazán erőssé, tömörre te-heti, s amely még küzdelmeiben is megajándékozza a felszárnyalás tiszta örömeivel.

*

Szép és hiteles önvallomással kezdi első kötetét** *Tamás Menyhért*. Sem-mit sem kezdhet a benne felgyűlt sza-vakkal — írja ebben — „míg rende-zetlen bennem az ősi sor”. S ez az el-ső kötet nem más, mint számvetés, mint ennek az ősi sornak a megidézé-se. Tamás Menyhért magatartását és költészetét ezekben a versekben alap-vetően az emlékezés két aspektusa ha-tározza meg. Van, ami mozdulatlan emléke. Amit úgy hozott magával, a zsigereibe ivódva, a lelkébe rögzödvé. Ilyen például az a balladai, a dolgo-kat a végső csupaszságukban, a ma-guk egyszerűségében látó költői tehet-ség, mely elsősorban az erdélyi költé-szetet jellemzi. S innen az őszinteség-nek az a puritán gesztusa is, mely Tamás Menyhért kötetét annyira em-lékezetessé és ígéretessé teszi. S innen a csöndnek, a meditációnak az a tisz-tult öröme, melyet oly hitelesen fo-galmaz meg egyik négysorosában:

Hallgatok. Nincsen semmi titkom.
Az egyszerűség csöndje ez,
s az áttetsző őszinteség,
mely hűségével körbe vesz.

A természet a másik közege Tamás Menyhért költészetének. De nem a szí-nek vagy a képek kedvéért, s nem is azért, hogy ide meneküljön a világ elől. Nem modorosságból vállalja a fákkal való szövetséget. Itt találja meg

**Tamás Menyhért: Szövegségben a fákkal (Szépirodalmi).

azokat az ős-érzéseket, amelyek a legnemesebb eszmények példái. A természet csendje a lélek csendje az ő számára. S a fákkal szövetségben rátalál az emberi kapcsolatrendszerre is, arra a közre, amely alkalmasnak látszik feledtetni vele élete sok szenvedését és megpróbáltatását. Mert nem vitás: Tamás Menyhért költészete „prés alatt” született. Azok a nagyívű emlékező versek sejtetik velünk, milyen sok szenvedést tartogatott számára a gyermekkor máskor felhőtlen ege, s a nemzedéke sorsáról elmondott néhány szemérmes gondolatból is következtethetünk arra, ha gyermekfejjel élte is át, azért az ő számára is meghatározó tény a háború, a pusztítás, a megpróbáltatások pokla, amelyeket idegeiben őriz tovább. De ahogy a sötétbe zárt növények a fény felé tájékozódnak, Tamás Menyhért is kitört ebből az ihletkörből, s kialakította magában azt a képességet, hogy a halál mögül is fel tudja mutatni az életet. Kötete egyik legszebb verse, az édesapja emlékének szentelt *Kő-arc* mutatja talán legteltesebben ezt a — megszenvedett — képességét:

Kő-arc. Ez már a végső.
 Viaszt rak rá a csönd
 s néma emlékeimből
 halottí maszkot önt:
 ráncaiban időtlen
 a megállt mozdulat —
 megannyi konok ábra
 előire mutat.

A „hűség terhét cipelve” lépeget előre költői útján. Nem könnyű teher alatt roskadozik. S még nehezebbé teszi útját, hogy versalkotásában is hű marad a maga választotta modellhez. Nem lazul fel, semmit sem bíz a mellékes tényezőkre, hanem elkötelezett hittel keresi az igazság felé vezérlő ösvényt. Ezt az igazságot magában is hordja, de környezetét is megajándékozza sok csodálatos felismeréssel. A kettő, a költői én és a költői környezet olyan versalakító tényezővé válik, amely valószínűs erejűvé teszi a kötet legtöbb versét. Tamás Menyhért nem röstelli érzelmeit a világ elé tárni. Nem szégyelli sebeit — mert nem hazudott sebek. S nem hallgatja el örömét sem, mert az igazi öröm. A boldogságnak ritka perceiben szinte az egész mindenséggel azonosulni tud. A *Már minden nap* — mely egyik legszebb verse —

befejező képsorában olyan magától értetődő természetességgel helyezi bele önmagát a végtelenbe, vetíti érzelmeit a mindenségbe, ahogy a legigazibb tehetségek szokták:

Egymásra villanó szemüinktől
 robbanak föl a hajnalok,
 sugár-mosolyod záporában
 kitakart arcú ég vagyok.

Manapság, amikor a fiatal költők oly szívesen kalandoznak a neoavantgard általuk formátlannak és anarchisztikusnak vélt világában, amikor mind többen hangoztatják, hogy a „szöveget” kell a maga tisztaságában és érintetlenségében megőrizni, amikor mások a nihilből való kiutat a vershagyomány „tagadásával” vélik meglegelni, s egy olyan lírai modellt teremtenek, amelyben a legszárzabb, már-már kopár tényezőkből kellene az olvasónak elvonatkoztatnia azokat az eszményeket, melyekben a szerzők sem hisznek, Tamás Menyhért útja szinte anakronisztikus. Mert amit ő hirdet és vall, a hit, a hűség és a tisztaság eszménye e hangos modernnek számára nem korszerűek. De ha a magyar költészet legjobb hagyományaira figyelünk, nyilvánvaló, hogy Tamás Menyhért a legjobb úton indult el. Az „önvizsgálat naplójából” valók e nagyon jellemző gondolattörödékek:

Oldozom, elhagyom arcomról mindazt, ami másé,
 mindazt, amit más is nyűgként hord gyávaesendőn.

Sikerül-e végül
 egyszerűen,
 hasonlatok nélkül?!

Az önépítés mindig öncsonkítás is. És Tamás Menyhért is úgy építi a maga végső arcát, hogy le hagy mindent, amit feleslegesnek, álcának érez. A fákat azonban, e hűséges segítő társakat, s a természet csendjét még akkor sem szabad elhagynia, ha a későbbiekben látványosabb, színesebb világgal kecsegteti is a sors. Nem nehéz megjósolni ezt, hiszen a *Szövetségben a fákkal* igen színvonalas, értékes kötet, mely magában hordja a további emelkedés, a költői kiteljesedés ígérését.

SÍKI GÉZA

ZENEI JEGYZETEK

A NAGYHÉT EGYHÁZZENÉJÉBŐL

Schütz Lukács passiója a mester elhanyagolt művei közé tartozik. Ennek egyik oka talán az, hogy Bach sohasem zenésítette meg Lukács evangéliumából a szenvedéstörténetet, tehát a Schütz-mű a háttérbe szorult. Tardy László érdeme, hogy virágvasárnap a Mátvás templomban, hazánkban először, felhangzott ez a passió is.

A műfaj történetében lapozgatva, szembetűnő annak külön útja. Már az első keresztény századokban önálló fejezetként jelenik meg az egyházi zenében, később pedig mind a négy evangéliumi elbeszélés megszólal a templomokban előadás formájában, tehát dramatizálva. Kezdetben páp és diakónus énekelt a megfelelő szövegeket, a XII. századtól fogva más és más személy „jeleníti” meg Krisztust, az evangélistát és a mellékszereplőket. A zenei anyagot hosszú ideig a gregorián jelentette. Ez az ún. korál-passió jellegében akkor sem változott, amikor a turbákat kórus adta elő. A vokálpolyfónia korában a motetta-passió gazdagította a műfaj kifejező erejét (minden szövegrész többszólamú kórustételben hangzik fel). A kétféle forma Schütznél sajtóságosan keveredik, megőrizve az egyéni jeleget. Három passiójában (János, Máté, Lukács) hangszerek nem szerepelnek, a szólisták a kórus kíséret nélkül énekelnek. A gregorián-recitálásban föllelhetjük annak néhány fajtáját, de a művek legfőbb forrásai a „firenzei opera-monódia és a német dalkincs”. A turbák képszerűsége Schütz utolérhetetlen ábrázoló készségére vall. A „drámai átütőerő” (dramatische Schlagkraft), ahogyan Fritz Stein nevezi, a Lukács passióban különösen figyelemre méltó. A kórusok „lélegzése”, a hangfestés, a szólamok fénylő változatossága mindvégig jellemzői a műnek, ugyanakkor a turbákban tetten érhető a komponista öregkori szenvedélyessége is. Gyakran találkozunk madrigalizmusokkal, amelyek a mozgás ábrázolásától a szám-szimbolikáig, Lassustól Bach kantátáin, Mozart operáin át hivatva voltak a zenét emberivé, elevenné tenni, szolgálni a szó realizmusát, elkerülve így a középkori szerzők vokális muzsikájának szövegtől független „felsőbbrendűségét”.

Schütz alázata közismert: mélységes hittől mindig azt akarta zenéjével szol-

gálni, amit számára a bibliai szöveg sugallt, hiszen életművének summáját egyházzenei alkotásai jelentik. (Elég csak a *Symphoniae Sacrae*-t, a Dávid és Becker zsoltárokát vagy a *Cantiones Sacrae*-t említeni.)

A Mátvás templom énekkara a karnagy instrukciója alapján, aki figyelembe vette a schützi utasításokat és az élő zenét „követítette”, jól látta el feladatát, s a mű egyszerűségében rejlő nehézségeket is sikeresen oldotta meg, jóllehet ezúttal hangzásban elmaradt eddigi teljesítményeitől. Keönch Boldizsár az evangelista szerepében biztos pontja volt az előadói együttesnek, határozott intonálásával, kristálytisztá hangjával.

Egy kórus próbája az a capella előadás. A kulturált éneklésre való törekvés elsődleges szempont kell, hogy legyen templomi énekkaraink életében is, és ehhez kitűnő „gyakorlat” a kíséret nélküli ének. Többször elgondolkodtatt már: megéri-e, ha valamelyik templomi együttesünk erejét meghaladó művekkel birkózik, s ha török-szakad, előbb-utóbb műsorára tüzi: akár a liturgia keretében, akár egyházzenei áhitaton. Az ügybuzgalom minden esetben dicséretes, főleg ha arra irányul, hogy igazi remekműveket tartson „napirenden” az énekkar vezetője. De... S ezzel kapcsolatban hadd írjam le, amit nemrégiben egy zeneesztétikai könyvben olvastam. A szerző (nem egyházi ember!) nagyon bölcsen, templomi énekkarainknak szánja figyelmeltetését, valamelyik egyházzenei alkotásra utalva, hogy abban nem „történeti anyagot” kell látni, a „hangjegyek holt tömegét”, hanem élő muzsikát. Vajon nem válik-e történeti anyaggá egy-egy jelentős kompozíció, ha az egyházi karnagy csak a repertoár bővítésére gondol, még ha ügybuzgalomból is?

Zimányi István, a városmajori templom karnagya tisztában van ezzel a kérdéssel, és a legjobb úton halad, hogy kórusa valóban színvonalasan énekeljen. Erről már a nagyheti egyházzenei áhitaton is meggyőződünk. Először három motettát énekeltek, rendkívül kulturáltan. (Kevés énekkarunk dicsekedhet ezzel!) Obrecht XV. századi szerző nagy motettájának, az „O vos omnes”-nek felénk áhitatát a szólamok átört tisztaságában érzékeltük, abban a csodálatos áradásban, amelyben benne van az északi technika és a déli szimmetria. Victoria: „Popule meus”-a, Perti: „Inter vestibulum” című műve a szo-

kottnál talán lassúbb tempóban hangzott el (fiatal énekkarról van szó, a szólamok tiszta hangzására kell törekedni elsődlegesen!), mégis szerencsés volt abból a szempontból, hogy Victoria esetében a meditációs melankóliát, Pertinél pedig a barokk monumentalitást, a pátoszt éreztük hitelesen.

A lassú tempó azonban már nem engedhető meg Pergolesi Stabat Materé esetében. S itt megjegyezzük: a városmajoriak következő feladata, a tiszta szólamhangzás kialakítása után, hogy legyőzzék a félelmet: merjenek énekelni a tempó-előírásoknak megfelelően, nem feledkezve meg a dinamikai fokozásokról sem. (Jó alapozást kapnak, nem kell tehát attól tartaniuk, hogy a forték nem lesznek zenei értékek, s elcsúsznak a mindent kárpótolni akaró kulturálatlan hangos éneklésbe.)

A Stabat Mater stílárís felfogásába, az említett vontatottság következtében az a hiba csúszott be, amit gyakran tapasztalunk: túlságosan patetikussá vált. Tudjuk: Pergolesi a nápolyi opera stílusában alkotott, egy kicsit az utca nyelvén, de mindig őszintén. S hogy valóban imádkozott ez a fiatal zeneköltő, azt az őszinteséggel társult vallásos szöveg garantálja. Szépen sikerült a három, szigorúan ellenpontos tétel. (Stabat Mater, Fac ut ardeat, és a záró Amen.). Az „Eia mater” kezdetű rész túlságosan operai ízű, lírai alt áriát a szolista, Bogdány Anna inkább a dráma javára oldotta meg szerencsésen, s ebben segítette a zenekar árnyalt játéka. A „Quis est homo” duettja (Mohácsy Judit, Bogdány Anna), „Largo” jelzéssel, kiegyensúlyozottan, a magas hangokban is biztosan szólalt meg. (Kérvésbé mondhatjuk el ezt a harmadik rész elmaszatolt felső á-bé hangjainak esetében.) A zárófugát totális hangzásképpen hallottuk, s ezzel biztatást kapunk a tempógyorsítás sikeres megoldására a — jövőben.

A „Krisztus hét szava a kereszten” című Schütz mű valószínűleg 1645-ben íródott. A szereplők: Jézus, az evangélista, a két lator és a 4-5 szólamú kórus. A partitúrát forgatva szembetűnik, hogy az evangélista nincs „hangosztályhoz” kötve, szerepét olykor az énekkar veszi át. A misztikus kompozíció Introitus-át (ötszólamú korálfeldolgozás) gyászszimfónia követi, majd a hét szó következik lamentációs stílusban. A rendkívül egyszerű kisoratórium kifejezésteljességét — mint a passiókban is — az ábrázoló részek gaz-

dagítják. Nemes áhitata az emberi szenvedés legmélyebb megértését tanúsítja. A mindvégig visszatartott (leginkább Langsam jelzésű) részletek a kórus kóloratúrájának megfelelően valóban ezt a szenvedésből fakadó hitet sugallták, s talán csak azt kifogásolhatjuk, hogy a szólamok finom áttörései olykor egysíkú finomkodássá váltak, ezúttal a dinamika kárára. A szolista: Mohácsy Judit, Bogdány Anna, Keönch Boldizsár, Iglóy Károly, Blazsó Sándor összeszedetten, átélten és árnyaltan énekeltek. Az énekkar eddigi tudásának legjavát nyújtotta, a zenekar, a continuo (Bor János) pontosan kísért. Zimányi István Schütz műveinek alapos értője, s a későbbiekben az Auferstehinghistorie-t vagy legalább annak le rövidített változatát, a Húsvéti dialógus betanítását várjuk tőle.

AZ ÁLLAMI HANGVERSENYZENEKAR KONCERTJE

A tavaszi bérlet B-sorozatának ötödik hangversenyét Ferencsik János vezényelte. Közreműködött: Rudolf Kerer zongoraművész. A műsoron Beethoven Esz-dúr zongoraversenye, Kadosa Pál IV. szimfóniája és Debussy A tenger című műve szerepelt.

Beethoven versenyműve a zeneköltő talán legnagyobb méretű koncertdarabja. Kadenciát hiába keresünk benne, de ha jól megfigyeljük, a kompozíció tele van rögtönzésekkel, „többarcú tünényekkel”. Az 1809—10-ben keletkezett zongoraverseny (szomszédságában a híres Hárfanégyesnek, amely sorszene, himnusz és társaltan lebegés is egyben) időn kívül, a csillagok közé vezet, egy megfoghatatlan világba, amely mégis minden pillanatban a földre szegezi tekintetünket. Beethoven ábrándja kozmikus ábránd az éj égboltja alatt, misztikus megnyílás, amelyhez hasonló csak Rilkéé lehetett a prágai éjszakában. Nem csoda, ha annak idején a művet meg nem értés fogadta. Nem azért, mert Adagio-jának ringatózó dallamával megbékélést hirdet, hanem mert a Rondo „visszatér a földre”. Táncol, énekel a zeneszerző, örömeivel hírt ad látomásáról. Légiességről többé szó sincs, mert ez a tánc: paraszt-tánc. A mű szerzőjének egyik leglíraibb darabja. Ezért is jelentett élményt az előadás. Ferencsik János ugyanis valóban az érzelmi árnyaltságokra ügyelt, s a lágy tónusú zongora, Rudolf Kerer előadói alkata teljes összhangban teremtett a karmeste-

ri elképzeléssel. És viszont: Ferencsik János mindvégig kitűnően alkalmazkodott az előadóművészhez (karmestereink körében ez a szempont kevésbé ismert!), nem szolgálta, hanem a zene struktúrájából fakadó közösségi érzékkel. Csak így beszélhetünk magas színvonalú muzsikálásról. Arról lehet vitatkozni: helyes-e Beethoven még az utolsó tétel berobbanó parasztáncában is líraian „tetten érni”. Egy dolog azonban bizonyos: a csenden át kevésbé megszólaló „hegymászó dallam” akkor is azt a világgépet közvetíti, amely mindenkor a mester gyöngédségéből fakad, az Adagio-szerű belemerülésekből, a zene mélységeiből. Úgy vélem: Beethovennál végül is nincs határa a pianóknak, sem a forteknak. Rudolf Kerer virtuóz érzékenysége, nemes egyszerűsége, romantikusok érzelmi gazdagságából táplálkozó előadóművészete egyik figyelemre méltó megközelítése volt ennek a mélységnek.

Kadosa IV. szimfóniája vonósenekarra készült. A musica humana jegyeit viselő karakterisztikus mű (keletkezési dátuma: 1960) „gáyszene egy nagy ember emlékére” — Beethoven Eroica-ját idézi emlékezetünkbe. A klasszikus zenével való kapcsolatát az első tétel szonáta-formája el is árulja. S mint a beethoveni kompozícióban, ebben is zenei megfogalmazást nyer a teljes hősi, küzdelmes élet. A tétel szenvedélyes, kemény dallamvilága (a remekül játszó vonósok pontosan követték a harmesteri instrukciókat), könnyörtelen harmóniái, a hegedűk monoton zizegése, a Liszt Funerailles-ére emlékeztető szélesen úszó melódia tempós előadásban rajzolták meg annak a hatalmas zenei tablónak az ívét, amely a teljes tételt átfogja. A II. tételben a drámaiság fokozódott, a III. tételben, a szintézisben, az a belsőből fakadó, leszűrt szenvedély szólalt meg, amely a visszafojtott jajkiáltásokban is a gyötrelmek értelmét ragadja meg. Nem a stoikus belenyugvást, hanem a kiküzdött derút. Ferencsik János beérlett művészete jól közvetítette ezt a zenei gondolatot. Keze alatt a vonóskar énekelt és medített.

Ószinte érzelemvilágot tár fel Debussy műve, A tenger. A természetes bár, a világos kifejezés, a természet iránti vonzódás példája ez a „három szimfonikus vázlat”, amelyben a hullám és a szél játékán túl ott lobog az impresszionista hangmámor, a misztikus élmény, amely a lét értelmét zár-

ja magába. Ferencsik János interpretálásában a részletek kidolgozottsága gyönyörködtetett, a már-már jelzésszerűen belépő hangszerek finom regiszter-vonala. Hatalmába kerített az a mozdulatlan mozgás, amely a „vázlatok” legfőbb jellemzője. Az antik derű, a hellén örömhimnusz — a tenger himnusza — a legmélyebb emberi vallomássá vált azáltal, hogy a napfelkelte erőteljes színeinek kicsendítése hangulatilag is összefonódott a harmadik rész himnikus, harsogó zenéjével: a fény születése a folyton megújulni tudó derűvel. Dicséret illeti a zenekart az egyszerű, szép hangzásért, a fokozott figyelemért.

TÓTH SANDOR

*

(LEMEZFIGYELŐ) Aki rendszeresen figyelemmel kíséri a magyar zenei életet, észrevehette, hogy az utóbbi néhány esztendőben valóságos nemzedékváltásnak lehettünk tanúi. Már-már közhely a fiatal előadóművészekről szólni, hisz ezek a fiatalok ma zenei életünk lendítői, s kitűnő pedagógusaink jóvoltából ott toporog már mögöttük a következő nemzedék (gondolom, nem kis gondot okozva a hangversenyrendező szerveknek, amelyek meglehetősen nehezen adhatnak megfelelő alkalmat mindegyik művészeknek). Épp ezért újra és újra örömet és elismerést kelt a Magyar Hanglemezgyártó Vállalatnak az a törekvése, hogy mindegyik arra érdemes fiatalabb évfjártatú művészt bemutasson a nagyközönségnek.

Az újabb választékból ezúttal négy lemezre hívjuk fel olvasóink figyelmét.

Mozart Divertimentóit a Liszt Ferenc Kamarazenekar játssza Sándor Frigyes vezényletével. Ez a kitűnő együttes már régóta nagykorú és nélkülözhetetlen részese a hazai zenei életnek, s nagy része van a korszerű Bach-kultusz újrálendülésében. Mozart derűs és játszi divertimento-műfaja bizonyára közel is állt az együttes tagjainak lelkialkatához, így nem csoda, ha friss, mozgalmas, pergő ritmikájú előadásban tolmácsolják a műveket. Különösen ott-honosan adják elő a két korai, olasz jellegű alkotást, melynek az az előírása, hogy egyre fokozódó tempóban kell megszólaltatni a tételeket. Sándor Frigyes stílusismerete, precizitása kitűnő előadó teljesítményre sarkallta a zenekar tagjait. A lemezborítón érde-

mes lett volna feltüntetni a K. 247 számú Divertimento kitűnő kürtészlistájának nevét is (LPX 11605).

Szabó Csilla már több mint egy évtizede rendszeres és jeles szereplője a hazai hangversenyéletnek. Játékát elsősorban a férfias keménység, a ritmus szinte kérlelhetetlen pontossága jellemzi. Chopin-lemezének így hát természetesen az a legnagyobb értéke, hogy nem lírizálja el a műveket, nem válik érzelgőssé a poézise. Hogy ez volna az eszményi Chopin-kép, azon lehetne meditélni. Szabó Csilla megközelítéséből — hangsúlyozzuk: nem játékból! — hiányzik a szívárványos változatosság, az a sokoldalú szépség, melyről oly költői szavakat jegyzett fel naplójában Gide. Túl feszes vonásokkal rajzolta fel a portré vonalait, túl élesre keverte színeit. Így is hatásos portré ez, de az eredeti talán kicsit árnyaltabb és gazdagabb (LPX 11583).

Torma Gabriella robbanó tehetség a fiatalág minden rokonszenves vonásával, kiszámíthatatlanságával és a teljességre való törekvés nyugtalan vágyával. A romantika két óriásának, Lisztnek és Brahmsnak műveiből ad izelítőt. Persze ez a romantikának két különböző arculata. Lisztnél minden pon-

tosan körvonalazott, Brahmsnál a klasszicizmusra utaló jegyek is ködbe veszők, borongósak. Még a Paganini-variációk Beethovenre utaló sorozatában is felfedezni e titkos mélabút, a színekre vetülő árnyat. Mennyire más Liszt romantikája! A Csárdás macabre félelmetes ritmusú kvinthangzatai, majd az ebből határozatlanul felsejlő, utóbb éneklő főtémája nem visszamutat, hanem előre utal, egészen a huszadik századba, ahol majd egy olyan félelmetes dallam felel rá, mint Bartók Allegro barbaro-ja (LPX 11572).

Lantos István Schubert-lemeze is valószínűleg felfedezés. Ő is szerencsésen találkozik az alkathoz közel álló művekkel. Schubert zongoramuzsikája lágyabb, líraibb, a pillanat ihletének jobban engedő, mint Beethovené. Emitt a líra, amott a logika az uralkodó. S ezt a már-már rögtönzésnek ható, új és új dallamötleteket követő líraiságot kitűnően fogta meg a nagyon tehetséges művész, akinek még arra is volt ereje, hogy a Klavierstücköt, ezt a halálközépen fogant, a gyász hangjait is megzendítő alkotást hitelesen és teljesen tolmácsolja (LPX 11634).

(R. L.)

KÉPZŐMŰVÉSZET

BUDAPESTI ÉS VIDÉKI KIÁLLÍTÁSOK

Ez év tavaszán a Nemzeti Galéria kiállítást rendezett a modern magyar szobrászat egyik kiváló úttörőjének, Vedres Márknak (1870—1961) mintegy húsz gipsz-szobrából és közel negyven rajzából.

A tárlat szobrai Vedres 1925 és 1934 között Firenzében mintázta: szerette volna őket kőbe faragni, azonban élet-körülményeinek alakulása folytán erre nem került sor. A mester a 30-as évek derekán hazatért Magyarországra, nagyméretű gipsz-szobrai viszont Itáliában rekedtek, s hosszú ideig úgy tudtuk, hogy zömük elkallódott vagy megsemmisült. Az Arno 1966-os pusztító áradása azonban némi jót is hozott: a víz elvonulása után egy raktárhelyiségben gipsz-szobrokra bukkantak: Vedres Márk lappangó munkáira... Ezek a — mostanában hazakerült — szobrok alkotják a Galéria-beli tárlat gerincét.

Persze, nem voltak azért egészen ismeretlenek a hazai közönség számára Vedresnek ezek a művei, hiszen Rózsa Miklós 1938-ban — a Magyar Művészet című folyóiratban — már szólott a mesternek erről az alkotó periódusról, s a szép tanulmány mellett néhány reprodukciót is láthattunk. Heitler László — igen értékes — kis Vedres-monográfiája (1973) ugyancsak foglalkozott e kompozíciókkal, amelyek kivétel nélkül aktábrázolások, túlnyomórészt ülő, álló, támaszkodó, fekvő és lépő fiatal nők figurái, amelyekre némileg a kubista szobrászat tömörszerű, erősen szerkezetes formavilága nyomja rá a bélyegét... (Vedres azonban a kubizmusnak egy, a természetszerű ábrázolást nem elvető, Archipenko, Duchamp-Villon, Lipschitz vagy Henri Laurens következetes kubizmusánál sokkal mérsékeltebb, talán „kuboklasszicista”-nak nevezhető útját járta.)

A kiállításon szereplő firenzei gipsz-szobrok egyébként nem hatnak a szemlélőre a reveláció erejével. Vannak ugyan szép darabok közöttük („Kezét csípőjére tevő nő”, „Haját fogó női

akt", „Két nővér” stb.), de a szoborciklus — összességében — kissé egyhangú. Igaza van Vedres monográfiájának, Heitler Lászlónak, aki — elismerve e művek „biztos statikáját” és „nagyvonalú formálását” — úgy vélekedik, hogy a művész e korszakának alkotásai „nem mindig szerencsések”, minthogy a nőalakok „mozdulatai olykor keresettek”, más művek pedig „az üresség határán állanak”. A szobrok hatóerejét az is csökkenti, hogy azok nemes anyagban nem tudtak testet ölteni.

Mégis — hiányérzetünk ellenére — lépten-nyomon egy jelentős szobrász-egyéniség jelenlétét éreztük a kiállításon. Stróbl Alajossal, Zala Györggyel, ifj. Vastagh Györggyel, Horvay János-sal s a kor többi akadémikus szobrászával ellentétben Vedres tudta, hogy mi az igazi plasztika, s az ő (és Beck Ö. Fülöp) példamutatása nyomán született meg az európai rangú magyar szobrászművészet. Medgyessy Ferenc, Ferenczy Béni, Schönbauer Henrik, Bokros Birman Dezső számára Vedres Márk (és Beck Fülöp) készítette elő a talajt.

A finom papírra nyomott, gazdagon illusztrált katalógus oldalain Csap Erzsébet művészettörténésznek — a tárlat rendezőjének — és Kassák Lajosnak egy-egy írását, továbbá a mester életének és munkásságának bőséges dokumentációját találjuk. A katalógus Vedres Márk harminc rőtli-rajzának (aktok, fejek, táncoló, sportoló, dolgozó emberalakok) reprodukcióját is közli. Ezek a friss, spontán, élettől duzzadó lapok a művész grafikai nagyságát bizonyítják.

A nagykőrösi Arany János Művelődési Központ Czöbel Béla Kossuth-díjas festő huszonöt festményének bemutatásával avatta fel új kiállítóhelyiségét április elején. A képek — amelyeknek legtöbbször az elmúlt öt év folyamán, 1969 és 1974 között készült — pár hónappal ezelőtt jöttek haza Párizsból, ahol a Galerie Drouet tárlatán szerepeltek; a hazai művészetbarátok Nagykőrösön találkozhattak első ízben az idős mester e munkáival.

Czöbel témakörei évtizedek óta változatlanok: fiatal nők aktjai és portréi („Zöldkalapos Carola”, „Leány erdélyi blúzban”, „Mimi”, „Ülő akt”), egy-két póztalan férfiarckép („Feri”, „Barbarossa”), csendéletek („Cserepes virág”, „Eccetek”), a művész otthonának, munkaszobájának atmoszféráját

sugalló enteriőrök („Müterem”) és szentendrei tájképek („Kerti ház”, „Vörös pad”) alkotják a nagykőrösi tárlat anyagát.

A mester színskálája — harminc-negyven év előtti képeinek koloritjához képest — sokkal világosabb, a régi Czöbel-festmények kesernyős ízeit, groteszk deformációit, vaskos-súlyos formavilágát, az ecset heves, indultatos futamatát a művész temperamentumának lecsillapodása, finom és gyengéd (de nem ernyed) előadásmód váltotta fel. A *látszólag* pongyola kompozíciókban rend, törvényszerűség és összefogottság érvényesül, a lomposnak tűnő, sommásan felrakott színfoltok mögött sok mérlegelés, koncentrált szellemi tevékenység, biztos konstrukció rejlik.

Czöbel mester öregkori munkái — napjaink sok kiagyalt, mesterkéltné, meddő képzőművészeti produktumával ellentétben — teti vannak természetességgel, közvetlenséggel, a természet és az élet gazdag színjátéka iránti csodálattal, a dús vegetáció, a napsütötte tájak, a meghitt szobasarkok, a bársónyos szirmú virágcsokrok és a fiatal emberi arcok-testek ábrázolásába való boldog belefeledkezéssel.

A Kratochwill Ferencné által rendezett nagykőrösi tárlat méltó folytatása volt a korábbi Czöbel-kiállítások (Szentendre, 1966; Múcsarnok, 1971; Ernst múzeum, 1973) ünnepi sorozatának.

A kis *Helikon Galériában* márciusban kamarakiállítás nyílt Gross Arnold Munkácsy-díjas grafikusművész — nagyjából színes (azonban nem kézzel színezett, hanem színes festékekkel nyomott) — rézkarcaiból.

Gross eredetiségét, kortársaitól elütő szemléletét, munkáinak humorral, és iróniával átszőtt költészetét, nagy műgonddal, kivételes mesterségbeli készséggel megoldott lapjainak tündéri hangulatát, játékosságát, a művésznek a mese, a csoda iránti vonzalmát már grafikáinak címei is elárulják: „A búvész”, „Varázsfüvek, madarak”, „Napsugaras kert”, „Emlékek kertje”, „Örömműnep”, „Kaleidoszkóp”... A búvész maga Gross Arnold, aki emlékeinek, álmainak *napsugaras kertjét*, e kert *varázsfüveit, madarait* jeleníti meg szeméttelket gyönyörködtető, *örömműnepként* ható rézkarcaival, amelyeknek motívumai, szimbólumai, építőelemei oly változatosak, mint a gyermekkorunkban forgatott kaleidoszkóp-tölcsér sosem egyforma ábrái... A tárlat egyik

legnagyobb darabja a „Kondor Béla- emléklap”, amelynek attribútumai is (ifjú nők, légi szerkezetek, angyalok, fényképezőgép, macska) és a kompozíció egésze is hitelesen idézi fel az elhunyt barát művészi és emberi lényét.

A kiállítás — amelynek megrendezéséért *Kratochwill Ferencné* művészettörténészti ill. elismerés — azt tanúsította, hogy *Gross Arnold* érzékeny, poétikus világú, merőben egyéni hangon beszélő grafikus, akinek munkássága erőssége a mai magyar képzőművészetnek.

A középkorú festőnemzedékhez tartozó, a Balaton mellett élő *Udvardi Erzsébet* Munkácsy-díjas festő újabb

munkáival találkozhattunk nemrégiben a belvárosi *Csók István Galériában*. A művésznő jobbára tájképeket fest; ezeken az arany és az ezüst szín uralkodik. Virtuóz, dekoratív; artisztikus munkák ezek, sajnos azonban hiányzik belőlük a belső szükségszerűség, az átéltség, a meggyőző erő. A várakozásaink alatt maradó anyagból mindössze néhány festmény emelkedett ki: a „Badacsonytomaj”, a „Reggel” és „A halaknak prédikáló szent”, továbbá a „Tavaszi” című akvarell, amelyen *Udvardi Erzsébet*nek modorosságtól, felszínességtől mentesen sikerült formába öntenie a tó tükrén megcsillanó napsugarak látványa által keltett élményt.

D. I.

SZÍNHÁZI KRÓNKA

A MÚLT NYÁRON TÖRTÉNT (Nemzeti Színház)

Vampilov, aki a szovjet drámairodalom nagy reménysége volt, tragikus véget ért harmincötödik születése napja előestéjén. A Bajkál tavon motorcsónak szerencsétlenség áldozata lett. Valóban az emberélet útjának felén mondott búcsút evilági pályafutásának, pedig mint itáliai költőtársa, ő is éppen elmélyedőben volt az emberi bűnök és szenvedések sűrűjében. Nálunk most bemutatott színpadi műve — a fordító szerint — legjobb alkotása. Mi a küszködő, az emberi lét és boldogulás rejtélyeit megfejteni akaró, kutató elmét látjuk benne megtestesülni. Természetudóshoz hasonlóan mikroszkóp-lencse alá teszi egy kicsiny emberi közösség, egy tajga-telepítvényre vetődött nyolctíz főnyi ember életét, jellemét, tragikus töréseit, és minden színpadon értékesíthető, kipreparálásra érdemes vonásukat.

A módszer *Csehov* öröksége, de ő *Vampilov*hoz képest a nagyvilágot, vagy legalábbis a nagyvilágba vágyók csoportjait vetíti elénk mesteri csoportosításban. *Vampilov* világa sokkal kisméretűbb, de emberismerete már-már megközelíti mesterét. Kitűnő jellemformáló ereje van, úgy állítja színre alakjait, hogy bennük, még ha távoli tajgalakók is, egyszerre ismerősökre, hús-vér emberekre találunk. Világlátása meglehetősen komor, nem is lelünk alakjai között sorsában megnyugodott, vagy kicsit is boldog embert.

A vízcsöpp, amit oly gonddal, szeretettel és megértéssel elemez, egy tajgai teázó udvara, terasza és egyetlen életben bízó alakjának, a tizennyolc éves *Valentyina* nevű kiszolgálólányának a kertecskéje. Ő még építi álmainak parányi kertjét, néhány cserépnyi virágot egy kis filagóriaszzerű építményben, sajnos, előttünk láthatatlanul. De tudjuk, hogy ezeken a virágokon gázolnak át vakon és dühödten azok, akik az élettől már csak valami mohó, pillanatnyi kielégülést szeretnének, s minél pillanatnyibb ez a nem is kielégülés, csak önámítás, annál dühödtebbek és csalódottabbak.

A tajgai teázó vezetőnöje megpróbált asszony. Férje a világháborúban féllábát elvesztette, fogságba, majd internáló táborba került. Anna halottnak hitte, idegen férfitől szült gyereket, mire az igazi férj hazatérhetett. A férj, a féllábú ács vodkába fojtja minden bánatát és otromba szavakkal ócsárolja részegségében a fiát igazi anyaként szerető asszonyt. Az agyonédelgetett *Páska*, a fiú minduntalan otthagya munkahelyét és anyja teázójában lebzsel, huligánkodik és mint macska az egérre, les *Valentyinára*, hogy megkaparintsa.

Valentyina azonban a dolgot önmaga előtt is titkolva, *Samanov* vizsgálóbíróba szerelmes, aki furcsa módon került a tajgába. Valami gázolási ügyben nem tudta igazát bizonyítani a bíróság előtt, s ezért szép feleségét és a várost is odahagyva, megtört emberként a tajga levegőjét szennyezi kihívó cinizmusával. Életpárja is akadna a tajgai elvált

asszony patikusnőben, de Samanov nem akarja magát lekötni, csak futó pásztorórákra ereszkedik le az érte rajongó nőhöz.

Szerepel még a darabban egy öreg vadász, Jeremejev, aki ötven évig dolgozott a tajga földmérnökeivel, de naivságában sohasem kért írást munkahelyeiről, és most dokumentum nélkül hiába futkos nyugdíja után. Ez annál tragikusabb számára, mert a felesége is meghalt és a vadászatást öreg csontjai már nem bírják. Éhenhalásra van ítélve. A teázónak van még egy zsémbes, ötvenéves agglegény látogatója is, Mecsetkin. Ez a tél dere elől meleg fészekbe akar menekülni, és miután minden vállalkozó szelleműb leány a városba ment dolgozni, Valentyinát kéri meg komikus esetlenséggel, de kinevettetés az osztályrésze. Pedig Valentyina apja, a meglehetősen élettelenre formázott Pomigaljev is azt tanácsolja, hogy más férfi híján menjen csak a lánya hozzá a rangot és megbecsülést biztosító idős férfihez.

Valentyina rejtett szerelme lassan megéri a nőbűvölő vizsgálobíró is, úgyhogy az levélben találkozára hívja a szerelmi dolgokban oly járatlan kislányt. Az éber patikusnő azonban elcseni a levelet, Valentyina hiába vár zárás után hírt Samanov felől, aki cinizmusból azt sejteti Páskával, hogy a lány már az övé volt. A dühödtt Páska előbb le akarja löni vetélytársát, de mikor fegyvere csütörtököt mond, más bosszúra szánja magát. A Samanov ígéretében csalódott Valentyinát a szomszéd faluba csábítja egy kis tánc ürügye alatt, de útközben brutálisan magáévá teszi a bikaerős huligán ellen védekezni sem tudó leányt. Valentyinának tehát nemcsak kertecskéjén gázolnak kereszttül, hanem az életén, az ártatlanságán is. És ekkor benne is fölébred az öntudatosság dacos ellenállása. Ráébred, hogy egyik férfihez sem kötheti életét. Elindul a maga útján most már látóbb szemmél ugyan, de az emberekben való hitét mégsem adja föl, mert lehetetlennek tartja, hogy ne lehetne jobbá tenni a világot.

Ez a „lírai játéknak” nevezett színmű tehát inkább sötét életkép Gorkij modorában. Nagy vesztesége a szovjet irodalomnak, hogy Vampilov minden alak- és atmoszférateremtő ereje birtokában sem jutott el hirtelen halála miatt a drámaszerkesztés magasiskolájáig. Bizonyára erre is megérett volna tehetsége, ha időt kap rá a sorstól. Így

színpadi játékában igazi drámaíróra valló feszültségek mellett üresjáratok is találhatóak, és a telitalálatos alakformálás révén sem tudja eléggé kihasználni alakjai tragikus egymásnak feszülésével a kínálkozó drámai ütközések lehetőségét. Mindent a tajga sajátos levegőjének pompás érzetetésére tesz föl, s akik ebben a légkörben sohasem fordultak meg, azoknál a mű mélabús lírájából is sok minden elvész.

A rendezés, a díszletezés és a jelmezek sem szolgálták eléggé a mű értékeit. Csányi Árpád díszlete valóságos rébusz. A teaház valamiféle mélyedésben fekszik, ahová az utca szintjéről egyenesen az első emeleti szálloda részébe lehet jutni a gerendákból ácsolt teázónak. A tajgával nem ismerős magyar nézőnek tehát azt kell föltételeznie, hogy ezen a jeges, fagyos vidéken ilyen földbástyák közé építik a talajba mélyített faházakat, hogy az időjárás viharaitól télidőben jobban megóvják a szálloda és a teázó vendégeit. A láthatatlan virágoskert viszont egy filagóriaszerű kerti építmény tetejére kerül, hogy a szállodába és az udvarra törekvők a fakerítéses virágokat legázolhassák, amiket Valentyina aztán újra meg újra „rendbehoz”. De hát rendbe lehet-e hozni egy legázolt virágot, vagy virágoskertet, még ha csak néhány cserépnyi virágról esik is szó? (Sajnos, rejtély marad, mi van a rőfnyí magas fakerítés tömör falai mögött, cserepesvirágok vagy földbeültetettek?) Valentyina a darab végén egy ölnyi virággal emelkedik ki az ólszerű virágoskert deszkafalai közül. De tegyük föl, hogy a gödörbe épült teázó udvarán azért van a tetőn a virágoskert, hogy a talajmenti fagyoktól megóvják a zsenge növényeket. Akkor is ésszerűbb színpadi megoldást kellett volna keresni ennek a kacsalábon forgó virágaradicsomnak az érzékeltetésére.

Vágó Nelly lemondott arról, hogy folklór-érdekességű jelmezeket adjon a szereplőkre. Ha meggondoljuk, hogy általános emberi dolgokról lévén szó amúgy is, járhatnak a szibíriások is olyan ruhákban, amelyeket ma az egzotikus vidékek kivételével világszerte viselnek. Azért valami tipikusnak is vehető volna szereplői ruhatarába.

Nagy András rendezésének fő hibája, hogy ezt a díszletet elfogadta és bilincseibe verve próbálta színpadképessé tenni, hogy némi esztétikumot (éppen a lírai hangulat fölbresztésének igényét szolgálva) nyújthasson a nézőknek.

Nemrég Csehov Ivanovjának kertjét ormótlanították el ugyanezen a színpadon egy viztoronyszerű, több méteres átmérőjű tölgyfával, amiből a villámgyors színváltozás érdekében egy szalognaritra bűjt elő. Kísérletezni kísérletezhet bármelyik színház arra való darabokkal, de fájó sebünk marad, hogy éppen az Ivanovot és Vampilov nagyobb esztétikai gondosságot igénylő művét használták erre, a darabok stílusához cseppet sem illő diszletezéssel.

Gyorgacsev, a féllábú ács szerepében Sinkovits Imre nyújtotta a legemlékezetesebb alakítást. Meg sem kellett szólalnia, hogy érezzük rajta a háborút, hadifogságot járt frontkatonát, aki rokantságában már csak páriaéletet él erélyes felesége mellett. Pápai Erzszi belső erőt sugárzóan öntötte formába ezt a csak a fia ajnározásában hibázatható, dolgozó asszonyt. Szép szövegmondása is öröm volt a fülnek. Páskát, a garázda, elnevelt fiatal vagányt Maróti Gábor robusztus erővel jelenítette meg, ha fiatalos hevét nem is tudta mindig kellő visszafojtottságba kényszeríteni. Az emberi szenvedések galériájában a kelleténél harsányabb volt, s helyenként elfeledtette velünk, hogy ő is kínló ember.

Bodnár Erika második „Egérke”-szerepében kellő szordinóval tudta a lírai

játék légkörét érzékeltetni. A rendezés dolga lett volna annak kibontása, miként válik a tétova árnyalakból az a nő, akiért két férfi teszi ki életét a halálnak. Valentyna apjának passzív szerepében Raksányi Gellért a töle megszokott színvonalon, jól szolgálta az együttest. Sinkó Lászlónak elhitük a cinikus nőhódítót, de önszáműzetése egy nem túl nagy hivatali csalódás miatt nehezen vált elhíhetové. Moór Mariann fiatalon elvált, de élni vágyó Zinája tökéletesen fedte a vidékre vetődött, hányódó asszonyok életsóvárságát. Intrikus cselekedeteit is a levélopás esetében gondos lélektannal készítette elő. Tyll Attila a besavanyodott agglegény kérő félig komikus, félig tragikus alakját kellő színpadi ökonómiaival hozta elének. Sinkovits mellett a legemlékezetesebb karakter-alakítással a tajgából a nyugdíja után kódorgó Jeremejev, az öreg vadász szerepében Versényi László tette emlékezetese a kissé hibrid elemekből, kevés rendezői érzékenységgel összetett előadást. Szánandósága cseppet sem volt színpadi csinálmány. Mintha, valóban a tajga föld alá búvó, fagyos kunyhóverméből lépett volna a színre. Talán még Tiborcot is el fogja játszani egyszer.

POSSONYI LÁSZLÓ

FILMEK VILÁGÁBÓL

AZ IMÁDSÁG MÁR NEM ELÉG Chilei film

„Azt gondoljátok, azért jöttem, hogy békét hozzak a földre? Mondom nektek: Nem azt, hanem ellenkezést. Ezen túl, ha öten lesznek egy házban, megoszlanak egymást közt: három kettő ellen és kettő három ellen. Szembeszáll az atya fiával és a fiú atyjával, az anya lányával és a leány anyjával, az anyós menyével és a meny anyósával.” Némelyek értetlenül állnak Lukács evangéliumának e sorai előtt, úgy vélik, ellentmondásban van Jézus többi kijelentésével. De ha megnézzük, hogy az idézett szavak hol, milyen körülmények között hangzottak el, ha egybevetik a megelőző szövegrészekkel, tüstént világossá válik minden. Lukács ugyanis azt írja: „egy farizeus meghívta, hogy étkezzék nála. El is ment és asztalhoz ült. Mikor a farizeus látta,

hogy étkezés előtt nem mosdott meg, megütközött.” Jézus azonban válaszol. És itt következnek a farizeusokra és törvénytudókra kiáltott kemény átkok: „Jaj nektek, farizeusok...”; „Jaj nektek, törvénytudók...” Itt következnek a tanítványokhoz szóló intelmek, hogy ne féljenek az üldözéstől; a példabeszéd: a kapzsiság ellen; az éber szolgálókról meg a hűtlenekről, vagyis a szeretet tanúságtevőinek és a szeretet vámszedőinek ellentétéről. Ez az az ellenkezés, amit Jézus hozott. Így érti „Az imádság már nem elég” című chilei filmben Jaime atya is, amikor felolvassa hívei, a munkások előtt.

Ki ez a Jaime atya? Katolikus pap, egy valparaisói plébánia fiatal káplánja. Egy azok közül, akiknek Aldo Francia, a forгатókönyvíró és rendező e filmjét ajánlotta: „Keresztény barátaimnak, mert igazi keresztények voltak”. Jaime atya az evangélium szerint akart élni a hagyományos társadalmi környezetben, de lépésről lépésre bizonyo-

sodott meg arról, hogy ez a hagyományos társadalmi környezet hazug, emberellenes, megérett a pusztulásra. Amióta Jézus jajt kiáltott a farizeusokra és törvénytudóokra, kétezer év telt el. És a kereszt drámája még mindig tart: a szeretet tanúságtevőinek és a szeretet vámszedőinek útjai éppoly véresen metszik egymást, mint a keresztfa ágai a keresztfa törzsét. A vér pedig ma is ugyanaz: az Emberfiának vére. Milyen világ vette Jaime atyát? A luxusnegyed és benne a hájójáros pazar villája, ahol a tulajdonos csekkel és szemforgató alamizsnálkodással vélte csitíthatni nem is túlságosan háborgó lelkiismeretét. Ebben a bankjegyekkel kibélelt világban madzagon suhantak az angyalok, a betlehem-i istálló nyomorúsága kisjézuskás életképpé bájolódtott, a gyermek háromkirályokon és pásztorokon zörgött-susogott a papírmaskara (és ugyanezekkel a gyermekekkel a hagyományos iskola hagyományos hittanóráin kórusban „magoltatta be” a plébános a tizparancsolatot, amiből vajmi keveset értettek!). A luxusnegyed körül pedig ott sötétlett a szemétdűzűt árasztó, ragályt terjesztő nyomortelep a szervezkedő munkásokkal, hogy jobb életük legyen, tüntetésekkel és sztrájkokkal, rendőrterrorral, munkásverésekkel, razziákkal, elhurcolásokkal és sortűzökkel. Jaime atya megismerte ezt a világot és sorsközösséget vállalt annak szegényeivel. Rádöbrent — amit a filmen ki is mond —: „Nem biztos, hogy Isten háza mindig ott van, ahová építették.” („Isten országa köztetek van” — mondta Jézus.) A kizsákmányolással kiegészítő szeretet: hazugság. P. Gustavo Guttiérrez „Teológia és felszabadulás” című könyvében azt írja, hogy az anyagi szegénység, amelyet a Biblia undorító-nak bélyegez, soha nem lehet keresztény ideál. A helyesen — evangéliumian — értelmezett szegénység: a lelki szegénység, ez az igazi keresztényi szegénység-eszmény, ami gyakorlatilag a szegényekkel vállalt szolidaritást, a kizsákmányolással szembeni harcot, a kapitalista-feudalista körülmények között a „hic et nunc” aktív forradalmi magatartást jelenti. Erre az útra lépett Jaime atya, amikor kápolnákat létesített a nyomornegyedben, hogy ezentúl ne csak „kilátogasson” a munkások közé, hanem közöttük is éljen. Mintha az Utolsó Vacsora termében volnánk, amikor az egyszerű oltárnál — dísztelen faasztalnál — misézve ki-

osztja híveinek a kenyeret meg a bort. És mennyire igazak és hitelesek a hívekből hangosan fölszakadó könyörgések a családjukért, a gyermekükért, egészségért és munkáért. Jaime atya nem szakít a hittételekkel és az imádsággal (ahogyan azt például a Magyar Nemzet kritikusa tévesen értelmezi), hanem *korszerűen* éli azokat. Nincs egyetlen szava, egyetlen gesztusa sem, amellyel megtagadná hitét. Látjuk, amint döntő elhatározása előtt imádkozik. Problémáival először plébánosához, majd a püspökhöz fordul. Ennek a püspöknek akkor — a 70-es évek Chiléjében vagyunk, a Népi Egységfront győzelmét megelőző időkben — még nincs elég valóságérzéke: XIII. Leo pápára hivatkozik, óv a „türelmetlenségtől” (és a döbbenetes nyomor közepette a bikini fürdőruhák és miniszoknyák ellen olvastat föl körlevelet a templomban). De ez nem „az” egyház arca, csupán *egyik* arca. Ugyanabban a Chilében ma, a katonai junta terrorja idején az egész püspöki kar — élén Santiago bíboros érsekével — egysegesen és egyértelműen lép föl az önkényeskedések ellen. A junta — néhány hónap leforgása alatt — száznál több papot mérszolgáltattott le és több százat hurcoltatott koncentrációs táborba, mert együttműködtek az Unidad Populárral és szembefordultak a népirtással. És itt válik Aldo Francia filmje hitelesen maivá. Itt válik a címszerepet mélyen átélő Marcelo Romo alakítása a mai Chile realitásává, tanúságtétellé az igazi kereszténység mellett és vádirattá a képmutatás ellen.

Jaime atya nem prédikálni, hitvitákat kezdeni megy a szegények közé, hanem úgy élni, ahogy ők, hogy velük együtt küzdjön az emberibb életért. Segít az illegális nyomdában, segít kiragasztani a felhívásokat, jelszavakat fest a kerítésekre, házfalakra, és osztogatja a szolidaritásra, sztrájkra felszólító röpcédulákat. De egészen a végső pillanatig hisz abban, hogy erőszak nélkül is szembeszállhat az erőszakkal. Még akkor is, amikor élelmet visz az éhezőknek és a felbérelt útonállóknak véresre verik. (Egy filmkockával előbb az Ecce Homo jelenetet láttuk a húsvéti passió-játékon. Azt a székesegyház előtt rendezték; Jézus testén a korbácsütések festve voltak. Rikítóan hivalkodó csfokkal. Csak egy volt valóságos: Pilátus „vizet hozatott és megmosta kezét a nép előtt”.) Aztán elkövetkezik egy pillanat, amikor — Gandhi

szavait idézve —: előbbrevaló az erőszak a gyávaságnál, mert a gyávaság együttműködés az ellenséggel. A sztrájkoló munkások békés menetben vonulnak a város központja felé. Az első sorokban, munkáshíveivel együtt, Jaime atya is ott halad. A főtéren katonai kordon fogadja őket. És akkor a katonák fölemelik fegyverüket és eldördül az első lövés. Jaime atya lehajol és követ ragad. Itt merevedik meg a kép. („Kötelekből ostort font és mindnyájukat kiűzte a templomból, a juhokkal és ökrökkel együtt, a pénzváltóknak pénzét szétszórta és asztalaikat fölforgatta” — írja János.) Van-

nak pillanatok, amikor már nem elég csak jajt kiáltani. Ernesto Cardenal, aki a Népi Egységkormány idején maga is járt Chilében, egyik nyilatkozatában ezeket mondja: „Adódhatnak helyzetek, amikor fegyvert fogni kötelesség. Én még sohasem használtam fegyvert, még egy madárra sem. De ha ártatlanok védelméről van szó, kötelességem ezt tenni.”

Ahogyan e film alkotói is tették, akiken azóta — meglehet — beteljesedett az írás: „Nagyobb szeretete senkinek sincs annál, mint aki életét adja barátaiért.”

BALÁSSY LÁSZLÓ

ÖLBÉY IRÉN VERSEI

Örök csúcsok

Örök csúcsok ametiszt-fényű ködben,
minden csupa bűvölet, csupa nyár,
az azúr égbolt szinte áttetszően
lángol s a rózsák fölött ringva száll

a mély időtlenség s elmondhatatlan
arany hullámmal suhognak a fák,
cseppenve hull az illat és a balzsam
s gyümölcsöt lenget boldogan az ág...

Itt élek a Nyírség szürke porában,
de aranyba s azúrba mártom szárnyam,
bennem hétszínű csoda-szivárvány van.

S kigyúl a kék horizont körülöttem:
a lelkem fáklyája felétek roppen,
örök csúcsok ametiszt-fényű ködben.

Irónia

Milyen irónia.
Diszharmónia és harmónia
között kell létünknek vívódnia.

Tündéri éj

Tündéri éjszaka. Újhold lángol az égen,
ezüstös sugara sepi a földet.
Ha most egy csoda-lény leszállana
a kéken
égő Marsból, nem vágyna vissza többet.

Magyar Gábor
illusztrációja

S O M M A I R E

Ferenc Magyar finit son article sur „Les tâches actuelles de la presse catholique hongroise” par la conclusion suivante: „Toutes les possibilités sont garanties afin que les croyants puissent se maintenir au niveau d’une culture générale. Dans ce rapport il ne faut lutter que contre cette attitude tout à fait regrettable prétendant que le croyant ne peut conserver sa foi qu’en se retirant dans l’ombre salutaire. Par cette attitude nous soutenons indirectement la thèse de ce que la religion n’est qu’un opium qui éblouit d’autant mieux plus qu’on reste naïf. La culture religieuse n’est pas patronnée par nos institutions publiques et bien entendu tel patronage ne pourrait être exigé d’elles. Elle est notre mission à nous, en collaborant conséquemment et strictement avec toute institution ecclésiastique qui s’est affiché ce but.” — *Péter Vasadi* écrit dans son étude „La crise du mot” sur les chances de celui-ci: „Qu’est-ce qu’un mot? Il est l’existence formulée, sortie du silence, arrivée du macrocosme du Créateur. Si la genèse de nos paroles prononcées aujourd’hui ne révèle pas cette découverte, en dépit des changements largement répandus, si la résonance du silence générateur n’est pas contestable dans nos paroles, nous disons seulement plus ou moins des notes ou des notations phonétiques, mais non pas des paroles. Le chemin de la parole conduit jusqu’au cœur.” — *László Balássy*: Impressions catholiques — littérature catholique — *Béla Hegyi*: Interview avec l’écrivain *Gábor Thurzó* dont le roman „Le Saint” provoquait jusqu’ici le plus de troubles chez les lecteurs catholiques. L’écrivain parle de l’origine de l’idée de son roman, de l’écho qui eut lieu après sa publication de celui-ci, de ses impressions personnelles, de sa vie, de son début et de ses contacts avec *Vigilia*. — *Ilona Borsai*: La musique liturgique des églises orthodoxes moindres — *Antal Lotz* fait connaître les *Annales Historiques* publiées dans la période de 1871 à 1874, présentant dans ses cahiers le passé et le présent du diocèse de Csanád — *György Farkas*: L’abbaye de Mogyoród — *Eva B. Kiss*: Imre Kner — *Gyula Jánosi*: Teilhard et Giesswein — Galerie de VIGILIA présente le début du feu le peintre *Béla Kondor* par la plume de *Nándor Gilyén* — *László F. Horváth*: Marie Madeleine (détails d’un drame) — *Géza Szarka*: Mosaïque de Hollande — Poèmes par *Tamás Tűz*, *Sándor Pusztai* et *János Siklósi*.

AVANT-PROPOS

Les problèmes de la littérature catholique, touchés et élaborés en part dans notre numéro présent, ont récemment provoqué certain intérêt. Le public hongrois put connaître l’opinion de *Heinrich Böll* (*RÉALITÉ* 1974/3, p. 124), celle de *Graham Greene*, enfin l’étude où *Ernst Josef Krzywon* tâchait de définir l’idée et les critères d’une „littérature chrétienne” en „*Stimmen der Zeit*” (*MÉRLEG* 1974/1, p. 9-11), bien avant que *Greene* et *Böll* eussent déclaré leurs avis, mais s’appuyant, plutôt aux déclarations „négatives” précédentes. Est-ce qu’il existe une littérature „catholique” dite aujourd’hui plutôt une littérature „chrétienne” au sens général, et si elle existe, comment est-elle? Si elle est une littérature spécifique, en quoi se diffère-t-elle (en tant qu’une telle différence est évidente) de ce que nous disons tout simplement une littérature sans aucuns critères contestables? Il faut avouer, l’étude de *Krzywon* n’avance guère la solution de la question; selon nous, il ne réussit pas de faire un pas en avant à ce que *Sándor Sik* fixa en 1935 dans son essai „L’Universalité et la Forme” d’une validité toujours actuelle, mais d’une pédanterie moins „scolastique”, pleine d’une verve vécue. Nous nous réferrons souvent, mais jamais assez à cette oeuvre fondamentale, ayant l’expérience de ce qu’il y a toujours (et même parmi les lecteurs de VIGILIA) qui ne prennent pas connaissance des résultats et des conséquences

de cette oeuvre publiée déjà il y a presque 40 ans, et qui, ahuris et consternés, n'acceptent que ce qui fut écrit peut-être d'une bonne intention, mais qui n'est — selon la définition de Sándor Sik — ni littérature (ne correspondant pas aux critères littéraires) ni catholique (parce que peu „fidèle”: reflétant une fausse réalité, tout en ambitionnant certaines finalités pédagogiques et éthiques). En n'évitant pas de parler sur cette „moralité”, c'est-à-dire le problème d'une „efficacité morale”, nous pouvons nous référer après Sándor Sik, à une autre oeuvre esthétique fondamentale, notamment à l'oeuvre d'intention inébranlablement thomiste de Jacques Maritain, „Art et Scolastique” laquelle précédait de 15 années „L'Universalité et la Forme” et laquelle partage d'une clarté complète (thomiste) le domaine moral et pédagogique (agere) de celui de la création (facere) ayant d'autres moyens pour se révéler.

La déclaration de Heinrich Böll jette une lumière très éclatante, bien sûr à sa façon allemande, mais très peu différente de l'ancienne optique hongroise, sur l'origine de ce trouble issu de la confusion de ces deux disciplines et ignorée encore complètement par l'art chrétien du moyen âge. Si quelqu'un n'accepte pas, de plus il refuse „le milieu catholique réfutant toute ambition littéraire” — citant les paroles de Böll — ce n'en est pas la preuve qu'il refuserait l'engagement personnel à sa foi, à sa religion, à son église et à sa chrétienté. Bien au contraire: dans la majorité des cas il se fraye un passage à travers un mur (érigé parfois par une collectivité hypocrite) pour pouvoir parvenir jusqu'aux „eaux vivantes”, jusqu'aux impressions non pas méticuleusement pédagogiques, mais d'une passion et d'un engagement personnels de vivre Dieu, l'existence, le monde, enfin l'homme universel (c'est-à-dire catholique), parvenu jusqu'à leur perception et à leur formulation. La caractéristique „chrétienne” d'une oeuvre ne dépend pas de sa tendance morale-pédagogique, mais, comme nous l'avons déjà bien des fois répété, de la conviction, de l'attitude qualifiée de son auteur. Aussi est-il évident que les auteurs connus comme des personnalités chrétiennes, un Greene, un Böll, un Emmanuel protestent contre l'épithète „catholique” trop étroite vis-à-vis de sa signification originale, et ils se disent tout simplement des écrivains, sans désavouant ainsi leur foi (qui est un signe déterminant, mais non séparatif de leur optique).

Il y a cependant un côté plus concret, plus palpable de la question de la „littérature catholique”. Il y a des moments et des situations dans la littérature où la „littérature catholique” doit s'afficher d'une construction évidemment claire, se donner un programme tout en accentuant son importance à elle. Chaque „enfoncement” a eu lieu plus ou moins de cette façon: autant de fois lorsqu'il s'agissait de ce que les écrivains détruisent — le plus souvent dans le cadre des systèmes de tabou — l'autocratie des points de vue pédagogiques pieux ou précieux, qu'ils s'assurassent la liberté des lettres et des arts vis-à-vis des prétentions cléricales (p. e. dans le *Renouveau Catholique français*): cela arriva — plusieurs fois d'une validité assez fragile — parallèlement avec des mouvements socio-politiques chrétiens ou catholiques (comme par exemple chez nous au tournant du siècle) — et alors l'existence d'une „littérature catholique” fut irréfutable du point de vue historique. Il serait bien souhaitable de passer en revue toute son histoire, ses discussions internes et publiques, ses luttes, ses possibilités, ses libérations de temps en temps, ses „ouvertures” qui finissaient presque toujours par des fermetures, ses rapports continuels à la littérature universelle. Hélas, il n'existaient jusqu'ici que des études éparées, même si elles contenaient maintes surprises. Il vaudrait la peine de continuer ces initiatives inestimables sans aucune infatuation apologétique, d'une objectivité scientifique et méticuleuse, d'une optique historique et ecclésiastique modernes (c'est-à-dire conciliaire) ou tout au plus de ramasser la matière et la préparer pour une analyse (synthèse) savante et objective laquelle verra le jour évidemment plus tard.

I N H A L T

Ferenc Magyar: Über die heutigen Aufgaben der ungarischen katholischen Presse. Der Autor schreibt unter anderem: „Dazu, dass die religiösen Menschen bei uns mit der allgemeinen Bildung Schritt halten können, sind alle Möglichkeiten gesichert. In dieser Beziehung müssen wir nur gegen die schädliche Ansicht kämpfen, dass es für den gläubigen Menschen ratsamer ist in irgend einer wohlwollenden Finsternis zu bleiben, wenn er seinen Glauben bewahren will. Mit dieser

Ansicht würden wir nämlich nur die These bekräftigen, dass die Religion irgendwie doch nur ein Opium ist, das umsomehr berauscht, je unwissender jemand ist. Die Bildung in Glaubenssachen wird von unseren Bildungsinstitutionen nicht gesichert. Das können wir von ihnen auch nicht erwarten. Eben deswegen müssen wir aber in dieser Hinsicht standhalten, eng und planmässig zusammenarbeiten mit allen jenen kirchlichen Institutionen, die von je her schon dazu berufen sind." — *Péter Vasadi*: Über die Krise des Wortes schreibend stellt der Autor unter anderem fest: „Was ist das Wort? Das gesprochene Sein. Der Siedepunkt des Schweigens. Das Wort kam vom Makrokosmos des Schöpfers. Wenn in unseren gesprochenen Worte-die Genesis des Wortes nicht erkennbar wird, wenn wir hinter den Worten nicht die Erinnerung des gebärenden Schweigens, fühlen können, dann sprechen wir nicht Wörter aus, sondern Buchstaben und Lautzeichen. Obwohl der Weg vom Wort direkt zum Herzen führt." — *László Balássy*: Christliches Erlebnis — christliche Literatur — *Béla Hegyi*: Vigiliagespräch mit dem Schriftsteller *Gábor Thurzó*, dessen Roman, betitelt *Der Heilige* ein grosses Aufsehen erregte. Der Autor spricht über die Vorgeschichte dieses Romans, über das Echo unter der Leserschaft, sowie über seine persönlichen Erlebnisse: über seine Laufbahn und über seine persönlichen Kontakte zur Vigilia. — *Iлона Borsai*: Die liturgische Musik der kleineren östlichen Kirchen — *Antal Lotz*: Ein Referat über eine Heftserie welche damals zwischen 1871 und 1874 erschien und die Vergangenheit sowie die Gegenwart der Diözese Csanád Bearbeitete — *György Farkas*: Die Abtei von Mogyoród — *Eva B. Kiss*: Imre Kner, ein grosser Bahnbrecher der ungarischen Typographie — *Gyula Jánosi*: Teilhard und Giesswein — In der Galerie der Vigilia schreibt *Nándor Gilyén* über die Jugendjahre des vor zwei Jahren verstorbenen namhaften Malers *Béla Kondor* — *László P. Horváth*: Maria Magdalena (Teile eines Dramas) — *Géza Szarka*: Holländischer Mozaik — Gedichte von *Tamás Tüz*, *Sándor Pusztá* und *János Siklósi*.

EINLEITUNG

Die Fragen der katholischen bzw. christlichen Literatur, mit denen ein Teil unserer Nummer sich befasst, erregten neuerdings wieder gewisses Interesse. Auch der ungarische Leser wurde mit den Ansichten von Heinrich Böll oder Graham Greene bekannt gemacht, sowie mit dem Essay in dem — noch bevor Greene und Böll ihre Erklärungen abgegeben hätten, und eher auf einige frühere negative Feststellungen reflektierend — Ernst Josef Krzywon in der „*Stimmen der Zeit*“ den Begriff und die Kriterien der „christlichen Literatur“ zu definieren versuchte. Gibt es überhaupt so etwas wie eine „katholische“ oder wie es öfters erwähnt wird, eine „christliche“ Literatur? Und sollte es eine solche geben, wie ist sie? In was unterscheidet sie sich, wenn sie sich überhaupt unterscheidet, von dem was wir, ohne irgendein unterschiedliches Beiwort, einfach Literatur nennen? Krzywons Essay, das müssen wir eingestehen, trägt leider zur Lösung der Frage nicht viel bei; und wir glauben, dass er mit keinem Schritt weiter über die Feststellung *Sándor Siks* kam, die mit weniger „scholastischen“ Pedanterie, und vielmehr von „innen heraus“, in seinem im Jahre 1935 erschienenen und bis heute gültigen Essays betitelt „*Universalität und Form*“ gemacht wurde. Auf diesem grundlegenden Werk beruft sich unsere Nummer öfters; und man kann sich kaum genug auf ihn berufen, es sei denn, dass — wie die Erfahrung es zeigt — es auch heute noch selbst unter den Lesern der Vigilia viele Leute gibt die die Ergebnisse dieses Werkes einfach überhören und weiterhin nur das als „akzeptabel“ betrachten, das zwar absolut wohlwollend sein kann doch — nach der Formulierung *Sándor Siks* — weder Literatur (weil sie den literarischen Erforderungen nicht entspricht) noch katholisch ist (weil sie nicht „wahr“ ist, weil sie, obwohl im Namen gewisser pädagogischen oder moralischen Bestrebungen, ein falsches Bild von der Wirklichkeit gibt). Und wenn wir schon die Frage der sogenannten „Moralität“ oder „der moralischen Erziehungs Wirkung“ angetastet haben, können wir neben jenes von *Sándor Sik* auch auf ein anderes modernes katholisches ästhetisches Grundwerk hinweisen auf das — wie immer auch diesmal tomistisch fest untermauertes — Werk von Jacques Maritain, „*Art et Scolastique*“ das sogar mit 15 Jahren der „Universalität und Form“ vorangegangen war und mit einer vollkommenen (tomistischen) Klarheit die mit ganz anderer Zielsetzung und mit ganz anderen Mittel „arbeitende“ Welt der Moral und der Pädagogie (agere) und die des künstlerischen Schaffens (facere) voneinander unterscheidet.

Woher und aus welcher Mentalität diese schädliche Vermischung der beiden (vollkommen unbekannt in der Kunst des Mittelalters) kommt, darauf weist eben Heinrich Böll (aus seinen deutschen, und den früheren ungarischen sehr ähnlichen, Verhältnissen ausgehend) sehr richtig hin. Daraus aber, dass jemand das — wie sich Böll ausdrückt — „jede literarische Bestrebung hemmende katholische Milieu“ nicht akzeptiert oder sogar es zurückweist, folgt noch gar nicht, dass er seinen Glauben, seine Religion, seine Kirche, sein Christentum, und sein persönliches Engagement den selben gegenüber, zurückweisen würde. Im Gegenteil: in den meisten Fällen bricht er durch eine (manchmal aus kollektiver Heuchelei gebaute) Wand, um die „lebendige Wässer“, um die nicht pädagogische sondern leidenschaftliche, universelle (das heist katholische) Ergreifung und Beschreibung Gottes, des Seins, der Welt und des Menschens zu erreichen. Die Christlichkeit eines Werkes — wie das schon so oft gesagt wurde — hängt nicht von seiner pädagogischen Zielsetzung, sondern vom Glauben des Autors und von der Qualität seines Glaubens ab. Es ist zu verstehen, wenn die im allgemeinen als christlich in Evidenz gehaltenen Autoren unseres Zeitalters, ein Greene, ein Böll, oder ein Emmanuel sich gegen die einengende Bezeichnung „katholisch“ wähen, und sich einfach als Schriftsteller bezeichnen ohne damit ihren Glauben (der offensichtlich ein bestimmendes doch nicht absonderndes Merkmal ihrer Weltanschauung ist) zu verleugnen.

Die Frage der „katholischen Literatur“ hat aber auch eine konkretere, greifbarere, literaturgeschichtliche Seite. Im Leben der Literatur geben sich solche Zeitalter und Situationen, wo die „katholische Literatur“ klar sichtbare Organisationsformen aufnimmt, mit einem Programm auftritt und ihre Qualität betont. Das geschah so ungefähr bei jedem „Durchbruch“: wo es sich darum handelte, dass die Schriftsteller die Alleinherrschaft der fromm-pädagogischen Gesichtspunkte (samt gewissen gesellschaftlichen Tabu-Systemen) zum Umsturz brachten, und den klerikalen Ansprüchen gegenüber die Freiheit der Literatur und der Kunst erkämpften (sowie zB. im französischen *Renouveau Catholique*); dies geschah auch — wenn auch mit ziemlich brüchiger Gültigkeit — parallel mit einigen christlichen oder katholischen gesellschaftspolitischen Bewegungen (wie bei uns am Anfang des Jahrhunderts), und in ähnlichen Situationen kann man vom geschichtlichen Gesichtspunkt aus die Existenz der „katholischen Literatur“ nicht leugnen. Es wäre sehr lehrreich die Geschichte, die inneren Kämpfe, die Möglichkeiten, die übergänglichen „Öffnungen“ und die darauf folgenden sich Absperrungen dieser Literatur durchstudieren. Leider sind bisher nur einige Teilstudien vorhanden; obwohl diese manchmal mit unerwarteten Überraschungen dienen. Es würde sich lohnen diese Initiativen mit wissenschaftlicher Gründlichkeit und Objektivität aus einer modernen Geschichts- und Kirchenbetrachtung ausgehend weiterzuführen und für eine spätere Synthese, wenigstens die Materie auszuarbeiten.

Tájékoztató

„Az emberiség fejlődésének, az emberi kultúra és civilizáció létrejöttének feltétele és egyben következménye az, hogy az ember megváltoztatja környezetét” — ebből a gondolatból indul ki Szántó György dr., az Országos Traumatológiai Intézet főigazgatója **Korunk epidemiája: a trauma** című előadásában, melyet az Orvosi Hetilap 1974. április 7-i száma közölt. Az átalakulás, az ésszerű természetváltoztató munka kétségtelesenül szerves része az újuló emberi életnek. De a meggondolatlan természetpusztítás nyomán ma már jogos a sérülések ijesztő méretű szaporodásáról beszélni, arról a tényről, hogy míg a korábbi évszázadokban a járványos betegségek tizedelték az emberiséget, ma a traumák válnak az ember féltelmetes ellenségeivé. Az urbanizációval és az iparosítás fejlődésével párhuzamosan ijesztően megnőtt például a balesetek száma. „Az elhalálozási statisztikákban — olvassuk a tanulmányban — a fejlett országokban a fertőző betegségek háttérbe szorultak és az össz-populációt tekintetbe véve, a harmadik helyre... a baleseti halálozás került.” Hazánkban már 1958-ban többen haltak meg közlekedési balesetek nyomán, mint például tbc-ben. Vagy egy másik elképesztő adat: 1969-ben a balesetek miatti termelési értékvesztés 6 milliárd forint volt, az összes egyéb kár pedig 7—8 milliárd. Szántó György joggal írja, hogy a fejlődés természetes jele, hogy növekszik a gépkocsialomány, az arra illetékesek mindent megtesznek a közlekedésben résztvevők kulturált ellátásáért és kiszolgálásáért. De senki sehol nem szólt még arról, mi történik a bizonyosan növekvő baleseti sérültek ellátásának megoldására. Ő elsősorban a kérdésnek ezt az oldalát szorgalmazza. Mi azonban felvetjük azt is, hogy korunknak nemcsak testi sérülései vannak és lehetnek, hanem az emberi kapcsolatrendszernek bonyolódásával párhuzamosan növekszik a lelki sérültek száma is. S az ő megfelelő gyógyításukra és ellátásukra is fel kell készülni.

E felkészülés első állomása a gyermekkor. Az egészségesen és a szépségek iránt fogékonyan nevelt gyermekek ellenállóbbak lesznek az életben is. Az ifjúsági irodalom dzsungeléből (nem véletlenül lánognak fel itt újra és újra a viták, nézeteltérések) két műre irányítanánk a figyelmet, mint biztos fogódzóra. Weöres Sándor **Ha a világ rigó lenne** címmel gyűjtötte össze hallatlanul és méltán népszerű gyermekverseit, ezúttal is Hincz Gyula kongeniális rajzaival illusztrálva, (Móra Kiadó). Nem kevésbé izgalmas — néhol a felnőtteket is meggondolkodtató — Pilinszky János **A nap születése** (Móra Kiadó) című verses mesegyűjteménye Bálint Endre rajzaival. Weöres a játékosággal, a szó és a ritmus varázslatával nevel a szépségre. Pilinszky a gondolatok súlyával. Alkati kérdés is, ki melyik utat választja. A lényeg közelebbe visz mindkettőt.

A szépség, a tündéri varázslat is lehet megdöbbentő, felrázó erejű olvasmány. Ezt példázza a huszadik századi magyar próza egyik legvarázslatosabb tehetsége, a tragikus korán elhunyt **Gelléri Andor Endre**, akinek pályáját Vargha Kálmán írta meg a Szépirodalmi Könyvkiadó Arcok és vallomások sorozatában. A szerző természetesen nem vállalkozhatott részletes műelemzésre, de az életút gondos felrajzolásával is nagyszerű, nevelő értékű irodalmi anyagot adott

az érdeklődők kezébe. (Igazságtalanság lenne elhallgatni, hogy e törekvésű nagyszerűen segítik Moser Zoltán kitűnő fotói.)

Nemeshegyi Péter, a Tokióban tanító magyar teológus **A szentháromság** címmel írt művét adta ki Rómában a Teológiai Kiskönyvtár. A szerző nagy érdeme, hogy a témát nem apologetikusan fejti ki, hanem elsősorban a hit oldaláról közelíti meg. Könyve első részében az isteni kinyilatkoztatás tükrében és az egyház tanításának értelmében követi nyomon Isten létének nagy titkát. A második részben azt érzékelteti, mit tett és tehet hozzá a hithez az emberi gondolkodás. Gondolatmenetének summáját a saját szavaival érzékeltethetjük leginkább: „... a Szentháromság titka nem elvont elmélet, hanem egyéni és társadalmi életünk végső alapját, létének miliójét, normáját és célját tárja fel”.

Gabriel Marcel egzisztencializmusáról szól a **Mérleg** 1974. évi 1. számának egyik legérdekesebb tanulmánya. A Színódusok Európa-szerte című összefoglalóban a Lelkipásztori Színódusok lendületet vett tevékenységéről értesülünk. Vitatható gondolatokat fejt ki, de kétségtelesen nagyon elgondolkodtató és izgalmas olvasmány Gregory Baum **Megszentelt szexualitás** című tanulmánya. Színes, érdekes recenzió-anvagy egészíti ki a **Mérleg** új számát. Az ismeretesek ezúttal a tiztmussal kapcsolatos újabb műveket értékelik.

A Gondolat Kiadó újdonságai közül most két művet emelünk ki: a kibernetika tudományának megalkotója, **Norbert Wiener** válogatott tanulmányai a társadalom és tudomány, fejlődés és információ, nyelv és közlési magatartás kérdéseivel és természetesen a kibernetika szerteágazó területével foglalkoznak népszerűen, a szélesebb olvasóközönség számára is élvezhető formában. **A francia irodalom a huszadik században** című gyűjtemény nagy francia írók és költők portréját mutatja be, munkásságukat méltatja neves magyar írók, műfordítók és esszéisták írásainak tükrében. Vas István Saint-John Perse-ről, Illés Endre Francois Mauriac-ról, Rónay György Jules Supervielle-ről, Illyés Gyula Jean Follain-ról tesz élményszerű vallomást.

A Gondolat Könyvkiadó az **Ünnepi Könyvhétre** jelentette meg Richard Friedenthal **Leonardo** című monográfiáját sok értékes, szép illusztrációval. Friedenthal sürített ismerteti e nagy középkori polihisztor életét, sokágú tevékenységét, s kitér legfőbb műveinek részletes elemzésére is. Élvezetes stílusban, kritikai hangon megírt esszéje eseménye a magyar könyvkiadásnak. Az „**Emléklül hagyom** az unokáknak, dédunokáknak, lássák, hogyan élünk és hogy az ő életük szebb legyen étyszer...” címmel kiadott paraszt-önéletrások valóságos kortörténeti dokumentumok. Nincs az a történelemkönyv, amely az emberek oldaláról ilyen mélyen és megrázkódtatóan mutatná be a közelmúlt zivatáros éveit. A kötetet Vankóné Dudás Juli csodálatos rajzai díszítik. **Egon Erwin Kisch** **Szenzáció!** című gyűjteménye a „szágulódó riporter” legjobb újságcikkeit, riportjait és tudósításait adja az olvasó kezébe. Az újságírás klasszikusának írásait Tandori Dezso fordította kitűnően. A régóta várt **Nobel-díjasok kislexikona** a tudomány, az irodalom, a művészetek és a béke nagy szolgáloinak enciklopédikus életrajzát és alkotás-ismertetését adja, gondos és alapos szerkesztői munka eredményeként.

Berki Viola: Próféta